

Հարգելի՛ ընթերցող.

ԵՊՀ հրատարակչությունը, չհետապնդելով որևէ եկամուտ, ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի համացանցային կայքերում ներկայացնում է իր հայագիտական հրատարակությունները: Գիրքը այլ համացանցային կայքերում տեղադրելու համար պետք է ստանալ հրատարակչության համապատասխան թույլտվությունը և նշել անհրաժեշտ տվյալները:

Ա. Ս. ԳԱԼՍՅԱՆ

**ՓՈՒՆԱԲԵՐԱՑՄԱՆ
ՀՈԳԵԼԵԶՎԱԲԱՆԱԿԱՆ
ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ**

ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ – 2008

ՀՏԴ 809.198.1
ԳՄԴ 81.23
Գ 206

Գիրքը տպագրության է երաշխավորել
ՀՀ ԳԱԱ Հր. Աճառյանի անվան
լեզվի ինստիտուտի գիտխորհուրդը

Խմբագիր՝ բան. գիտ. թեկն. Ն. ժ. Սարգսյան

Գալստյան Ա. Ս .

Գ 206 Փոխաբերացման հոգելեզվաբանական վերլուծություն: Եր.:
Երևանի պետ. համալս. հրատ., 2008, 116 էջ:

Գրքում վերլուծվում են ժամանակակից արևելահայերենի բառա-
պաշարի փոխաբերացման օրինաչափությունները: Օգտակար կարող
է լինել բանասերներին, բուհերի ուսանողներին, ուսուցիչներին, իմաս-
տաբանության հարցերով հետաքրքրվողներին:

ԳՄԴ 81.23

ISBN 978-5-8084-0948-4

© ԵՊՀ-ի հրատարակչություն, 2008 թ.

© Ա. Ս. Գալստյան, 2008 թ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	5
--------------------	---

Բառերի փոխաբերական գործածության ուսումնասիրության հարցի շուրջ	5
Փոխաբերացման գործընթացի ուսումնասիրության սկզբունքների մասին	16

ԳԼՈՒՆ ԱՌԱՋԻՆ

ԲԱՌԵՐԻ ՓՈԽԱԲԵՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ	27
Փոխաբերական կապակցություններ	27
Բառի փոխաբերական տարբեր գործածությունների (փոխաբերակների) վերլուծություն	42

ԳԼՈՒՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԲԱՌԱՊԱՇՇԱՐԻ ՓՈԽԱԲԵՐԱՑՄԱՆ ՕՐԻՆԱԿԱՎՓՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	53
Փոխաբերացման հիմքում ընկած հատկանիշները	54
Բառերի փոխաբերացումը ըստ առարկա→հատկանիշ, առարկա→առարկա, հատկանիշ↔հատկանիշ, հատկանիշ→առարկա անցումների	60
Մարդ→շրջապատող աշխարհի իմաստային տեղաշարժերը փոխաբերացման ժամանակ	64
Վերաբերմունքի դրսևորումը փոխաբերացման ժամանակ	82
Փոխաբերացվող բառերի իմաստաթեմատիկ խմբերը	84
Ամփոփում	91
Հավելվածներ	94
Մասնագիտական գրականություն	105
Օգտագործված գրականություն	114

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Քառերի փոխաբերական գործածության ուսումնասիրության հարցի շուրջ

Լեզվաբանական գրականության մեջ, ինչպես նաև հոգելեզվաբանական բազմաթիվ ուսումնասիրություններում փոխաբերացման երեկվույթը սկսել է դառնալ հատուկ քննության առարկա [48], [49], [76], [77], [103], [112], [118], [128], [140]: Ինչպես նշում են ֆրանսիացի ուսումնասիրողներ Ժ. Մոլինոն, Ֆ. Սուբլենը և Ժ. Տամինը, «ճարտասանությունը, հատկապես փոխաբերությունը ուսումնասիրելը այժմ խիստ արդիական է» [152]:

Այսպիսի աշխույժ հետաքրքրությունը փոխաբերացման երևույթի ոչ միայն լեզվական-կառուցվածքային առանձնահատկությունների, այլև փոխաբերության ստեղծման հոգեբանական հիմքերի և օրինաչափությունների նկատմամբ մի մասնավոր դրսևորումն է ընդհանուր հետաքրքրության, որին արժանանում են իմաստաբանության հիմնահարցերն առհասարակ թե՛ լեզվաբանական, թե՛ փիլիսոփայական հայեցակետերով [20], [37], [38], [58], [111]:

Չայերենագիտության մեջ փոխաբերացման երևույթը սպառնիչ ուսումնասիրության չի ենթարկվել նույնիսկ լեզվակառուցվածքային հայեցակետից, իսկ նրա իմաստաբանական առանձնահատկությունները գրեթե անտեսվել են հայ բառագետների կողմից:

Քառերի փոխաբերական գործածության հոգեբանական առանձնահատկություններին ընդհանուր գծերով անդրադարձել է Մ. Աբեոյանը, որի տեսակետների քննությունը կտրվի ստորև:

Ներկա աշխատանքը հոգելեզվաբանական իմաստաբանության հայեցակետով փոխաբերացման գործընթացի համակարգային ուսումնասիրության առաջին փորձն է:

Իմաստաբանական և իմաստափոխական երևույթների քննության ժամանակ լեզվաբանները հաճախ են դիմում ճարտասանական տերմինների՝ փոխաբերություն, փոխանունություն, համըմբռնում (սինեկդոխ) և այլն, կամ իրենք են մտցնում որոշ նոր տերմիններ [56], [113], ուսումնասիրության համար առանձնացնում տեքստի որոշակի միա-

վորներ: Լեզվաբանական գրականության մեջ նշվել է արդեն, որ դա կատարվում է իմաստափոխության լավ մշակված և համընդհանուր ճանաչում գտած տեսության բացակայության պատճառով [9]:

Հետագայում իմաստաբանության տերմինաբանության բավարար զարգացման շնորհիվ հնարավոր կլինի լեզվում փոխաբերական իմաստափոխության երևույթի դրսևորումներն ուսումնասիրել առանց ճարտասանական տերմինների օգնությանը դիմելու:

Փոխաբերացման գործընթացի ուսումնասիրության պատմության առանցքային խնդիրներին անդրադառնալուց առաջ հարկ ենք համարում ճշտել սույն աշխատանքում կիրառվող հիմնական տերմինների բովանդակային ընդգրկման սահմանները:

Բառի հիմնական (առաջնային, **НОМИНАТИВНОЕ**) նշանակությանը զուգահեռ առաջացած կամ սկզբնական նշանակությունից զարգացած նոր իմաստները կոչվում են մակածական (ածանցական, հավելական) նշանակություն [10]: Փոխաբերական իմաստ անվանում են այն մակածական (ածանցյալ, **ПРОИЗВОДНЫЙ**) իմաստը, որը նաև պատճառաբանված է. ընդ որում պատճառաբանվածության հիմնավորման ժամանակ խոշոր դեր ունի պատկերացումների և պատկերավորության մերձեցման հանգամանքը:

Լեզվաբանական գրականության մեջ նշվում է փոխաբերական իմաստների առաջացման երեք ձև՝ փոխաբերական, փոխանվանական և գործառական:

Փոխաբերական իմաստ և փոխաբերական նշանակություն տերմինները աշխատանքում գործածված են որպես հավասարարժեք տերմիններ:

Փոխաբերություն տերմինը գործածվում է լայն և նեղ ըմբռումներով. լայն առումով փոխաբերություն է դիտվում փոխաբերական իմաստով ասված ամեն մի բառ կամ պատկերավոր արտահայտություն: Նեղ առումով փոխաբերություն է անվանվում այն փոխաբերական իմաստը, որը հիմնված է պատկերավոր նմանության վրա՝ պայմանավորված բառի ուղղակի և փոխաբերական իմաստի միջև եղած որևէ ընդհանուր հատկանիշի առկայությամբ [24]:

Սույն աշխատանքի բնույթի թելադրանքով մենք ընդունում ենք փոխաբերություն տերմինի լայն ըմբռումը, քանի որ քննության հոգելեզվաբանական հայեցակետը ենթադրում է երևույթի ոչ թե մասնավոր դրսևորումների (փոխաբերություն, փոխանունություն և այլն) դիտարկումը, այլ ընդհանրապես բառի իմաստի փոխաբերացման լեզվաիմաստային և հոգեբանական կողմերի քննությունը, փոխաբերացման գործընթացի դինամիկայի բացահայտումը:

Այժմ խոսենք հիմնական տերմինի՝ **փոխաբերացման** մեր ըմբռնման մասին:

Ախմանովայի «Լեզվաբանական տերմինների բառարանում» փոխաբերացումը (метафоризация, անգլ. metaphorization) բացատրվում է որպես «բառի իմաստային ծավալի ընդլայնում փոխաբերական իմաստների առաջացման և բառի արտահայտչական հատկությունների ուժեղացման հաշվին» [24, էջ 231]:

Փոխաբերացում տերմինը ընդգրկում է և՛ բառերի փոխաբերական գործածությունները, և՛ փոխաբերական իմաստների առաջացումը:

Փոխաբերական իմաստների առաջացման ճանապարհը փոխաբերական գործածությունն է: Փոխաբերական գործածության համար հետագա շարադրանքում առաջարկում ենք **փոխաբերակ** տերմինը:

Փոխաբերացումը դիմամիկ գործընթաց է. բառը գործածվում է նոր իմաստով, նոր, մինչ այդ իրեն խորթ բառային միջավայրում: Ընկալողի համար բառային այդ միջավայրն անսովոր է, դրանով իսկ ազդում է մարդու պատկերացումների, երևակայության վրա: Հետագայում շատ գործածվելով՝ փոխաբերական գործածությունը (կամ փոխաբերակը) կարող է ամրանալ բառին, մտնել նրա իմաստային ծավալի մեջ՝ վերածվելով նրա մի իմաստի: Բառի փոխաբերացումը մշտափոփոխ իմաստային գործընթաց է: Առաջացած նոր իմաստի ընկալումը միշտ կապվում է լեզվում արդեն կշիռ ունեցող, ճանաչում գտած, լեզվակիրների կողմից հավանության արժանացած իմաստներին և հենվում է դրանց վրա:

Նշենք, որ փոխաբերական իմաստների ուսումնասիրությունը կարող է ընթանալ մի շարք ուղղություններով, հետապնդել տարբեր նպատակներ: Այսպես, հոգելեզվաբանական տեսակետից խիստ մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում այն հարցը, թե ինչ իմաստային զարգացում կարող է ունենալ այս կամ այն բառը կամ բառախումբը փոխաբերացվելիս: Այսպիսի քննությունը սպառնիչ կլինի, եթե համաժամանակյա ուսումնասիրության արդյունքները լրացվեն տարժամանակյա քննության տվյալներով: Մեր աշխատանքում այսպիսի քննության փորձ է **ծով** բառի փոխաբերական տարբեր գործածությունների և իմաստների քննությունը: Նշենք, որ այս անգամ սահմանափակվել ենք համաժամանակյա ուսումնասիրությամբ՝ տարժամանակյա քննությունը թողնելով մեր հետագա աշխատանքներին, որտեղ կընդգրկվեն ոչ միայն մեկ բառի փոխաբերական պոտենցիալի քննության ու իմաստային տարողունակության պարզաբանման հետ առնչվող հարցերը, այլև կկատարվի մի քանի իմաստաթեմատիկ խմբերի փոխաբերացման հոգելեզվաբանական վերլուծություն:

Դեռևս Արիստոտելը փոխաբերությունը բնորոշում է որպես «անվան փոխանցում սեռից տեսակին, տեսակից սեռին, սեռից սեռին, կամ համասանության ձևով» [15, էջ 174]:

Անտիկ աշխարհի մյուս մտածողները՝ Ցիցերոնը, Քվինտիլիանոսը, Դեմետրիսը, զարգացրին այդ տեսությունը:

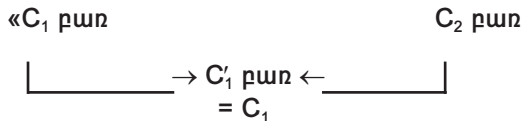
Քվինտիլիանոսը առաջինն է, որ փոխաբերացումն ուսումնասիրում է որպես գործընթաց: Փոխաբերացման գործընթացը նա ներկայացնում է չորս իմաստային անցումներով. «Կամ շնչավոր առարկան փոխարինվում է շնչավորով, կամ անշունչ առարկաները փոխարինում են մեկը մյուսին, կամ անշունչ առարկան փոխարինվում է շնչավորով, կամ՝ հակառակը» [15, էջ 219]:

Սենք նպատակ չունենք մանրամասն և հանգամանալից ներկայացնել փոխաբերության ուսումնասիրության, փոխաբերության տեսության մշակման պատմությունը, քանի որ դա սպառիչ ձևով ներկայացված է Ս. Ֆրիդրիխի [139], Ա. Կապլանի [59] և Ժ. Մուլինոյի [150], [151] աշխատություններում: Համառոտակի կանդրադառնանք մի քանի հոդվածների և ուսումնասիրությունների, իսկ փոխաբերացման երևույթի մասնավոր խնդիրների, առանձին հարցերի քննության ընթացքում կանդրադառնանք այդ մասին եղած այս կամ այն հեղինակի կարծիքին:

Շ. Բալլին, խոսելով ֆունկցիոնալ փոխանցումների մասին, որոնք վերաբերում են բացառապես քերականությանը, դրանցից տարբերում է իմաստային փոխանցումները:

Իմաստային փոխանցումը վերաբերում է նաև բառապաշարին, որով հետև նշանների նշանակության փոփոխության հետ միաժամանակ (սովորաբար նրանց փոխաբերական իմաստով գործածության ժամանակ) փոխվում է նրանց կարգը [26, էջ 131]: Ավելի մանրամասն կանդրադառնանք Կուրիլովիչի կարծիքին:

Համատեքստում բառի իմաստի փոփոխությունը Կուրիլովիչն արտահայտում է հետևյալ գծապատկերով.

(բառը մասնավոր համատեքստում). որտեղ C'_1 -ը մի կողմից C_1 -ն է երկրորդական իմաստային ֆունկցիայով, մյուս կողմից՝ C_2 -ի հոմանիշ կամ C_2 -ի նկատմամբ ածանցյալ դեր խաղացող բառ (իհարկե, միայն իմաստով և ոչ թե հնչյունային ձևով):

Ձևականորեն C_1 -ը համընկնում է C_1 -ին, իմաստային տեսակետից՝ C_2 -ին» [74]:

Եթե Կուրիլովիչի գծապատկերը օգտագործենք ոչ թե բառերի, այլ միայն նրանց նշանակությունների համար, կստանանք՝

(ա) \rightarrow (բ¹) \leftarrow (բ), որտեղ (բ¹)-ը բառի փոխաբերական նշանակությունն է, ընդ որում (բ)-ի և (բ¹)-ի տարբերությունը հետևյալն է. (բ¹) նշանակությունը հանդես է գալիս միայն տվյալ համատեքստում, իսկ (բ)-ն անկախ համատեքստից:

Եթե Ա բառը ունի (ա) նշանակություն, Բ բառը (բ) նշանակություն, ապա Կուրիլովիչի գծապատկերի համաձայն կարող ենք Ա բառի փոխաբերական գործածության (ըստ Կուրիլովիչի՝ երկրորդային իմաստային ֆունկցիայի) պարզ պատկերը ստանալ հետևյալ կերպ.

$Ա(ա) \rightarrow Ա(բ) \leftarrow Բ(բ)$

Օրինակներ.

խոզ (ընտանի կենդանի) \rightarrow խոզ (փնթի) \leftarrow փնթի (փնթի)

Փոխաբերականների որոշ մասը, ժամանակի ընթացքում շատ գործածվելով, մտնում է բառի իմաստային նկարագրի մեջ: Այս տեսակետից բառերի փոխաբերական իմաստների առաջացման գործընթացի ուսումնասիրությունը կարևոր է, քանի որ դրա միջոցով հնարավոր է դիտարկել, թե ինչպես, ինչ օրինաչափություններով և ինչ առանձնահատկություններով է բառերի փոխաբերական պոտենցիալն ազդում բառիմաստի փոփոխման, զարգացման ընթացքի վրա:

Փոխաբերական իմաստ ստանում են կազմությանը պարզ արմատական և բաղադրյալ բառերը: Ուշագրավ է մի շարք բարդ բառերի փոխաբերացման երևույթը, երբ փոխաբերական իմաստ է ձեռք բերում բառի մի բաղադրիչը միայն:

Դիտարկենք բառերի հետևյալ շարքերը.

(1)	(2)
մարդասեր	արծաթափյուն
ժայռաբեկոր	այգաբեր
խոտակեր	արծաթափեր
պանդոկապետ	այրասիրտ
ամառնամուտ	մեղրախոս
բերքատու	մեղրաբույր
	ամպադեն
	առյուծամայր

Նշված բառերը կարելի է պատկերել բառակազմական հետևյալ բանաձևերով՝ $Գ + Գ$ և $Գ + Բ$: Բառակազմական տեսակետից այս շարքերի միջև ոչ մի տարբերություն չկա: Երբ այդ բառերը դիտարկում ենք

իմաստաբանական տեսանկյունից, նկատում ենք, որ երկրորդ շարքի բառերի բաղադրիչներից մեկը գործածված է ոչ թե ուղղակի, այլ փոխաբերական իմաստով:

Այսպես՝ **առյուծամայր** բառի առաջին բաղադրիչը՝ **առյուծ**, փոխաբերաբար գործածվում է «քաջ՝ հզոր մարդ» նշանակությամբ, որը շատ տարածված, գործածական է (և ոչ միայն հայերենում)։ **առյուծամայր** կազմության մեջ **առյուծ** բաղադրիչը հանդես է գալիս իր այդ փոխաբերական իմաստով, իսկ բառը ստանում է փոխաբերական «ոյուցազնի մայր» նշանակությունը: Նման առյուծամայրերը կարող են Վարդանի նման քաջեր ծնել ու դաստիարակել (ՍՀ. 18. 5. 1977): Նույն ձևով՝ **առյուծակաթ** փոխաբերաբար նշանակում է «հերոսի՝ ոյուցազնի կաթ»:

Արծաթահեր բառը նշանակում է «սպիտակ՝ ճերմակ մազեր ունեցող» **արծաթ** բաղադրիչը այստեղ հանդես է գալիս փոխաբերական՝ «սպիտակ», «ճերմակ» իմաստով: Ներս մտավ մի արծաթահեր, չորուցամաք ծերուկ (8. 5, 136): **Արծաթահյուս** բառը փոխաբերաբար նշանակում է «ծյունից հյուսված, ծյունե»: Իմաստային փոփոխությունը այստեղ շատ հետաքրքիր ընթացք ունի: Երկրորդ շարքի օրինակներում փոխաբերական իմաստով գործածված գոյական բաղադրիչի իմաստափոխությունը ընթանում է առարկա—հատկանիշ ուղղությամբ:

Այսպես՝

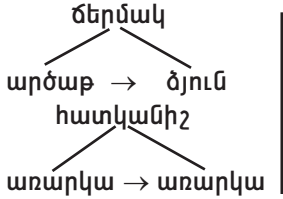
արծաթահեր փոխաբերաբար նշանակում է **սպիտակահեր**։

մեղրաբույր	քաղցրաբույր
մեղրախոս	քաղցրախոս
այրասիրտ	քաջասիրտ
ամպաղեմ	մռայլաղեմ

Բառի առաջին գոյական բաղադրիչը (արծաթ—, մեղր—, այր—, ամպ—), գործածվելով փոխաբերական իմաստով, հանդես է գալիս ածականական արժեքով: Իմաստափոխությունը այստեղ կատարվում է առարկա→հատկանիշ սխեմայով: Վերոհիշյալ (արծաթ—, մեղր—, այր—, ամպ—) բաղադրիչներին իմաստային տեսակետից համապատասխանում են (ճերմակ—, քաղցր—, քաջ—, մռայլ—) հատկանիշ արտահայտող բաղադրիչները:

Արծաթահյուս բառի փոխաբերացումը առավել բարդ ընթացք ունի: Եթե այն ավարտվեր առարկա→հատկանիշ անցումով միայն, ինչպես դա տեղի է ունենում վերևում նշված մի շարք բառերում, ապա **արծաթահյուս** բառը փոխաբերաբար պետք է նշանակեր **ճերմակահյուս** (հմմտ. արծաթահեր—ճերմակահեր): Այնինչ **արծաթահյուս** բառը ձեռք է բերել փոխաբերական «ծյունից հյուսված, ծյունե» իմաստը: **Արծաթ** և

Ճյուն հասկացությունների մերձեցման հոգեբանական հիմքը ընդհանուր հատկանիշի (ճերմակության) առկայությունն է:

ընդհանուր հատկանիշի հիման վրա առարկա → առարկա անցումն է կատարվում:

Մեղր բառը փոխաբերաբար նշանակում է «շատ քաղցր, ախորժելի բան, քաղցր»: **Մեղրաբույր** բառը նշանակում է.

- «1. մեղրի բույր ունեցող, արծակող,
- 2. փխբ. քաղցրաբույր, անուշաբույր»

(2) նշանակության մեջ **մեղր** արմատը հանդես է գալիս փոխաբերական իմաստով:

Այրասիրտ բառի **այր** բաղադրիչը ունի հետևյալ նշանակությունները.

- «1. տղամարդ
- 2. ամուսին
- 3. փխբ. ուժեղ, քաջ, կտրիճ».

Այրասիրտ կազմության մեջ **այր**-ը «ուժեղ, քաջ, կտրիճ» նշանակությամբ է մասնակցում բարդ բառի ստեղծմանը: **Այրասիրտ** նշանակում է «քաջասիրտ, արհասիրտ, կտրիճ»: Այրասիրտ և վավաշոտ Շամիրանը կարգադրում է իր երկրի բոլոր կողմերից բերել տասնյակ հազարավոր արհեստավորներ (Բ, 1, 1967, 32): Այսպիսով՝ բառի փոխաբերական իմաստը հանդես է գալիս բառաստեղծման գործընթացում:

Նայած այն հանգամանքին, թե լեզուն կրողները ինչպես են ընկալում տվյալ բառի իմաստը, նրա տարբեր ուղղակի և փոխաբերական իմաստներից որն է ավելի կենսունակ, և փոխաբերական իմաստը որքան է արմատացած բաղադրիչ բառի մեջ, բարդության ժամանակ բարդ բառը կարող է ունենալ կամ միայն փոխաբերական իմաստ, կամ ուղղակի իմաստի հետ միաժամանակ փոխաբերական իմաստ:

Ըստ բաղադրիչներից որևէ մեկի փոխաբերական գործածության կարելի է առանձնացնել բառերի հետևյալ շարքերը.

$q_{\text{փ}} + q$ > որտեղ փոխաբերաբար գործածված է առաջին
 $q_{\text{փ}} + p$ > գոյական բաղադրիչը

Ինչպես նշվել է, համատեքստում բառի փոխաբերական գործածությունը Կուրիլովիչը արտահայտում է գծապատկերով: Այդ գծապատկերը պայմանականորեն, զուտ գործնական նկատառումներով մենք դիտարկել ենք $U(a) \rightarrow U(p) \leftarrow P(p)$ տեսքով, քանի որ բերված աշխատան-

քային բանաձևով բառի իմաստային փոփոխությունը փոխաբերական գործածության ժամանակ առավել ցայտուն է արտահայտվում:

Դիտարկենք այդ բառերի իմաստային կառուցվածքը:

Վերևում բերված բանաձևերը կիրառենք բարդ բառերի շարքի համար՝ նկատի ունենալով այն, որ փոխաբերացումը այս դեպքում առկա է բառի սահմաններում:

Եթե ընդունենք, որ բառի **Ա** արմատն ունի **ա** նշանակություն, **Դ** արմատը՝ **դ**, ապա (1) շարքի յուրաքանչյուր անդամի իմաստային բանաձևը կլինի՝ **Ա(ա) + Դ(դ)**: Քանի որ **Ա** արմատը բառերի (2) շարքում հանդես է գալիս ոչ թե իր **ա** նշանակությամբ, այլ նոր, փոխաբերական իմաստով, որն արտահայտվում է **Ա(ա)→Ա(բ)←Բ(բ)** օրինաչափությամբ, ապա (2) շարքի բառերի իմաստային բանաձևը կլինի հետևյալը՝ **Ա(բ) + Դ(դ)**¹:

Փոխաբերությունը բարդ երևույթ է, որ ուսումնասիրվում է գրականագիտական-ոճաբանական, իմաստաբանական, հոգեբանական, տրամաբանական տեսանկյուններից: Այս մոտեցումները ոչ թե բացառում, այլ, ընդհակառակն, լրացնում են միմյանց, և միայն դրանց բոլորի հաշվառումով, դրանց արդյունքների ընդհանրացմամբ կարելի է պարզել և մեկնաբանել փոխաբերության մեջ հանդես եկող դիմամիկ գործընթացի՝ փոխաբերացման էությունն ու առանձնահատկությունները:

Ուսումնասիրողները նշում են, որ փոխաբերությանը հատուկ է իմաստային երկպլանայնությունը [33, էջ 9], [57], [74, էջ 78], [141], [28]:

Ի. Գալպերինը փոխաբերությունը դասում է ոճական այն հնարանքների շարքը, որոնք հիմնված են բառի բառարանային և համատեքստային նշանակությունների փոխհարաբերության վրա [43]:

Ժամանակակից լեզվաոճաբանության մեջ փոխաբերության ուսումնասիրությունը կատարվում է 3 կարևոր հանգամանքի հաշվառումով: Ուսումնասիրվում են՝ ա) այն ոլորտները, որտեղից բանաստեղծը առարկաներ ու երևույթներ է վերցնում փոխաբերություն ստեղծելու համար, բ) փոխաբերության կատարած ֆունկցիաները, գ) փոխաբերության կառուցվածքը [99]: Ն. Արուտյունովան փոխաբերությանը նվիրված իր հոդվածներում դիտարկում է երեք փոխներգործող գործընթաց.

¹ Կորիլովիչի սխեմայի համաձայն բարդ բառի բաղադրիչի փոխաբերական գործածության դեպքի համար կստանանք $C_1(C'_1)+A(a)$ բանաձևը, որտեղ C_1 և C'_1 -ը համապատասխանում են Կորիլովիչի սխեմայում ունեցած արժեքներին, իսկ A -ն բառապաշարի ցանկացած արմատն է իր ուղղակի նշանակությամբ: (1) շարքի բառերը կարտահայտվեն $C_1(C'_1)+A(a)$ բանաձևով:

1. փոխաբերության կապը շարահյուսական գործառույթի հետ (փոխաբերության շարակարգային բնութագիրը)։

2. փոխաբերության և նույն դիրքն ունեցող այլ տրոպների հարաբերությունը (փոխաբերության հարացուցային բնութագիրը)։

3. փոխաբերության բառահմաստային բնութագիրը։

Փոխաբերության ուսումնասիրությունը այս հոդվածներում կատարվում է տրոպների համակարգում փոխաբերության տեղի և դերի հստակ առանձնացմամբ և համակարգմամբ [18], [19]։

Իմաստաբանության հարցերի քննությանն է նվիրված Մ. Աբեղյանի «Հայոց լեզվի տեսության» «Բառերի նշանակությունը (իմաստաբանություն)» բաժինը [1]։

Մ. Աբեղյանը, խոսելով բառերի նշանակության փոփոխության մասին, որպես առանձին տեսակ նշում է բառի գործածությունը մասնական նշանակությամբ կամ բառերի փոխաբերական կիրառությունը, երբ «բառի բովանդակության բազմաթիվ տարրերից մեկն անջատվելով մյուսներից՝ առնվում է իբրև տվյալ բառի նշանակություն», [1, էջ 145]։ Բառերի այսպիսի գործածությունը պայմանավորվում է մի շարք գործոններով. 1. այն հիմնվում է նմանական բաղդատության վրա. 2. նրա հոգեբանական հիմքը զուգորդությունն է, այսպես՝ մի առարկա իր որևէ հատկությամբ մարդուն հիշեցնում է մի այլ առարկա, նրա որևէ հատկանիշը, և այս երկրորդ առարկայի անունով կոչվում է առաջին առարկան և նրա հատկանիշը։ Բառերի փոխաբերացման երևույթը բացատրելիս Մ. Աբեղյանը բերում է խոզ բառի օրինակը։ «Երբ մեկի համար ասվում է՝ «այսինչ մարդը կեղտոտ է ինչպես խոզ», կամ «նա խոզի պես կեղտոտ է», այդ երկուսի՝ խոզի և մարդու, նման հատկությունները բաղդատում ենք իրար հետ»։ Բաղդատության երևույթն առկա է նաև, երբ ասում ենք՝ «այսինչը խոզի պես է», այս դեպքում հասկացվում է խոզի հատկություններից մեկը։ Իսկ «այսինչը խոզ է» ասելու դեպքում բաղդատություն չենք անում։

«Այսինչը խոզ է» և «ծիծեռնակը թռչուն է» դատողությունները Մ. Աբեղյանը միմյանցից տարբերում է հետևյալ կարևոր հատկանիշով. «այսինչը խոզ է» ասելիս մենք «այդ մարդուն երբեք չենք նույնացնում խոզի հետ և ոչ էլ խոզ տեսակի մեջ դնում նրան ու խոզի բոլոր հատկությունները վերագրում նրան,– ինչպես՝ երբ ասում ենք՝ «ծիծեռնակը թռչուն է», թռչուն սեռի ընդհանուր հատկությունները վերագրում ենք ծիծեռնակ տեսակին,– այլ միայն մեր մտքում կատարված բաղդատության հետևանքն ենք հայտնում առանց բաղդատական ձևի, այդ մար-

դուրս վերագրելով խոզի հատկություններից մեկը, սովորաբար աղտեղությունը: «**Խոզ**» բառն, ուրեմն, գործածում ենք այդ բառի բովանդակության մի մասի համար, որով այդ բառն ստանում է նոր նշանակություն: **Բառի այսպիսի մասնական նշանակությամբ կիրառությունը կոչվում է բառի փոխաբերական նշանակություն** (ընդգծումը մերն է – **Գ. Ա.**) [1, էջ 145]:

«**Հայոց լեզու**» աշխատության մեջ փոխաբերությունը սահմանվում է հետևյալ կերպ. «**Փոխաբերությունը տվյալ բառի գործածությունն է այնպիսի առարկաների (երևույթների, հատկանիշների և այլն) վերաբերությամբ, որոնք չեն մտնում նրա ուղղակի իմաստի մեջ, կամ ավելի պարզ՝ փոխաբերությունը բառի գործածությունն է մի այլ բառի իմաստով**» [8, էջ 218]:

Այնուհետև ներկայացվում են փոխաբերության տեսության ընդհանուր դրույթները:

Ըստ իրենց տարածվածության և իմաստային զարգացման՝ փոխաբերությունները դասակարգվում են 3 խմբի.

- ա. անհատական ստեղծագործական կամ հեղինակային.
- բ. գործուն պատկերավոր կամ ընդհանրական պատկերավոր.
- գ. ավարտուն կամ մարած:

Անհատական ստեղծագործական կամ հեղինակային փոխաբերությունները հեղինակների մտքի թռիչքով ստեղծված փոխաբերություններն են, որոնք լայն տարածում և գործածություն չունեն. դրանք նոր են և հեղինակային խոսքից դուրս՝ անհասկանալի: Եթե այդ հեղինակային փոխաբերությունները տարածում են գտնում, օգտագործվում են նաև այլ հեղինակների կողմից գեղարվեստական գրականության մեջ կամ լրագրային ոճում, բանավոր խոսքում, ապա կորցնում են իրենց անհատական բնույթը և դասվում են ընդհանրական պատկերավոր փոխաբերությունների շարքը (հոգու թևեր, հովի թևեր, երգը թևածում է):

Ժամանակի ընթացքում շատ գործածվելով՝ բառը կամ արտահայտությունը հաճախ կորցնում է իր փոխաբերական բնույթը. փոխաբերական իմաստը դադարում է որպես այդպիսին ընկալվելուց, վերածվում է բառի ուղղակի իմաստի: Այս դեպքում գործ ունենք ավարտուն կամ մարած փոխաբերության հետ: Օրինակ՝ **թև** բառի «մարդու ձեռք, կողմ, զորաթև, ինքնաթիռի թև» իմաստները այժմ ընկալվում են որպես բառի սովորական նշանակություններ: Մարած փոխաբերություններ են աթռռի մեջք, սեղանի ոտք, պահարանի աչք և այլն:

Այս դասակարգումը ներկայացնում է փոխաբերության կյանքի երեք փուլերը: Յուրաքանչյուր փոխաբերություն ստեղծվում է որպես անհատական-ստեղծագործական (որևէ հեղինակ լեզվի բառապաշարի որևէ միավոր գործածում է նոր, մինչ այդ անսովոր իմաստով), այնուհետև այն կարող է դառնալ գործուն պատկերավոր, տարածվել, և, ի վերջո, շատ գործածվելու դեպքում կորցնել իր թարմությունը, պատկերավորությունը և վերածվել բառի սովորական իմաստի:

Փոխաբերությունները լինում են՝

ա. բառային կամ մակերեսային

բ. խորքային կամ կապակցական [8, էջ 221]:

Առաջինը հիմնվում է առարկաների որևէ ցայտուն, ակնառու հատկանիշի վրա: Ինչպես՝ «ոսկի տերևներ», որտեղ մեկ բառով ստեղծվում է գեղարվեստական պատկեր, ընդ որում փոխաբերացված բառը ունի այն հատկանիշը, որի իմաստով գործածվում է. «ոսկի» բառն ունի «դեղին» հատկանիշը:

Երկրորդը այն փոխաբերություններն են, որտեղ փոխաբերացվող բառը փոխաբերական իմաստն ստանում է տվյալ կապակցության մեջ, և փոխաբերաբար գործածվում է ոչ թե միայն մի բառ, այլ ամբողջ կապակցությունը: Սրանք սովորաբար ծավալուն փոխաբերություններ են, որտեղ փոխաբերացվող բառերի գործածությունը փոխապայմանավորված է: Օրինակ՝

Թանապուրի գլորշին

Գերանին առնում

Եվ այլունն ի վար գլոր-գլոր

Հուլունք էր դառնում (30, 2, 14):

Սա խորքային կամ կապակցական ծավալուն փոխաբերություն է. փոխաբերաբար գործածված են «գլորշին գերանին առնում» և «գլոր-գլոր հուլունք էր դառնում» միավորները: Բանաստեղծական խոսքաշարից դուրս **առնել** և **ուլունք** բառերը բոլորովին այլ իմաստ ունեն, այնինչ տվյալ բառային միջավայրում ընկալվում են՝ «այլունն ի վար գլոր-գլոր իջնում էր»:

Փոխաբերական գործածության ժամանակ նոր նշանակությունների, ավարտուն կամ մարած փոխաբերությունների մեջ նոր բառիմաստների առաջացման, ամրակայման գործընթացի դիտարկումը ուսումնասիրության հետաքրքիր բնագավառ է: Ներկա աշխատության մեջ ուսումնասիրում ենք բառապաշարի փոխաբերացման ընդհանրական օրինաչափությունները և բառի խորքային կամ կապակցական փոխաբերա-

կան իմաստների առաջացման գործընթացը՝ սահմանափակվելով գործուն ընդհանրական և անհատական-ստեղծագործական փոխաբերությունների հոգելեզվաբանական քննությամբ՝ ավարտուն կամ մարած փոխաբերությունը մի կողմ թողնելով որպես առանձին քննության նյութ: Հարկ է նշել, որ այդ հարցի ուսումնասիրությունը միայն լեզվաբանական և հոգելեզվաբանական մեթոդներով խիստ թերի կլինի. «աթռռի ոտք», պահարանի աչք», «աթռռի մեջք», «նավի քիթ» և այլ բազմաթիվ մարած փոխաբերությունների մեջ **մեջք, քիթ, աչք, ոտք** բառերի նոր բառիմաստների առաջացման գործընթացի գիտականորեն ճշգրիտ նկարագրումը հնարավոր է մի շարք այլ գիտակարգերի և գիտությունների (լեզվի պատմության, հայ ժողովրդի պատմության, հայոց լեզվի համեմատական քերականության, ազգագրության և այլն) տվյալների, մեթոդների հաշվառումով:

Առհասարակ բառիմաստների առաջացման, ծագման, փոփոխության հարցերը լեզվաբանության ամենահետաքրքիր և համեմատաբար քիչ ուսումնասիրված խնդիրներից են: Հիշատակենք Ս. Աբեղյանի խոսքերն այս մասին. «Իմաստաբանությունը, որ ուսումնասիրում է բառերի նշանակության պատմությունը, ընդհանրապես դեռ զարգացած չէ: Իսկ ինչ վերաբերում է հայոց լեզվի բառերի զանազան նշանակություններին, այդ մասին գրեթե բան չկա արված: Դրա համար, անշուշտ, նախ պիտի հավաքվեն բոլոր բառերը թե՛ գրավոր աղբյուրներից և թե՛ բարբառներից, ճշտվեն նրանց նշանակություններն ու կիրառությունները, ապա նոր առանձնապես ուսումնասիրվեն, թե մեր լեզվի բառերի զանազան առումներից որը հիմնական, ընդհանուր նշանակություն է, որը պատահական, բայց սովորական դարձած, թե որ բառը, կամ բառի որ նշանակությունը գրաբարից է, միջին գրական լեզվից կամ բարբառներից: Այսպիսի հետազոտության ժամանակ չպիտի մոռացվեն հայկական, նաև օտար լեզուների ազդեցությունները» [1, էջ 163]:

Փոխաբերացման գործընթացի ուսումնասիրության սկզբունքների մասին

Լեզվական շատ երևույթների, հատկապես իմաստաբանական ինքնատիպ երևույթի՝ փոխաբերացման գործընթացի ուսումնասիրության ժամանակ պետք է դուրս գալ լեզվի համակարգի շրջանակներից, դիտարկել այդ երևույթի գոյաբանական հիմքերը [12, էջ 16–22]: Փոխաբերացման գործընթացի հոգելեզվաբանական դիտարկման միջոցով

բացահայտվում են լեզվական միավորների փոխաբերացման հնարավորությունները, նրանց իմաստային զարգացման պատճառները, ինչպես նաև լեզուն կրողների մեջ բառերի նշանակությունների զարգացման բնույթը: Փոխաբերացման երևույթի ուսումնասիրության ժամանակ խիստ կարևորություն է ստանում լեզվական երևույթների գոյաբանական հիմքերի դիտարկման և հաշվառման վերոհիշյալ սկզբունքը: Այսպես՝ եթե տվյալ առարկայի հատկությունները չիմանանք, անհասկանալի կլինի այդ առարկայի անվան փոխաբերական գործածությունը: Օրինակ, եթե խոզ կենդանու հատկանիշները չիմանանք, չենք կարող բացատրել **Պողոսը խոզ է** արտահայտության իմաստը: Բառերի փոխաբերացման ուսումնասիրության ժամանակ ելակետային սկզբունք է փոխաբերության դիտարկումը որպես մի միավոր, որի հիմքում ընկած է համեմատությունը: Փոխաբերությունը կրճատված համեմատություն է դիտվում շատ հեղինակների կողմից՝ սկսած դեռևս Արիստոտելից [15], [61], [93], [100], [130], [131]:

Ոճաբանական ուսումնասիրություններում համեմատությունը դիտվում է որպես եռանդամ կառուցվածք (պատկեր, առարկա, հատկանիշ), և նշվում է, որ փոխաբերության մեջ մեկ բառում առկա են և՛ պատկերը, և՛ առարկան [131, էջ 229]: Փոխաբերաբար գործածված բառի ուղղակի իմաստը համապատասխանում է պատկերին, իսկ փոխաբերական իմաստը՝ առարկային:

Համեմատության կրճատման միջոցով փոխաբերությունների ըստեղծման հարցը մանրամասն քննության է ենթարկել Մ.Ն. Օ. Օսմանովը (100): Հեղինակը, փոխաբերություններն ըստ կառուցվածքի բաժանելով երեք խմբի (անվանական որոշիչով, ածականական և բայական փոխաբերություն), մանրամասն քննում է, թե յուրաքանչյուր խմբում համեմատության կրճատումը ինչ մեխանիզմով է տեղի ունենում:

Փոխաբերությունը ծագումով կրճատված համեմատություն է, և շատ դեպքերում հնարավոր է համեմատության կրճատումով ստանալ փոխաբերություն: Հարկ ենք համարում ավելացնել նաև, որ այսպիսի փոխակերպումները բացարձակացնել և տարածել ընդհանրապես փոխաբերությունների վրա ճիշտ չի կրնի, քանի որ յուրաքանչյուր փոխաբերություն չէ, որ կարելի է վերածել համեմատության: Երբ արդեն փոխաբերության ստեղծման տեխնիկան կա, նոր փոխաբերություններ կարող են ստեղծվել արդեն նմանակությամբ, առանց նախատիպ համեմատության իրական գոյության: Այսինքն՝ պարտադիր չէ, որ յուրա-

քանչյուր փոխաբերության համապատասխանի լեզվում գոյություն ունեցող համեմատություն:

Դիտարկենք հետևյալ օրինակը:

(1) Խորենն աղվեսի պես խորամանկ մարդ է:

Նախադասության իմաստը կպահպանվի, եթե այն համառոտենք՝ ամեն անգամ բաց թողնելով նախադասության մեկ անդամը.

(2) Խորենն աղվեսի պես մարդ է:

(3) Խորենն աղվեսի պես խորամանկ է:

(4) Խորենն աղվես մարդ է:

(5) Խորենն աղվեսի պես է:

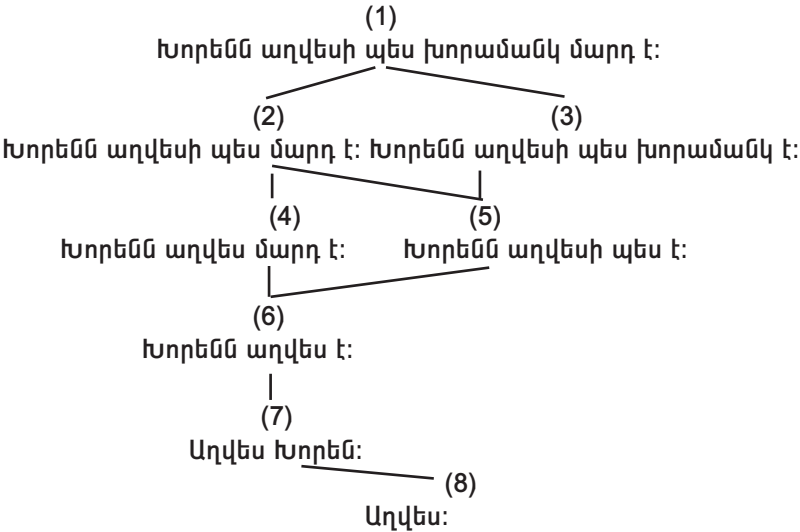
(6) Խորենն աղվես է:

(7) Աղվես Խորեն:

Եթե ստեղծվում է խոսքային համապատասխան վիճակ, ապա **աղվես** բառը որպես կոչական և պատասխանական բառ կարող է գործածվել (1)-ի իմաստով: Հետևաբար շարքում կընդգրկենք նաև՝

(8) Աղվես:

Դա ներկայացնենք սխեմայով:

(1)-ում արտահայտության պլանում առկա են ասույթի բոլոր բովանդակային միավորները, աղվեսի հետ համեմատելուց զատ նշված է այն ընդհանուր հատկանիշը (խորամանկ), որի միջոցով իրականացել է համեմատությունը: (2)-ում խորամանկ հատկանիշը բառային արտա-

հայտություն չի գտնում, իսկ բովանդակության պլանում այն տրված է, երբ մեկի մասին ասվում է, որ նա աղվեսի պես մարդ է, ինքնըստինքյան հասկացվում է, որ ըստ խորամանկության հատկանիշի է կատարվում այդ համեմատությունը: Լեզուն կրողների մեջ դա այնքան ամրակայված և տարածված է², որ բոլորովին հարկ չի լինում գործածել (1) տարբերակը, որտեղ բովանդակության պլանի բոլոր միավորները ստացել են բառային արտահայտություն:

Հատկանիշի, համեմատության հիմքի (խորամանկ) առանձնացումը այս դեպքում դառնում է հավելյալային և լեզվի տնտեսման սկզբունքի համաձայն բառային արտահայտություն չի ստանում:

(3)-ը և (5)-ը համեմատություններ են, պահպանված է համեմատող բառը (4)-ում հանդես է գալիս փոխաբերությունը, երբ ասում են՝ Խորենը աղվես է կամ Խորենը աղվեսի մեկն է, հասկացվում է (1) տարբերակը:

Եթե համեմատության պատկերը նշանակենք **պ**, առարկան՝ **ա**, հատկանիշը՝ **հ**, համեմատող բառը՝ **բ** տառերով, Խորենը՝ սկզբնատառով՝ **խ** և **է** հանգույցը նույն ձևով, սխեման կունենա հետևյալ տեսքը.

² Թե որքան սերտ են միմյանց հետ կապված **աղվես** և **խորամանկ** հասկացությունները, ցույց է տալիս մեր կատարած հետևյալ գիտափորձը: 60 փորձարկվողների առաջարկվել է բաժանված թերթիկների վրա գրել **աղվես** բառով նախադասություններ (տե՛ս հավելված 1). 26 նախադասության մեջ նշված էր խորամանկ հատկանիշը (աղվեսը խորամանկ կենդանի է. մի՛ լինիր աղվեսի պես խորամանկ. աղվեսը շատ խորամանկ է. նա աղվես չէ, բայց խորամանկ է. աղվեսի դունչն անգամ հիշեցնում է նրա խորամանկության մասին. աղվեսի նման խորամանկ մարդիկ շատ կան և այլն): Այսպիսով՝ **աղվես** և **խորամանկ** հասկացությունները շատ հաճախ են զուգորդվում: **Ինչպիսի՞ աղվես** հարցին փորձարկվողների գերակշռող մեծամասնությունը պատասխանել է՝ խորամանկ: Նույն արդյունքն է հաստատվում նաև հակադարձ զուգորդային գիտափորձի միջոցով. որի ժամանակ որպես ազդակ տրված էր **խորամանկ** բառը: **Խորամանկ ի՞նչ** հարցին 50 փորձարկվողների կեսից ավելին (34) պատասխանել են **աղվես** բառը: Նույնպիսի գիտափորձ կատարել ենք նաև **արջ** բառով՝ ստուգելու համար, թե արդյոք **արջ** հասկացությանը լեզվակիրների գիտակցության մեջ որևէ ընդհանուր հատկանիշ վերագրվում է, թե ոչ: Գիտափորձի նյութերը, որոնք ներկայացված են 2 հավելվածում (էջ 95) ցույց են տալիս, որ **արջին** ընդհանուրի կողմից որևէ հիմնական հատկանիշ չի վերագրվում (ինչպես խորամանկ հատկանիշը վերագրվում է աղվեսին):

(1)

Խ-ւ-բ-հ-ա-տ

(2)

(3)

Խ-ւ-բ-ա-տ

Խ-ւ-բ-հ-տ

(4)

(5)

Խ-ւ-ա-տ

Խ-ւ-բ-տ

(6)

Խ-ւ-տ

(7)

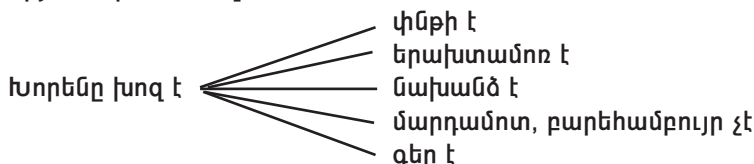
ւ-խ

(8)

ւ

Այսպիսով՝ (1, 2, 3, 5) համեմատություններ են, իսկ (4, 6, 7, 8) միավորներում, որտեղ համեմատող բառ չկա, առկա է փոխաբերությունը:

Հաճախ նույն բառը փոխաբերացվելով տարբեր իմաստներ է արտահայտում: **Խորենը խոզ է** նախադասությունը կարող է տարբեր մեկնաբանություններ ստանալ.

Փոխաբերական իմաստի ընկալումը այսպիսի դեպքերում կախված է արտալեզվական գործոններից՝ հարալեզվաբանական միջոցներից, մակրոհամատեքստից, խոսքային իրադրությունից:

Լեզվի՝ փոխաբերացման ունակ բառապաշարի միավորները կարելի է բաժանել 2 մեծ խմբի.

1. բառեր, որոնք փոխաբերացվում են ըստ մեկ հատկանիշի:

2. բառեր, որոնք կարող են փոխաբերացվել ըստ մի քանի հատկանիշների:

Այսպես՝ էշ բառը փոխաբերաբար գործածվում է երկու տարբեր՝ «անհասկացող, հիմար» և «համառ» իմաստներով:

Խիստ մեծ կարևորություն ունի մեր ընդունած այն սկզբունքը, ըստ որի լեզվի և խոսքի փոխհարաբերությունը դիտում է ոչ թե որպես գծային, միմյանց հաջորդող, այլ որպես դիալեկտիկական հակադրամիասնության մեջ գտնվող երկու իրողությունների փոխկապակցվածություն. իրողություններ, որոնցից մեկի գոյությունը պայմանավորվում է մյուսի գոյությամբ, որոնցից մեկը պատկերացնել առանց մյուսի հնարավոր է [44, էջ 126]:

Խոսելով լեզվի և խոսքի փոխներթափանցման մասին՝ Գ. Բ. Ջահուկյանը գրում է. «Եթե նկատի առնենք առանձին մարդուն, ապա նրա մոտ լեզուն խոսքի հնարավորությունն է և արդյունքը. լեզվական ամեն մի միավոր կամ միավորների ամբողջություն կոնկրետանալով վերածվում է խոսքայինի, խոսքային ամեն մի միավոր զրկվելով կոնկրետությունից վերածվում է լեզվականի, խոսքայինը լեզվականի կոնկրետացումն է, լեզվականը՝ խոսքայինի վերացական դրսևորումը: Հասկանալի է, որ անհատի լեզուն հենվում է լեզվի հասարակական դրսևորման վրա, եթե հասարակականի տակ հասկանանք տվյալ լեզվի համակարգը և նորման: Հասկանալի է նաև, որ խոսելով ազգային լեզվի կամ մարդկային լեզվի մասին՝ նկատի ունենք այն վերացականը, որ հակադրվում է խոսքին որպես կոնկրետի» [11, էջ 100]:

Փոխաբերացումը լեզվի իմաստային կողմի ինքնատիպ և յուրահատուկ զարգացման երևույթներից է, որը անհասկանալի կլինի առանց խոսքային միջավայրի վերլուծության: Տվյալ բառի փոխաբերական իմաստը հասկանալի և բացատրելի է դառնում միայն ու միայն այն դեպքում, երբ բառը դիտարկվում է այն խոսքային շրջապատում, որտեղ նա անսովոր իմաստով գործածվել է՝ դրանով իսկ ստանալով նոր, փոխաբերական իմաստ:

Բառի իմաստային բնութագրումը չի սպառվում նրա տարբեր նշանակությունների դիտարկումով, այդ նշանակությունների ծագման հետ կապված հարցերի, միմյանց նկատմամբ ունեցած հարաբերության քննությամբ: Այն սպառիչ է համարվում միայն այն դեպքում, երբ բառը քննվում է նաև բառ–համատեքստ հարաբերության մեջ: Այս կարգի քննության միջոցով բացահայտվում են բառի կապակցական հնարավորությունները, ամբողջական է դառնում նրա իմաստային նկարագիրը:

«Նշանակությունների հոգելեզվաբանական ուսումնասիրության օբյեկտների շրջանակն է մտնում նաև **շարակարգում առանձին բառերի նշանակությունների միացման գործընթացը, որ արտահայտվում է բառի կապակցելիության դրսևորումներում** (ընդգծումը մերն է – **Գ. Ա.**): Այս կերպ լեզվական համակարգում նշանակությունների գոյության ոլորտից հոգելեզվաբանությունը, բնականաբար, ձգտում է անցում կատարել դեպի լեզվի գործառության ոլորտը (և այդ ժամանակ տեղի ունեցող իմաստային տեղաշարժերը)» [126, էջ 189]:

Հատկապես իմաստաբանական այնպիսի առանձնահատուկ երևույթի ուսումնասիրության ժամանակ, ինչպիսին բառերի փոխաբերացումն է, նյութի քննությունը բառ–համատեքստ կտրվածքով խիստ մեծ կարևորություն է ստանում: Փոխաբերացման ժամանակ փոխվում են բառերի կապակցական հնարավորությունները, իմաստային տարողունակությունը, բառային շրջակայքը: Այս երևույթների դիտարկման, նրանց յուրահատկությունների բացահայտման և պատճառաբանման համար անհրաժեշտ է ոչ միայն քննել բառերի՝ որպես բառապաշարի առանձին միավորների փոխաբերական պոտենցիալը, այլև բառային զուգորդումների, կապակցությունների միջոցով երևան եկող՝ բառերի նոր իմաստները և նրբիմաստները:

Մենք ձգտել ենք բազմազան և բազմաբնույթ, նախադասության մեջ տարբեր պաշտոններով հանդես եկող փոխաբերական կապակցությունները դիտարկել որքան հնարավոր է պարզ և հոգելեզվաբանական իմաստաբանության վերլուծությունների համար կիրառելի կաղապարներով:

Որպեսզի ներկայացվեն և բացատրվեն փոխաբերական բառակապակցությունների մեջ բառերի կապակցման օրինաչափությունները, փոխաբերական արժույթի հանդես գալու առանձնահատկությունները, անհրաժեշտ է.

ա) որոշել փոխաբերական բառակապակցություն կազմող բառերի խոսքիմասային պատկանելությունը.

բ) դիտարկել, թե ինչ խոսքի մասերի պատկանող բառերի զուգակցումներ են հնարավոր, որ կաղապարներն են առավել գործուն և տարածված:

Աշխատանքում դիտարկվում են ԳԲ (գոյական–բայ), ԳԳ (գոյական–գոյական) (Գ_սԳ_{ու} (գոյական սեռական հոլովով–գոյական ուղղական հոլովով) և Գ_{ու}Գ_{ու} (գոյական ուղղական հոլով–գոյական ուղղական հոլով) տարբերակներով), ԱԳ (ածական–գոյական) կառուցվածքները:

Փոխաբերական բառակապակցությունների ընկալման հոգելեզվաբանական օրինաչափությունները բացահայտելու ընթացքում կիրառել ենք փոխակերպման մեթոդը: Դա արտահայտվում է, օրինակ, **ոսկի տերևներ** փոխաբերության և նրա **դեղին տերևներ** ոչ պատկերավոր տարբերակի դիտարկմամբ: Փոխաբերության ընկալման հոգեբանական մեխանիզմի քննության ժամանակ ևս փոխակերպման մեթոդը մեզ ներկայանում է որպես կիրառելի և անհրաժեշտ՝ իբրև պատկերավոր արտահայտության ընկալման անբաժանելի տարր: Բանաստեղծը ստեղծում է (բազմաթիվ այլ պատկերավոր արտահայտությունների հետ միասին) փոխաբերությունը, այսինքն՝ բառը օգտագործում է իր սովորական, բառարանային, ուղղակի իմաստից տարբեր նշանակությամբ: Ընթերցողը, ընկալողը այդ պատկերը ընկալելիս և օգտագործում է փոխակերպման մեթոդը: Գրականության մեջ բազմիցս նշվել է արդեն, որ փոխաբերության հոգեբանական հիմքը զուգորդությունն է: Առավել մանրամասնելով համընդհանուր ճանաչում գտած այս դրույթը՝ ավելացնենք, որ զուգորդությունը հանդես է գալիս և՛ փոխաբերության ստեղծման գործընթացում, և՛ փոխաբերության ընկալման ժամանակ: Ավելին՝ եթե լեզվաբանական տեսակետից փոխաբերության հիմքը բառի գործածությունն է ոչ սովորական՝ փոխաբերական իմաստով, ապա հոգեբանական տեսակետից փոխաբերության գոյությունը անկասկած պայմանավորվում է զուգորդության տարրի առկայությամբ: **Ոսկի տերևներ** փոխաբերությունը բանաստեղծը կերտել է **ոսկի** և **դեղին** բառերի հոգեբանական զուգորդման միջոցով, որն իրականանում է այդ երկու հասկացությունների մեջ ընդհանուր հատկանիշի (դեղին) պարունակության միջոցով: Ակնհայտ է, որ **ոսկի** բառը ավելի լայն բովանդակության կրող է, տվյալ կիրառության ժամանակ նա ներկայանում է որպես միայն իր մի հատկանիշի (դեղին) արտահայտող: Այսպիսով՝ **առարկաների, հասկացությունների ընդհանուր որևէ հատկանիշի առկայության պայմաններում փոխաբերության ստեղծման ժամանակ կատարվում է զուգորդությունն նշվող երկու առարկաների միջև**: Նույն երևույթը հակառակ ընթացքով գործում է նաև փոխաբերության ընկալման ժամանակ: Որպեսզի հասկանալի դառնա **ոսկի տերևներ** արտահայտության **դեղին տերևներ** իմաստը, նախ պետք է հասկանալի լինի **ոսկի** բառի սովորական իմաստը (1), որից հետո միայն անջատվում է այն ընդհանուր հատկանիշը, որի հիման վրա կատարվել է **ոսկի-դեղին** անցումը (2), ապա **դեղին** և **ոսկի** բառերի միջև ստեղծվում է զուգորդային կապ, որի շնորհիվ իրականանում է փոխաբերության ընկալումը (3):

Այսպիսով՝ բանաստեղծական պատկերի ստեղծման ժամանակ Ա բառի փոխարեն ասվում է որևէ այլ՝ **Բ** բառ (մեր օրինակում՝ **դեղին** բառի փոխարեն՝ **ոսկի**), որը ավելի տարողունակ է, զուգորդային կապի միջոցով գտնված և բանաստեղծական: **Ա-Բ** հոգեբանական փոխակերպման գոյության պայմանը, ինչպես արդեն նշվել է նախընթաց շարադրանքում, **Ա-ի** և **Բ-ի** մեջ առկա ընդհանուր հատկանիշն է:

Ընկալման գործընթացը հակառակ ընթացք ունի, բանաստեղծական համատեքստում տրված է **Բ-ն**, ընկալողը զուգորդության միջոցով հասկանում է **Ա (ոսկի հասկացվում է դեղին)**: Այսպիսով՝ **Բ-Ա**. ինչպես տեսնում ենք, ստեղծման ժամանակ տրված է, հայտնի է **Ա-ն** (մեր օրինակում՝ **դեղին**): Բանաստեղծը որոնում և որևէ ընդհանուր հատկանիշի առկայության պայմաններում առաջադրում է **Բ** բառը: Իսկ ընկալման պրոցեսում հայտնի, տրված է **Բ-ն**, զուգորդման շնորհիվ ընկալողը հանգում է **Ա-ին**, որը սկզբնակետ էր փոխաբերության ստեղծման ժամանակ: Անհրաժեշտ է նշել այն հանգամանքը, որ վերոբերյալ շարադրանքում սխեմատիկ ձևով ներկայացվող զուգորդության գործընթացը բարդ է և պայմանավորվում է բազմաթիվ գործոններով: Կան ընդհանրական զուգորդություններ, որոնք հատուկ են տվյալ լեզվի բոլոր կրողներին: Երբ բանաստեղծական **ոսկի տերևներ** փոխաբերությունը հասկանում ենք **դեղին տերևներ**, դա կատարվում է այն պատճառով, որ **ոսկի-դեղին** զուգորդային կապը ընդհանրական է հայերեն բանաստեղծական խոսքի համար:

Ոսկի ձեռքեր փոխաբերական բառակապակցության ստեղծման և ընկալման ժամանակ առկա է մեկ այլ՝ **ոսկի-հմուտ** զուգորդային կապ: **Ոսկի հասակ** փոխաբերական բառակապակցության ստեղծման ժամանակ ակնհայտ է **ոսկի-(լավագույն)-ջահել** կապի առկայությունը:

Թե յուրաքանչյուր դեպքի համար ինչպիսի զուգորդություն կկատարվի, կախված է լեզվակրի անհատականությունից ու կենսափորձից, կոնկրետ խոսքային միջավայրից, մակրոհամատեքստից (ընդհանուր խոսքաշարից) և միկրոհամատեքստից (փոխաբերական բառակապակցության մեջ փոխաբերացվող բառի հետ հանդես եկող բառից), յուրաքանչյուր անգամ ընդգծվում է առարկայի որևէ հատկանիշ: Հարկ է նշել նաև, որ դարձվածի արժեք ստացած կապակցություններում յուրաքանչյուր գործածության ժամանակ զուգորդություն չի կատարվում: Ձուգորդությունը առկա է այդ կապակցությունների ծագման ժամանակ, իսկ նրանց գործածությունը շատ հաճախ և հիմնականում կատարվում է ավտոմատորեն:

Ընդհանրական զուգորդություններից զատ կան նաև մասնավոր զուգորդություններ (անհատական, պատահական և այլն): Հոգելեզվաբանական տեսակետից կարելի է **ընդհանրական զուգորդություն** անվանել այնպիսի բառային զուգակցումները, որոնք հատուկ են միաժամանակ մի քանի լեզուների: Այս դիտարկումն ակնհայտ է դառնում հետևյալ մի քանի բառախմբերի փոխաբերական գործածության քննությանը:

Կրակ, բոց, հուր բառերը հայերենում հաճախ բանաստեղծական խոսքում գործածվում են որևէ զգացմունք, հոգեկան ապրում արտահայտող բառերի հետ՝ արտահայտելով դրա բուռն դրսևորումը, ծավալումը: Օրինակ՝ սիրո կրակ, սիրո հուր, զայրույթի կրակ, վշտի կրակ և այլն: Օրինակ՝ Նրա սեզ աչքերը վառվեցան **բարկության բոցով** (41, 7, 376):

Նույն թեմատիկ խմբի բառերը ռուսերենում ևս առանձնանում են նշված իմաստով փոխաբերական կիրառությամբ:

Հմնտ. սիրո կրակ և ОГОЊЬ ЛЮБВИ.

Ֆրանսերենում՝ feu d'amour, flamme d'amour.

անգլերենում՝ the flames of love.

Այսպիսով՝ **կրակ, հուր, բոց** բառերը փոխաբերական կիրառության ժամանակ ռուսերենում, անգլերենում, ֆրանսերենում, գերմաներենում և այլ լեզուներում ունենում են նույն իմաստները: Դա կարելի է բացատրել տարբեր լեզուներում այդ բառախմբի առաջացրած նույն զուգորդություններով՝ պայմանավորված **կրակ, հուր, բոց** երևույթների նույն հատկանիշների ընկալմամբ: Այսպիսով՝ նշված բառերը տարբեր լեզուներում ունեն ընդհանրական զուգորդություններ [114, էջ 63–66]:

Նույն ձևով կենդանիների և թռչունների անվանումների փոխաբերական կիրառության ժամանակ ընդհանրական են մի շարք հիմնական հատկանիշներ, որոնց դրսևորմամբ հայերենում, ռուսերենում և այլ լեզուներում **աղվես** բառի փոխաբերական կիրառությունը անպայմանորեն զուգակցվում է խորամանկ հատկանիշի, **օձ** բառի փոխաբերացումը՝ նենգության հատկանիշի, **էջ** բառի փոխաբերացումը՝ համառության և հիմարության հատկանիշի առկայության հետ:

Հարկ է նշել նաև, որ նշված և այլ կենդանիների անվանումների փոխաբերական կիրառության ժամանակ հանդես են գալիս նաև այնպիսի իմաստներ, որոնք լեզվից լեզու տարբեր են:

Խոսքային գործունեության մեջ փոխաբերության ընկալման ժամանակ քանի դեռ առկա է զուգորդությունը, կա փոխաբերություն: Երբ

լեզվական սովորույթի ուժով այդ փոխաբերական գործածության մեջ մարում է զուգորդության անհրաժեշտությունը, այսինքն՝ **ոսկի տերևները** շատ է գործածվում, և ամեն անգամ այն գործածելիս հասկանալու համար անհրաժեշտ է վերոհիշյալ **Բ–Ա** մեխանիզմի կիրառությունը, աստիճանաբար փոխաբերությունը վերածվում է մարած փոխաբերության (սեղանի **ոտք**, մահճակալի **ոտք**, աթոռի **մեջք** և այլն): Այսպիսով՝

1. Ջուգորդության անհրաժեշտությունը վերանում է (հատկանիշի առանձնացում, դրա վերագրումը մի այլ առարկայի):

2. Փոխաբերական իմաստի ընկալումը որպես այդպիսին դադարում է: Բառի ուղղակի իմաստը այդ փոխաբերության մեջ, տվյալ համատեքստում «մոռացվում է», իսկ փոխաբերական իմաստը ընկալվում է որպես ուղղակի իմաստ:

ԳՆՈՒՄ ԱՌԱՋԻՆ

ԲԱՆԵՐԻ ՓՈՒՍԱԲԵՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

ՓՈՒՍԱԲԵՐԱԿԱՆ ԿԱՊԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Սովորաբար լեզվաբանական աշխատություններում իմաստաբանական ուսումնասիրության նյութ են դառնում այս կամ այն լեզվի բառապաշարի որոշակի խմբեր: Իմաստային տեսակետից ուսումնասիրվում են, օրինակ, ազգակցության տերմինները, գույների, կենդանիների, մարմնի մասերի անվանումները [138], [32]: Այսպիսի որոշակի և սահմանափակ առարկայի ուսումնասիրությունն ունի իր առանձնահատկությունները և առավելությունները: Նախ, կատարվում է մանրակրկիտ քննություն, և բացահայտվում են տվյալ իմաստաթեմատիկ խմբի իմաստային առանձնահատկությունները: Այնուհետև՝ իմաստաթեմատիկ խմբի յուրաքանչյուր անդամ ենթարկվում է իմաստային վերլուծության. ավելին, ուսումնասիրվում են բոլոր իմաստները և նրբիմաստները, բառերի իմաստային պոտենցիալ հնարավորությունները, նույն բառի տարբեր իմաստների մեջ եղած փոխհարաբերությունները և կապերը: Այսպիսի ուսումնասիրություն է **ծով** բառի իմաստային վերլուծությունը (տե՛ս էջ 59–70):

Իմաստային վերլուծության մեկ այլ եղանակ ևս կա: Ուսումնասիրվում է ոչ թե բառապաշարի այս կամ այն բառային խումբը, այլ իմաստային որևէ երևույթ, նրա դրսևորման օրինաչափությունները, բառերի վարքը այդ երևույթի ժամանակ: Ներկա աշխատության 2-րդ գլուխը նվիրված է այդպիսի իմաստային երևույթի ուսումնասիրությանը՝ բառերի փոխաբերական իմաստների առաջացման օրինաչափությունների բացահայտմանը ըստ երեք աղբյուրների ընձեռած տվյալների՝ բացատրական բառարաններ, գեղարվեստական գրականության տեքստեր և հոգելեզվաբանական գիտափորձեր:

Վերլուծելով բառի իմաստը՝ Ա. Ուֆիմցևան գրում է. «Կենդանի խոսքում առարկայական վերաբերությունը և հասկացական վերաբերությունը, որոնք կազմում են նշանի նշանակության հիմքը, կարող են չհամընկնել, և այդ ժամանակ նրա առարկայական պատկանելության

մեջ տեղի է ունենում տեղաշարժ: Բայց և այնպես բոլորի կողմից ընդունված դեմոտատի պատկերացման հիման վրա բառային նշանը կարող է հաղորդակցական նպատակներով վերաբերել մի առարկայի, որը բառին ամրակայված հասկացության մեջ չի ընդգրկվում:

Բառային նշանների այս առանձնահատկության՝ նշանի առարկայական և հասկացական վերաբերության միջև յուրատեսակ կապի վրա են հիմնված երկրորդային (ոչ ուղղակի) անվանումը, փոխաբերական գործածության ժամանակ երկրորդային իմաստային ֆունկցիայով բառերի գործածության բազմաթիվ դեպքերը» [135, էջ 31]:

Արդեն նշել ենք, որ փոխաբերական գործածության ժամանակ փոխվում են բառի իմաստային բնութագիրը, բառային շրջակայքը, կապակցելիությունը:

Դիտարկենք մի քանի օրինակ:

Տարիներն այնտեղ իմ **մանկության**

Սամռած մատուռն են կտցահարում (30, 2, 208):

Ես նայում էի **ակամջիդ օղին**,

Ցող էր և շատ էր սազում քեզ, տերև (30, 2, 146):

Դու թռչում ես դաշտերով և ճամփիդ չես նկատում,

Որ ծառերից քեզ վրա **մարգարիտներ են կաթում**,

Որ քնքշորեն քսվելով դալար ծառերը գլխիդ

Ծաղկաթերթեր են թափում գանգուրների մեջ քո խիտ

(30, 1, 337):

Առևանգել են

Ծիլը քրտինքիդ,

Բողբոջը հույսիդ

Նշխարքը լույսիդ (30, 2, 114):

Ընդգծված **մանկության մամռած մատուռ, ակամջի օղ, մարգարիտներ, քրտինքի ծիլ, հույսի բողբոջ, լույսի նշխարք** փոխաբերություններում փոխաբերացված են **մատուռ, ակամջի օղ, մարգարիտներ, ծիլ, բողբոջ, նշխարք** զոյականները, որոնք գործածված են ոչ թե իրենց սովորական, բառարանային իմաստով, այլ ձեռք են բերել նոր իմաստային երանգներ:

Այսպես՝ **մարգարիտ** բառը գործածված է ոչ թե **մարգարիտ-աղամանդ-զմրուխտ-գոհար** շարքում ունեցած նշանակությամբ, այլ **ծաղկաթերթ** իմաստով: **Բողբոջ-ծառ-ծաղիկ-արմատ-ցողուն-տերև** բառային շարքի **բողբոջ** անդամը «հույսի բողբոջ» արտահայտության մեջ կորցրել է առարկայական վերաբերությունը [144]:

Փոխաբերություն ստեղծվում է, երբ բառը գործածվում է իր հիմնական առարկայական իմաստից տարբեր իմաստով: Բառերի շատ փոխաբերական իմաստներ տրված են բառարանում, այնինչ անհատական բանաստեղծական փոխաբերության ստեղծման ժամանակ ձեռք բերված շատ իմաստներ բառի իմաստային նկարագրի մեջ չեն մտնում, դրանք ավելի շուտ բառի հնարավորությունն են: Այս դրույթը բացատրենք մի օրինակի միջոցով:

Կածանն ինձ տաներ անտառը ցախի,

Անտառն իմ գլխին **ուլունքներ** թափեր (30, 1, 285):

Բանաստեղծական այս երկտողը, որտեղ **ուլունք** բառը գործածված է փոխաբերական իմաստով, կարելի է հասկանալ այսպես՝ իմ գլխին տերևներ թափվեին: Բանաստեղծական պատկերը ստեղծվել է **տերև** բառի փոխաբերական **ուլունք** բառի փոխաբերական գործածության շնորհիվ: Այդ երկու բառերը իմաստային տարբեր շրջանակների են պատկանում, դժվար թե հնարավոր լինի նրանց միջև ուղղակի կապ գտնել: Դրանց մերձեցման հոգեբանական հիմքը հետևյալն է՝ տերևները թափվում, հատ-հատ ընկնում են գետնին, դա բանաստեղծի և ընթերցողի պատկերացումներում զուգորդվում է ուլունքի՝ հատիկ-հատիկ թափվելու պատկերին, ըստ այդ նմանության էլ մոտեցվում, հոգեբանորեն զուգորդվում են **ուլունք** և **տերև** հասկացությունները: Դիտարկենք **ուլունք** բառի փոխաբերական գործածության մեկ այլ դեպք.

Թելիկ-մելիկ առու,

ուլունք-ուլունք մասուր,

Մամուռի տակ մի բուռ

Պատանության մասունք (30, 2, 383):

ուլունք բառն այս օրինակում փոխաբերացվում է հետևյալ կերպ՝ մասուրի կարմիր հատիկները իրենց ձևով, գույնով ակամա ուլունք են հիշեցնում, այդ պատճառով էլ դրանք պատկերանում են որպես ուլունքներ³:

Մեկ այլ օրինակ.

Թանապուրի գոլորշին

Գերանին առնում,

Եվ այունն ի վար գլոր-գլոր

Յուլունք էրդառնում (30, 2, 14):

Այս պատկերում այունն ի վար իջնող գոլորշուց առաջացած ջրի կաթիլները ուլունք են հիշեցնում:

³ Հին սովորության համաձայն՝ մասուրի հատիկները շարում էին և որպես ուլունք գործածում:

Այսպիսով՝ մի դեպքում բառի փոխաբերացման հոգեբանական հիմքը պատկերի և առարկայի ձևի նմանությունն է (ուլունք և մասուր), մյուս դեպքում՝ շարժման բնույթի ընդհանրությունը:

Փոխաբերությունը կարող է արտահայտվել մեկ բառով, բառակապակցությամբ կամ մախադասությամբ:

Սովորական բառակապակցության ընկալումը պարզ է և մեկին, բառակապակցության յուրաքանչյուր անդամի բառիմաստը հասկանալը բավական է բառակապակցության իմաստը ըմբռնելու համար: Փոխաբերական բառակապակցությունը առանձնահատուկ է իր իմաստային կառուցվածքով: Խոսելով փոխաբերության իմաստային առանձնահատկությունների մասին՝ Ա. Ի. Ֆյոդորովը առանձնացնում է փոխաբերության մեջ առկա, միմյանց սերտ կապված երեք տարրեր.

1. բառերի սկզբնական նշանակությունը, որը մարում է փոխաբերական բառակապակցության մեջ բառերի իմաստա-զուգորդային դաշտերի փոխազդեցության հետևանքով.

2. բառերի զուգորդային դաշտերի փոխազդեցությամբ ստեղծվող պատկերը.

3. փոխաբերության իմաստավորման հետևանքով ստեղծվող նոր բովանդակությունը, նոր անվանումը [137, էջ 45]:

Ն. Բասիլյանն նշում է փոխաբերության ընկալման հետևյալ առանձնահատկությունները.

1. փոխաբերության կազմում եղած բառերի ուղղակի իմաստների ընկալումը.

2. երկրորդային արժույթի ընկալումը.

3. փոխաբերական արժույթի ընկալումը, որը ստեղծվում է փոխաբերության բաղադրիչներից մեկի իմաստի փոփոխությամբ [28, էջ 18–40]:

Բ. Տոմաշևսկին նշում է, որ ամեն մի փոխաբերության մեջ թաքնված է մի հանելուկ, որը հարկավոր է լուծել: «Այն փաստը, որ պետք է գուշակել, գլխի ընկնել, ընկալման որոշակի ակտիվություն հանդես բերել, փոխաբերությունը դարձնում է համեմատությունից ավելի զորեղ ոճաբանական հնարանք» [131, էջ 121]:

Բանաստեղծական փոխաբերության ստեղծման, ինչպես նաև ընկալման հոգեբանական մեխանիզմի նկարագրումը, դրանք հասկանալու նպատակով տրվող բոլոր կարգի բացատրությունները խիստ պայմանական բնույթ ունեն: Ջուտ աշխատանքային բանաձևի արժեք ունեն մաս փոխաբերության կառուցվածքին վերաբերող բանաձևերը և իմաստային, շարահյուսական փոխակերպումները, քանի որ փոխաբերությունը գեղարվեստական պատկեր է, իսկ գեղարվեստական պատ-

կերի ընկալումը կատարվում է ակնթարթորեն, միանգամից և ոչ վերալուծաբար:

Երբ խոսվում է փոխաբերական բառակապակցության յուրահատուկ կառուցվածքի մասին, նկատի է առնվում իմաստաբանական մակարդակը: Շարահյուսական մակարդակում ինչպես ամեն մի բառակապակցության, այնպես էլ փոխաբերական բառակապակցության մեջ առկա է լրացում–լրացյալ հարաբերությունը, երբ բառակապակցության անդամներից մեկը գերադաս դիրքում է, իսկ մյուսը ենթարկվում, լրացնում է նրան: Այդպիսի հարաբերության մեջ են որոշիչը և որոշյալը, հատկացուցիչը և հատկացյալը, ենթական և ստորոգյալը և այլն: Լրացում–լրացյալ հարաբերությունը իր բնույթով նույնն է մնում նաև այն ժամանակ, երբ այդ լրացումը և կամ լրացյալը իմաստային մակարդակում հանդես են գալիս նոր արժույթով, երբ նրանցից որևէ մեկը կորցնում է իր իմաստային ինքնուրույնությունը, իմաստային տեսակետից ընկնում է մյուսի իշխանության տակ, որի հետևանքով փոխում է իր լեզվում արդեն ամրակայված բառիմաստը, գործածվում է նոր, մինչ այդ իրեն խորթ, օտար իմաստային երանգով կամ նոր իմաստով:

Շուշան ամպեր (30, 1, 219), **ոսկի ժպիտ** (39, 1, 194), **կրակ սիրտ, բոց երգեր** (25, 3, 149), **կարոտ գինի** (30, 1, 23) օրինակներում առկա է որոշիչ–որոշյալ հարաբերություն, **վարդերի ակնաթով կրակ** (30, 1, 362), **հույսի մոմ** (25, 3, 34), **աչքերի աստղեր** (20, 98), **փառքի փոթորկուն ծովեր** (30, 1, 342) կապակցություններում՝ հատկացուցիչ–հատկացյալ, **կրակվում է իմ հոգին** (30, 1, 65), **արևի քրտինքը ծորում, ոսկի է դառնում** (30, 2, 60), **տարիներն այնտեղ իմ մանկության մամռած մատուռն են կտցահարում** (30, 2, 208) միավորներում՝ ենթակա–ստորոգյալ հարաբերություն: Եթե հաշվի չառնենք իմաստային կողմը և այս կապակցությունները դիտարկենք զուտ ձևական տեսակետից, կտեսնենք, որ դրանք չեն տարբերվում **գեղեցիկ աղջիկ, ընկերոջ գիրքը, մայրը աշխատում է** կապակցություններից այն իմաստով, որ դրանց անդամները միմյանց նկատմամբ գտնվում են միևնույն՝ լրացական հարաբերության մեջ (հմտ. ոսկի և ժպիտ, գեղեցիկ և աղջիկ):

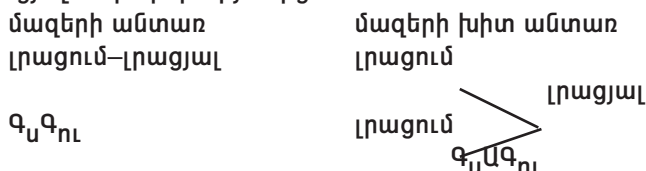
Այդ կապակցությունները քննում ենք ըստ լեզվաբանական գրականության մեջ մեծ տարածում գտած բանաձևերի՝ ելնելով փոխաբերական բառակապակցության անդամների խոսքիմասային պատկանելությունից⁴:

Փոխաբերական բառակապակցությունները կարող են լինել երկան–

⁴ Նույն սկզբունքը կիրառված է ռուսերենի, ֆրանսերենի, անգլերենի փոխաբերությունների քննության ժամանակ: Տես, օրինակ՝ [28], [142, էջ 5–89], [113, էջ 96–102]:

դամ, եռանդամ և բազմանդամ: Փոխաբերական բառակապակցության կառուցվածքը ուսումնասիրելիս պայմանականորեն ընդունում ենք երկու անդամ՝ լրացում և լրացյալ, քանի որ բազմանդամ փոխաբերության դեպքում էլ փոխաբերության անդամների միջև եղած հարաբերությունը հանգեցվում է նույն լրացում–լրացյալի հարաբերությանը և որակապես ոչնչով չի տարբերվում նրանից:

Այսպես՝ **մազերի անտառ** փոխաբերությունը կարտահայտվի $Գ_U Գ_{NL}$ բանաձևով, իսկ **մազերի խիտ անտառ** կապակցությունը՝ $Գ_U ԱԳ_{NL}$ բանաձևով: **խիտ անտառ**-ը որոշչային հարաբերությամբ սովորական բառակապակցություն է, որ մեկ հասկացություն է արտահայտում, և լեզվական տեսակետից էլ ոչ մի նոր հարաբերություն չկա **մազերի խիտ անտառ** կապակցության լրացյալ անդամի նկատմամբ բացի լրացում–լրացյալ հարաբերությունից.

Շարահյուսական մակարդակում $Գ_U ԱԳ_{NL}$ բանաձևով արտահայտվող փոխաբերության մեջ $Գ_U$ -ը և $Ա$ -ը լրացյալ անդամի նկատմամբ նույն լրացական հարաբերության մեջ են, այդ իսկ պատճառով նպատակահարմար ենք գտնում $Գ_U ԱԳ_{NL}$ և բազմաթիվ այլ եռանդամ, քառանդամ և բազմանդամ փոխաբերական կապակցությունները դիտարկել $Գ_U Գ_{NL}$ ընդհանուր բանաձևով՝ այն համարելով սպառիչ և միանգամայն բավարար՝ հատկացական հարաբերությամբ փոխաբերական բառակապակցությունների կառուցվածքը ներկայացնելու համար:

Նախադասությամբ արտահայտվող փոխաբերությունները դիտարկում ենք ԳԲ (գոյական–դիմավոր բայ) բանաձևով⁵ «Քո մազերի մեջ են դեռ իմ հուշերը լողանում» (25, 3, 12), բառակապակցությամբ արտահայտվող փոխաբերությունները՝ ԱԳ (ածական–գոյական) «ոսկի ամպեր» (39, 99), ԳԳ (գոյական–գոյական) բանաձևերով: ԳԳ բանաձևի մեջ մտնում են $Գ_U Գ_{NL}$ (գոյական_{սեռ}. հոլովով–գոյական_{ուղղ}. հոլովով) «տերևների ոսկի (39, 15) և $Գ_{NL} Գ_{NL}$ (գոյական_{ուղղ}. հոլովով–գոյական_{ուղղ}. հոլովով), «բամբակ ամպեր» (20, 53) կառուցվածքները:

Փոխաբերական գործածության ժամանակ փոփոխվում են բառերի

⁵ Ենթակա–ստորոգյալ կապակցությունների մեջ չենք անտեսել և ԴԲ (դերանուն–բայ) դեպքերը, սակայն որպես օրինաչափություն ընդունել ենք ԳԲ բանաձևը:

իմաստային բնութագիրը, բառային շրջապատը և կապակցական հնարավորությունները: Փոխաբերական գործածությունը քննենք ըստ ԳԲ, ԱԳ և ԳԳ բանաձևերի:

Ա. Գոյական–բայ (ԳԲ) կառույց

Դիտարկենք բայի իմաստափոխության դեպքերը ԳԲ (գոյական–բայ) փոխաբերություններում:

1. Քարանձավներն են քրտնել

Ամայության սարսուռից (30, 2, 136):

2. Մշուշն է ննջում ժայռեղեն բարձին

Ոտքերը կախած անդունդի վրա (30, 2, 20):

3. Ուշաթափվել է ջրվեժը ձորում,

Քարափի գլխից ընկել է ներքև (30, 2, 44):

4. Քո մագերի մեջ են դեռ իմ հուշերը լողանում (25, 3, 12):

5. Եվ նույն երկինքը երդիկից կաթեր բարուրիս վրա (30, 2, 371):

6. Արևի շողքը երդից կաթել է

Ու փշրվել է թոնրի շրթին (30, 2, 57):

7. Մինչ նոր կամուրջն է տիրաբար սարերից սար ծիածանվել

(20, 133):

Ո՞րն է փոխաբերության կառուցման հոգեբանական հիմքը: Ի՞նչ գործոնների շնորհիվ է այս օրինակներում ստեղծվել փոխաբերությունը:

(1, 2, 3) օրինակները ծավալուն փոխաբերություններ են, այսպես՝ (1)-ում անդունդի վրա իջած մշուշը բանաստեղծը պատկերում է մի ծավալուն փոխաբերությամբ, որտեղ ուղղակի իմաստով գործածված են միայն մշուշ, ժայռեղեն, անդունդի վրա միավորները:

Քարանձավները քրտնել են, մշուշը ննջում է, ջրվեժը ուշաթափվել է, ընկել է կապակցություններում փոխաբերություն ստեղծվել է **քրտնել, ննջել, ուշաթափվել** բայերի՝ իմաստային տեսակետից լեզվական նորմայից շեղվող գործածության շնորհիվ: Լեզվական նորմայում նշված բայերը գործածվում են անձերի անվան հետ միայն (հիվանդը քրտնել է, մայրը ննջում է, մարդը ուշաթափվել է): Այնինչ տվյալ փոխաբերություններում այդ բառերի կապակցական հնարավորությունները լայնացել են, նրանց գործածված են իրերի անունների հետ. մի բան, որ հնարավոր է միայն փոխաբերության մակարդակում, գեղարվեստական պատկերի ստեղծման մակարդակում: Ոչ բանաստեղծական խոսքում **քարանձավը քրտնել է** կապակցությամբ համարժեք կարելի է համարել «քարանձավի պատերը ծածկվել են ջրի կաթիլներով», «մշուշը ննջում է ժայռեղեն բարձին» կապակցությամբ՝ «մշուշ է իջել ժայռերին», իսկ «ջրվեժը ուշաթափվել է ձորում, քարափի գլխից

ընկել է ներքև»-ը կարելի է փոխարինել «ջրվեժը գահավիժում է ներքև» կապակցությամբ: Առաջարկվող կապակցությունները արտահայտում են նույն միտքը, ինչ բանաստեղծական տողերում հանդիպող փոխաբերությունները, սակայն խոսքի պատկերավորության, արտահայտչականության տեսակետից նրանցից խիստ տարբերվում են:

ԳԲ կառույց ունեցող այս կարգի փոխաբերություններում պատկերը ստեղծվում է հենց այդ ճանապարհով՝ սովորաբար անձի անվան հետ գործածվող բայի՝ իրի անվան հետ գործածության միջոցով:

ԳԲ կառուցվածքի (5, 6, 7) կապակցություններում փոխաբերության իմաստային ատաղձը իր բնույթով մի փոքր այլ է: «Արևի շողքը կաթել է, փշրվել է թոնրի շրթին» ընկալվում է որպես «արևի շողքը ընկել է թոնրի շրթին», «կամուրջը տիրաբար ափերից ափ է ծիածանվել»-ը՝ որպես «կամուրջը ափերից ափ է ձգվել», (5)-ը՝ «նույն երկինքը լիներ»:

Կաթել, ծիածանվել բայերը իրենց բառարանային իմաստով չեն գործածվում: Այսպես՝ **կաթել** նշանակում է (ըստ ԱՅԲԲ-ի).

1. կաթիլ առ կաթիլ թափվել՝ ծորել, կաթկթել.
2. ծածկից՝ տանիքից ջուր՝ անձրևաջուր ծորել՝ թափվել հատակին.
3. հասած պտուղը ծառից ընկնել.
4. փխբ. արտահայտվել, շեղվել, արտահայտություն ստանալ, թափվել.

5. (հնց.) ցայտել, ցոլալ, փայլել.

6. նբ. ցած գցել, գցել, կաթուկ տալ:

Ակնհայտ է **կաթել** և **ընկնել** բայերի ընդհանուր իմաստային բաղադրիչը (երկուսն էլ պարունակում են դեպի ներքև շարժվելու տարրը), որի շնորհիվ հնարավոր է դարձել զուգորդային կապի ստեղծումը այդ երկու հասկացությունների միջև:

Այսպիսով, (5, 6, 7) և այդ կարգի ԳԲ կառուցվածքներում փոխաբերությունը ստեղծվում է հետևյալ ձևով. **փոխաբերացվող բառը, կորցնելով առարկայական վերաբերությունը, օգտագործվում է բոլորովին նոր բառային միջավայրում: Բառային շրջակայքի փոփոխությամբ ստեղծվում է պատկերը՝ փոխաբերությունը:**

Բ. Ածական-գոյական (ԱԳ) կառույց

Քննենք վերևում դիտարկված երևույթի դրսևորումները **ԱԳ** կառույց ունեցող փոխաբերություններում:

ԱԳ կառույցը հաճախ հանդիպում է ծավալուն փոխաբերությունների կազմում: Ինչպես՝

Երազներ իմ ձյունեղեն,

Մաքուր, մաքուր երազներ,
Ձեր ամեն մի փաթիլում
Կար մի փաթիլ Հայաստան (30, 2, 318):
Դողանջում էր **ժվլոցի** մեջ **կանաչ**
Եղջերուի **ցողաթաթախ** մի **բառաչ** (30, 1, 281):
Իմ ծիծաղների **ծփանքները տաք**
Ես թողել էի
Գետափի կապույտ քարերի վրա (30, 1, 127):

Բերված օրինակներում **ձյունեղեն երազներ, կանաչ ժվլոց, ցողաթաթախ բառաչ, (ծիծաղների) տաք ծփանքներ** կապակցություններում փոխաբերություն ստեղծվում է ածականների՝ անսովոր բառաչին միջավայրերում գործածության միջոցով:

Գ. Գոյական–գոյական (ԳԳ) կառույց

ԳԳ կառույցի երկու դրսևորումները ($Գ_{NL} Գ_{NL}$ և $Գ_U Գ_{NL}$) դիտարկենք առանձին-առանձին.

1. $Գ_{NL} Գ_{NL}$ կառույց

$Գ_{NL} Գ_{NL}$ փոխաբերություններում փոխաբերական իմաստով գործածվում է ուղղական հոլովով դրված գոյական լրացումը:

Բողբոջում էր սիրտս սիրով
Գարնան **շուշան ամպի տակ** (30, 1, 219):
Կարոտ գինին ենք խմում վշտի գավաթով,
հարազատներ, իմ դարձին մնամ հավատով,
Որոտանի եզերքին, իմ Որոտանի (30, 1, 23):
Բամբակ ամպերը քեզ բարձ լինեին (20, 53):
Հողմը սրարշավ

Հոգուս դալկացած **ծաղիկ հույսերի**

Թերթերը տարավ... (39, 1, 47):

Մորս **ծաղիկ ծոցի** մեջ

Կար մի ծիվ-ծիվ Հայաստան (30, 2, 318):

Դու քնած ես քո տաքուկ անկողնում

Եվ **արև բախտի** երազ ես տեսնում (39, 56):

Ինչ լավ, **կամար հոնքեր** ունես՝

Հույսի կամուրջ՝ ինչ լավ,

Ինչ լավ **մարմար ուներ** ունես

Անհաս անուրջ՝ ինչ լավ (25, 3, 95):

$Գ_{NL} Գ_{NL}$ կապակցություններին անդրադարձել է Վ. Քոսյանը:

Գոյականական բառակապակցությունների քննության ժամանակ

«Գոյականի լրացումը ուղղական հոլովով» հատվածում Վ. Քոսյանը առանձնացնում է այսպիսի կապակցությունները՝ դրանց բնութագրող հատկանիշ համարելով այն, որ այստեղ «լրացումն ունի այլ հոլովածների կամ այլ խոսքի մասերի արժեք (ածական, դերբայ և այլն)» [2, էջ 9–10]:

Մակդիրի նշանակություն ունեցող լրացումով կազմությունները Վ. Քոսյանը ըստ գործածության հաճախականության բաժանում է երկու մեծ խմբի.

1. շատ տարածված, հաճախակի հանդիպող գոյական մակդիրները. օրինակ՝ լույս, հուր, հրաշք, երկաթ, արծաթ, ոսկի, գոհար, ծաղիկ, երազ, ծով.

2. քիչ հանդիպող, ոչ սովորական գոյական մակդիրներ, օրինակ՝ հակինթ աչքեր, զանգակ աղբյուր, շուշան ամպ:

Գ_{ու}Գ_{ու} փոխաբերություններում գոյականը ածականական կիրառություն ունի և սովորական բառերով ներկայացնելիս մեծ մասամբ փոխարինվում է ածականով. այսպես՝

արև բախտ – լավ բախտ

բամբակ ամպեր – սպիտակ ամպեր

Անհատական-բանաստեղծական փոխաբերությունը հաճախ այս եղանակով դժվար է լինում բացատրելը, իսկ բացատրություններն ունեն պայմանական բնույթ, քանի որ այս գեղարվեստական պատկերներում բառը դառնում է խիստ տարողունակ, իմաստային ու գեղարվեստական մեծ լիքք է ստանում (ինչպես՝ **կարոտ գինի, բոց երգեր**):

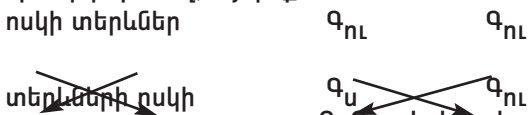
2. Գ_սԳ_{ու} կառույց

Փոխաբերական բառակապակցությունների մեջ զգալի թիվ են կազմում Գ_սԳ_{ու} կապակցությունները: Դիտարկենք Գ_սԳ_{ու} կառույցի իմաստային առանձնահատկությունները: Այս կարգի փոխաբերություններում փոխաբերական իմաստով գործածված է ուղղական հոլովով գոյականը, ինչպես օրինակ, **տերևաթափի փոթորիկ** (եվ փոթորիկը դեղին տերևաթափի, Դաշտերով մեկ բյուր ձևեր ու թևեր առած ճախրող, թռչող երկնքի ստվերն է թվում. 30, 2, 42), **երկնքի քաթան** (փռվում է երկնի կապույտ քաթանը Լեռների վրա ձյունագանգուր. 30, 1, 7), **հուշերի կանթեղ** (Դու նման ես հուշերիս սարսափահար կանթեղին, Որ վառեցիր այն գիշեր՝ կոտորածի դժնդակ... 25, 2, 59), **աշնան հրդեհ** (Աշնան հրդեհն է գալարվում Ձորալանջերն ի վար. 30, 2, 324), **հույսի մոմ** (Կարոտ է միշտ կյանքում արևը լուսնյակին, Մարում եմ հույսերիս մոմերը մեկ-մեկ... 25, 2, 61), **ամպի հրդեհ** (Լեռան թամբին հանգավ հրդեհն ամպի, Մոխրափոշին քշվեց լանջերն ի վար. 30, 2, 132): Փոխա-

բերաբար գործածված գոյականի միջոցով արտահայտվում է առարկայի որևէ հատկանիշը, գույնը, շարժումը, որոնք առանձնացվում են առարկայից, կարծես ավելի են ընդգծվում, ներկայացվում առարկայացած, նյութական, առավել շոշափելի տեսքով:

Գ_UԳ_{NL} կառույցի փոխաբերությունները սովորական բառակապակցությամբ ներկայացնելիս բառային և շարահյուսական մակարդակներում տեղի են ունենում մի շարք փոխարկումներ: Բառային մակարդակում փոխաբերացված ուղղական հոլովով գոյականը վերածվում է ածականի, օրինակ՝ **մազերի անտառ** կապակցությունը ընկալում ենք **խիտ մազեր**: Շարահյուսական մակարդակում ևս տեղի է ունենում նկատելի փոփոխություն. բառակապակցության լրացյալ անդամը վերածվում է լրացում անդամի:

Գ_UԳ_{NL} կապակցություններին որոշ դեպքերում հոմանիշ են Գ_{NL}Գ_{NL} կառուցվածք ունեցող փոխաբերությունները, Գ_UԳ_{NL}-ը կարելի է ստանալ Գ_{NL}Գ_{NL}-ի փոխակերպումով, այսինքն՝

Համեմատենք հայերենի և ռուսերենի Գ_UԳ_{NL} փոխաբերությունները: Ռուսերենի այս կարգի փոխաբերությունների անդամների միջև եղած հարաբերությունները Ն. Ա. Բասիլյան ներկայացնում է այսպես.

շարահյուսական մակարդակում	իմաստային մակարդակում
Գ _{NL}	գերիշխում է
Գ _U	կախված է
	Գ _U
	Գ _{NL}

Հայերենի Գ_UԳ_{NL} փոխաբերության մեջ ևս շարահյուսական մակարդակում փոխաբերացվող ուղղական հոլովով գոյականը գերիշխում է, իսկ սեռական հոլովով գոյականը նրա լրացումն է: Իմաստային մակարդակում գերիշխում է սեռական հոլովով գոյականը, իսկ փոխաբերացվող ուղղական հոլովով գոյականը կախյալ դիրքում է:

Այսպիսով՝ հայերենի և ռուսերենի Գ_UԳ_{NL} փոխաբերությունները նույն կառուցվածքն ունեն իմաստային և շարահյուսական տեսակետից: Այստեղ նկատելի է միայն մի տարբերություն շարադասության մեջ, որ բխում է ռուսերենի և հայերենի հատկացուցիչ-հատկացյալ կապակցության տարբերությունից: Հայերենի հատկացուցիչը սովորական շարադասության դեպքում նախադաս լրացում է, հատկացյալը հետադաս դիրքում է: Իսկ ռուսերենում, ընդհակառակը, նախադաս դիրքում գտնվում է հատկացյալը, իսկ լրացումը հետադաս գործածություն ունի.

հմնտ. **хвасеc бpовeж** և քերծի աղոթք

Նշենք նաև, որ բանաստեղծական խոսքում հնարավոր է նաև շրջում շարադասություն:

Գ_սԳ_{ու} մի շարք կապակցություններ, որոնք արտահայտում են հոգեվիճակ, որևէ ապրում, զգացում, ստեղծվում են հետևյալ կերպ, բնության երևույթների և բնապատկեր արտահայտող բառը (ինչպես՝ մշուշ, ժայռ, փոթորիկ, մառախուղ) միանում է հոգեվիճակ, ապրում արտահայտող բառի հետ (վիշտ, տառապանք, վրդովմունք, թախիծ): Այս իմաստաբանական ատաղձն ունեն հատկապես Դ. Սահյանի և Դ. Շիրազի շատ փոխաբերություններ, ինչպես՝

Որոտանի եզերքին մայրս կարոտած

Վշտի մշուշը դեմքին՝ պահում է ճամփաս (30, 1, 22):

Գ_սԳ_{ու} կառույցի այդպիսի փոխաբերություններ են՝ տառապանքի ժայռ (Եվ տառապանքի ժայռեր կուլ տվինք Մի բեկոր բերկրանք մարսելու համար 30, 1, 116), կասկածի մեզ (Կյանքս չտայի կասկածի մեզին... 30, 2, 87), **զղջումի ծով** (Ու ես խեղդվում եմ զղջումիս ծովում... 25, 3, 87), մոռացումի անձավ (Հիվանդ սիրտդ չի տրտնջում, չի ցավում, Որպես երազ մոռացումի անձավում, 39, 58), **վրդովմունքի փոթորիկ, թախծի մառախուղ** (Ճեղքել ես դու մահվան ահեր Եվ տագնապներ քաղցի, Վրդովմունքի փոթորիկներ, Մառախուղներ թախծի, 30, 2, 80), **վշտի ամպ** (Քանի գնում՝ իմ էլ անհույս վշտի սև ամպն է թանձրանում, 25, 3, 162), **ատելության փոթորիկ** (Կուզեմ առնել թշերիս տակ մրրիկներ, Ատելության փոթորիկներս ահարկու՝ ծով խոհերիս վրա փչել՝ դուրս ցրել Անխորագիր մթնածովերն իմ ոգու... 25, 3, 178), որտեղ փոխաբերական իմաստով գործածվում է բնության երևույթ արտահայտող բառը (Գ_{ու})⁶:

Փոխաբերության այս տիպի կառույցը կայուն է և տարածված շատ լեզուներում: Երևույթը ուշագրավ է այն պատճառով, որ լեզվում առկա է նաև հակառակ ընթացքը՝ բնության երևույթներին մարդկային ապրումներ վերագրելը (անտառը երգում է):

Այսպիսով՝ բնության երևույթները, առարկաները անձնավորվում են, իսկ մարդկային ապրումը հաճախ արտահայտվում է բնությանը վերաբերող բառերի միջոցով: Ինչպես՝ զղջումի ծով (հասկացվում է անսահման, անափ, վերջ չունեցող, խոր զղջում):

Փոխաբերական բառակապակցությունը կառուցվում է իմաստային

⁶ Նշենք, որ առհասարակ գեղարվեստական երկերում բնության երևույթների նկարագրությունն օժանդակում է հերոսի հոգեվիճակի, տրամադրության բացահայտմանը, լրացնում այն: Մարդու ապրումները ավելի խորն են հասկացվում, երբ նա դիտվում է որպես բնության մի մասնիկ:

տեսակետից միմյանցից շատ հեռու, առաջին հայացքից անհամատեղելի բառերի մերձեցումով: Փոխաբերական բառակապակցության մեջ փոխաբերացված անդամի կանխորոշման աստիճանը խիստ փոքր է, իսկ անհատական բանաստեղծական փոխաբերության դեպքում այն հասնում է զրոյի: Դիտարկենք հետևյալ օրինակները.

Տարիներն այնտեղ իմ մանկության

Մամռած մատուռն են կտցահարում (30, 2, 208):

Դու նման ես հուշերիս սարսափահար կանթեղին,

Որ վառեցիր այն գիշեր՝ կոտորածի դժնդակ... (25, 2, 59):

Մանկության մամռած մատուռ և հուշերի սարսափահար կանթեղ կապակցություններում մատուռ և կանթեղ փոխաբերացված բառերն անհնար է ենթադրել:

Անհատական բանաստեղծական փոխաբերության մեջ փոխաբերացված անդամի անսպասելիությունը, անենթադրելիությունը ստուգվում է մեր կատարած հոգելեզվաբանական գիտափորձի միջոցով:

Առաջադրանքը տրվել է հետևյալ կերպ: 50 փորձարկվողների⁷ բաժանվել են թերթիկներ, որոնց վրա գրված են առանձին բառեր (բանաստեղծություններից ընտրված փոխաբերական բառակապակցությունների լրացում-անդամները), յուրաքանչյուրի կողքին փորձարկվողները պետք է լրացնեն իրենց մտածած որևէ բառ. այսպես՝ գրված է **երկնքի**–հատկացյալի տեղը բաց է թողնված, պահանջվում է այն լրացնել՝ (երկնքի) ի՞նչ:

Բացատրվել է, որ այստեղ կարևոր է յուրաքանչյուրի անհատական պատասխանը: Գիտափորձի նպատակն է ստուգել փոխաբերական իմաստով գործածված բառի հանդես գալու հավանականությունը, պարզել սովորական, առօրյա լեզվագոյացության մակարդակում իմաստային տարբեր շրջանակների պատկանող բառերի զուգորդման հնարավորությունը:

Ենթադրվում է, որ **աշնան հրդեհ** (30, 2, 324), **տերևաթափի փոթորիկ** (30, 2, 42), **քերծի աղոթք**, (Քո գիրկն են եկել, որ ծայնագրեմ Մամռած քերծերիդ աղոթքը քարե, եվ նրանց քարե երազանքները, 30, 2, 250), **սրտի ձոր** (Քո կանչը զնգում է զիլ իմ սրտի խոր ձորերում, 30, 1, 9), **մանկության մատուռ** (30, 2, 203), **հուշերի կանթեղ** (25, 2, 59) բառակապակցությունների՝ գիտափորձի ընթացքում լրացվելիք անդամները իմաստային տեսակետից միմյանց համեմատաբար մոտ, ի-

⁷ Փորձին մասնակցել են Երևանի պետիամալսարանի բանասիրական, կիրառական մաթեմատիկայի ֆակուլտետների և ժողովրդական ինստիտուտի ուսանողները:

մաստային մույն շրջանակներին պատկանող բառեր պետք է լինեն, իսկ բանաստեղծություններում գործածված **հրդեհ, փոթորիկ, աղոթք, ծոր, մատուռ, կանթեղ** բառերի հանդես գալու հավանականությունը խիստ փոքր է, ձգտում է գրոյի: Ստացվել են հետևյալ արդյունքները: Աշնան–բառը լրացրել են հետևյալ կերպ. 50 փորձարկվողներից 9-ը պատասխանել են **անձրև** բառը, 8-ը՝ **տերև** (կամ **տերևներ**), 3-ը՝ **Մեղեդի**: Հինգական փորձարկվող գրել է **արև** և **քամի**, երկուական փորձարկվող՝ **օրեր, մշուշ, մրգեր** բառերը: **Աշնան մեղեդի** կապակցությունը Տերյանի հայտնի բանաստեղծության ազդեցությամբ գրված, գրական զուգորդություն է, իսկ մնացած բոլոր բառերը բնությանն են վերաբերում, այսինքն՝ **աշուն** բառը ավելի շատ զուգորդվում է տերևների, անձրևի, օրերի, քամու, մշուշի, մրգերի հետ:

Տերևաթափի– թերթիկին 14 հոգի պատասխանել են ժամանակ բառը: Փորձարկվողների զգալի մասը գրել է վերացական գոյականներ՝ գեղեցկություն (6), հմայք (4), տխրություն (2), շրշյուն (2):

Քերժի բառը առաջին հերթին առնչվում է բարձրության գաղափարի հետ՝ քերժի կատարին (5), ծայր(ին) (4), վեհությունը (3), բարձրությունը (2), գագաթին (2):

Առաջարկված **սրտի, մանկության, հուշերի** բառերի համար ստացվել են հետևյալ պատասխանները.

սրտի-տրոփյուն (12), բաբախյուն (4), զարկ (4), աշխատանք (4), խոսք (3), սեր (2), ծայն (2), թրթիռ (2),

մանկության-օրեր (13) (գրական զուգորդություն է), **հուշեր** (10), **հիշողություններ** (5), **օրրան** (2), **երազ** (2),

հուշերի-տետր (10), **մեջ** (2), **հետ** (3):

Բոլոր օրինակների համար բերված են երկու և ավելի փորձարկվողների պատասխանները:

Այսպիսով՝ ակնհայտ է, որ բոլոր պատասխաններում գերիշխում են իմաստով միմյանց համեմատաբար մոտ կանգնած բառեր. այնինչ բանաստեղծների գործածած (աշնան) **հրդեհ**, (տերևաթափի) **փոթորիկ**, (քերժի) **աղոթք**, (սրտի) **ծոր**, (մանկության) **մատուռ**, (հուշերի) **կանթեղ** բառերը բոլորովին չեն ենթադրվում:

Դա բացատրվում է փոխաբերական բառակապակցության առանձնահատկությամբ. այն ստեղծվում է բառերի անսովոր, անսպասելի, անենթադրելի կապակցության միջոցով, միանգամայն տարբեր իմաստային շրջանակների պատկանող բառերի հանդիպումով (որը իրականում է բառերից որևէ մեկի՝ կապակցության փոխաբերացվող անդամի

բառային հիմնական իմաստի մթազմման և նոր, փոխաբերական իմաստի ձեռքբերման շնորհիվ): Այսպիսով, անհատական բանաստեղծական փոխաբերական բառակապակցության մեջ փոխաբերացվող անդամը, որպես բոլորովին այլ իմաստային շրջանակի պատկանող բառ, չի գուշակվում, կանխորոշման ենթակա չէ, այն **անսպասելի է**, նոր (ընդ որում կարող է լինել հաջող կամ անհաջող, հասկացվել կամ չհասկացվել):

Նույն բնույթի մեկ այլ գիտափորձի ժամանակ փորձարկվողներին առաջարկել ենք լրացնել բաց թողած բառերը ոչ թե բառակապակցությունների, այլ նախադասությունների մեջ: Այս դեպքում դիտարկված են $Գ_{nL}Գ_{nL}$ կառույց ունեցող փոխաբերությունները Ավ. Իսահակյանի և Յ. Սահյանի քնարերգությունից:

Բաժանված թերթիկների վրա գրված է.

– ամպերն երկինքն առան,

Լուսնակն անդորր կշողա: (1)

(բաց է թողնված **շղարշ** բառը)

Այնտեղ, իմ հեռու Գյազբեյի լանջին,

– ամպերի քնքուշ թևի տակ,

Ունկնդիր զվարթ ջրերի կանչին,

Մուշ-մուշ կարածի գառնուկն սպիտակ, (2)

(բաց է թողնված **շուշան** բառը).

Փորձարկվողները պետք է ավելացնեն բաց թողած բառերը:

(1)-ին տրված բնորոշ պատասխաններից են՝ մութ, կապույտ, սև, մթին, գորշ, տխուր:

(2)-ին պատասխանել են՝ կապույտ, ճերմակ, կույտ-կույտ, սպիտակ, հեքիաթային, երազ, մաքուր, հսկա, փրփուր:

Այս փորձի արդյունքները, ինչպես տեսնում ենք, հաստատում են $Գ_{u}Գ_{nL}$ կապակցություններով արված փորձի եզրակացությունները. փոխաբերական բառակապակցության մեջ փոխաբերացված անդամը դժվար է կանխագուշակել, սովորական լեզվազգացողության մակարդակում այն հնարավոր չէ ենթադրել: Բանաստեղծական պատկերի հմայքը պայմանավորվում է բառակապակցության մեջ փոխաբերական իմաստով գործածված բառի անսպասելիությամբ, թարմությամբ: Շատ գործածվելով՝ փոխաբերական բառակապակցությունը կորցնում է իր արտահայտչականությունը, անսպասելիությունը և զեղարվեստական լիցքը: Այն դառնում է առավել սովորական ու չնկատվող: Դրա վառ օրինակն են մարած (կամ չոր) փոխաբերությունները:

**Բառի փոխաբերական տարբեր գործածությունների
(փոխաբերականների) վերլուծություն**

Արդեն մշել ենք, որ փոխաբերացման գործընթացում է լավագույնս ի հայտ գալիս բառի իմաստային տարողությունը, այսինքն՝ այն հնարավոր պոտենցիալը, որ ունի բառը իմաստային տեսակետից: Դա առավել ակնառու է դառնում, երբ դիտարկում ենք միևնույն բառի տարբեր փոխաբերական գործածությունները: Հոգելեզվաբանական տեսակետից սա հետաքրքրական է ոչ միայն լեզվական միավորի իմաստային հնարավոր փոխանցումները դիտելու, այլև համատեքստի, բառային միջավայրի ազդեցությանը նրա ենթարկվելու, այդ ազդեցությունը կրելու հնարավորությունները բացահայտելու առումով:

Դիտարկենք **կրակ** բառի փոխաբերացումը.

1. Իր հողի վրա քայլի գլխիկոր

Ամոթի կարմիր կրակն այտերին (30, 1, 363):

2. Թողած **վարդերի կրակն ակնաթով** (30, 1, 362):

3. Գեղեցիկ են աչքերը, լաքի պես սև բիբերով,

Թարթիչների մոխրի տակ՝ տխուր, տխուր կրակներ (20, 406):

4. Նորից քաղաքն է արթնացել,

Եվ գագաթներն Արագածի

Բռնկվել են կրակներով

Աշնանային այգաբացի (30, 1, 68):

5. Ես հեռվից քեզ եմ գգվում **կարոտով կրակ սրտի** (30, 1, 98):

6. Նա, որ ինձ ծով քնքշանքով օրոցք է տարել,

... Սրտում **կրակ** ու կարոտ, պահում է ճամփաս (30, 1, 22):

Վշտի կրակ (25, 3, 136) կապակցության մեջ **կրակ** բառի իմաստային ծավալից արտահայտվում է այրելու իմաստ, (3)-ում առաջին հերթին ընկալվում է **փայլը**: **Վարդերի ակնաթով կրակ, ամոթի կարմիր կրակ**-ում ավելի շուտ ընկալվում է գույնի իմաստը. վերջինում ընկալվում է նաև այրելու հատկությունը (ինչպես՝ **այտերը այրվում էին** օրինակում): **Այգաբացի կրակ** կապակցության մեջ առաջին հերթին ընկալվում է գույնի իմաստը (վարդագույն, կարմիր այգաբաց), որոշ դեպքերում նաև՝ լույսի, լուսավորության իմաստը:

(5) և (6) օրինակներում առաջին հերթին ընկալվում է կրակի այրվելու իմաստը. ընդ որում (5) օրինակում ընդգծվում է վառվելը, բոցկլտալը, (6)-ում խոսքը հույսով ու կարոտով սպասող մոր մխացող, այրվող սրտի մասին է:

Նույն երևույթը Արեդյանը բացատրում է **խոզ** բառի օրինակով: Նա

նշում է, որ փոխաբերացման ժամանակ բառը գործածում ենք այդ բառի բովանդակության մի մասի համար, որով այդ բառն ստանում է նոր նշանակություն: Քննության առարկա **կրակ** բառի բովանդակության մեջ առկա են բազմաթիվ տարբեր՝ կրակի գույնը, լույսը, այրվելը, բոցկլտալը, մխալը, արծակած ջերմությունը և այլն: Նայած այն հանգամանքին, թե ինչպիսի բառային միջավայրերում է փոխաբերացվում տվյալ բառը, ըստ այդմ էլ նրա բովանդակության բազմաթիվ տարրերից որևէ մեկը կամ միաժամանակ մի քանիսը ընկալվում են որպես տվյալ համատեքստում բառի փոխաբերական իմաստ (հետագա շարադրանքում մանրամասն քննում և առաջարկում ենք այն անվանել փոխաբերակ):

Անհատական բանաստեղծական փոխաբերության մեջ մեկ բառով տրամադրություն է ստեղծվում, զգացմունք ու հույզ է հաղորդվում: Նույն բառը իր միևնույն բառարանային իմաստով, ինչպես տեսնում ենք, փոխաբերացվելիս բազմաթիվ իմաստային դրսևորումներ կարող է ունենալ իմաստային շատ տարբեր երանգներով: Այսպես՝ (4)-ում կրակ բառի իմաստը այլ կլինի, եթե **աշնանային այգաբացի կրակ**-ի փոխաբերն դիտարկենք **աշնանային իրիկնամուտի կրակ** բառային միջավայրում: Բոցկլտացող, ջերմություն արծակող, զարթոնք խորհրդանշող կրակի փոխաբերն այս դեպքում արտահայտվում է առավել հանգիստ, խաղաղ տրամադրություն՝ մեղմ, հանգիստ կրակ:

Դիտարկենք մեկ այլ օրինակ.

Ու վագրացավ վշտից մի պահ **վարդ հոգիս** (25, 2, 32):

Երբ **վարդ ամպերի** հրդեհն է դողում,

Իրիկնաժամին նստում եմ մենակ (39, 77):

Ակնհայտ է, որ երկու տարբեր բառային միջավայրերում փոխաբերացված **վարդ** բառը բոլորովին տարբեր նրբիմաստներ է հանդես բերում: **Վարդ հոգի** կապակցության մեջ **վարդ** կապակցության մեջ **վարդ** բառի իմաստը ընկալվում է **վագրանալ**-ու հետ հակադրության մեջ (խաղաղ, հանգիստ, քնքուշ, անվրդով, թերևս նաև՝ ջահել):

«Վարդ ամպերի հրդեհն է դողում» խոսքային շղթայում **վարդ** բառը հանդես է գալիս առավելապես գույնի իմաստով, բանաստեղծական այդ տողը հնարավոր է նաև ընկալել որպես «վարդի նման ամպերի հրդեհը» (այսինքն՝ բառի փոխաբերացումը ոչ միայն ըստ գունային հատկանիշի, այլև ըստ արտաքին տեսքի, ձևի):

Նույն բառի տարբեր փոխաբերական իմաստներով գործածության երևույթի հակառակ երևույթն է՝ նույն կամ մոտ իմաստով գործածվող տարբեր բառերի փոխաբերացումը: Այս տեսակետից ուշադրության առնենք հետևյալ օրինակները.

(1) Դու թռչում ես դաշտերով և ճամփիդ չես նկատում,

Որ ծառերից քեզ վրա **մարգարիտներ են կաթում,**

Որ քնքշորեն քսվելով դալար ծառերը գլխիդ

Ծաղկաթերթեր են թափում գանգուրների մեջ քո խիտ (30, 1, 337):

(2) Կածանն ինձ տաներ անտառը ցախի,

Անտառն իմ գլխին **ուլունքներ** թափեր (30, 1, 285):

(3) Տանձենին **ոսկի է** թափում հողին:

Մարգարիտներ, ուլունքներ, ոսկի բառերը գործածված են փոխաբերական իմաստով. թափվող տերևները հիշեցնում են ուլունքներ (2), ոսկի (3), ծաղկաթերթերը՝ մարգարիտներ (1): (1) և (3) օրինակներում **ոսկի և մարգարիտ** բառերի միջոցով որոշակի է դառնում գույնը (դեղին տերևներ, սպիտակ ծաղկաթերթեր): (2)-ում **ուլունք** բառի փոխաբերացման հիմքը առարկայի ձևն է, արտաքին տեսքը:

Այժմ դիտարկենք **ծով** բառի իմաստային տարբեր ելևէջները մի շարք փոխաբերություններում:

Նա, որ ինձ **ծով քնքշանքով** օրոցք է տարել,

Սրտում կրակ ու կարոտ, պահում է ճամփաս (30, 1, 22):

Թող բազմախոսի, որ թեթևաման **ցավերն** էլ իր **ծով** (25, 3, 132):

Մեղրածով էին դարձնում Մասիսն ու **հովիտն** իր **ծով**

Լոկ սատանան էր ականջը գոցում՝ իր չար նախանձով (25, 3, 129):

Ասաց ու հղեց այս ցեղին այնտեղ, ուր հողն է կիզված,

Երկնքում ծաղկող արևածաղկի համբույրի բոցով,

Ուր պարսկածովն է ծաղրում արևին՝ **ծով մռնչոցով** (25, 3, 319):

Իմ կես մահից վեր ծովանամ,

Որ **ծով կյանքս** ողջ ազգիս տամ (25, 3, 82):

Դողում է ահից երկնի լուսնկան,

Քանզի շատ են թույլ իր շող մատները,

Հազիվ են շարժում **ծով ալիքները** (25, 3, 116):

Կուզեմ փախչել **ծով խոհերից** սավառուն,

Ինչպես արծիվն իր բանտից (25, 3, 178):

Ամեն մայիս ել գեթ մի օր, որ քեզ գրկեն **վարդերն այս ծով**

(25, 3, 162):

Խոպուպներիդ թուխ ամպի տակ **ճակատդ ծով** արած մարգրիտ

(25, 3, 50):

Կուզեմ առնել թշերիս տակ մրրիկներ,

Ատելության փոթորիկներ ահարկու,

Ծով խոհերիս վրա փչել՝ դուրս ցրել

Անխորագիր մթնածովերն իմ ոգու... (25, 3, 178):

Այն վագրը, որ **ծով արյուն** է հեղել,

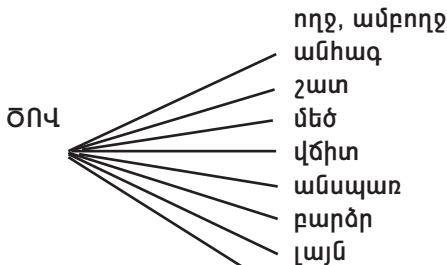
Նա էլ է եղել շոյանքի արժան (25, 3, 89):

Աղբյուրս ինչպե՞ս դիմանա **ծով ծարավիդ** (25, 3, 103):

Ծով հուզմունքը ծովերի՝ պոեմներ են քո հսկա (25, 3, 112):

Ծով ծարավ կապակցությունը կարելի է ընկալել որպես **անհագ ծարավ, ծով կյանք-ը ողջ կյանք, ծով սիրտ-ը՝ մեծ սիրտ, ծով արյուն, ծով հուզմունք, ծով խոհեր, ծով ցավեր** օրինակներում **ծով** բառը ունի շատ իմաստը, իսկ **ծով քնքշանք, ծով աչքեր, ծով մռնչոց** փոխաբերությունները հասկացվում են որպես «շատ, անսպառ քնքշանք», «մեծ, վճիտ, խոր աչքեր», «բարձր մռնչոց»:

Մի կողմ թողնելով խոսքի պատկերավորության, արտահայտչականության հանգամանքը՝ նշենք, որ զուտ իմաստային տեսակետից փոխաբերական իմաստով գործածված բառով և նրա համարժեքով կապակցությունները հոմանիշներ են: Փոխակերպման հետևանքով ստանում ենք ծով բառի տարբեր իմաստային գործածությունները, տեսանելի են դառնում այն իմաստներն ու իմաստային երանգները, որ հանդես է բերում բառը՝ տարբեր բառային միջավայրերում փոխաբերացվելու ժամանակ: Այսպես՝

Շարքը սահմանափակված չէ, և կարելի է այն շարունակել: Մասնավորապես ԱՅԲԲ-ում նշված են **ծով** բառի ածականական փոխաբերական գործածության հետևյալ դեպքերը.

1. առատ, հարուստ, ճոխ, փարթամ. (ծով մազեր)
2. անսահման, շատ, մեծ, անսպառ (Ջրկանք կրել, հոգս են տարել այս ձեռքերը ծով լռությամբ, համբերությամբ. Պ. Սևակ).
3. շատ, անթիվ, անհամար (Մի բուռ ազգը մի ծով բազմանա. Գ. Շիրազ)
4. ուժգին, հզոր. (ես քո ծովն են սուզվել, բիլ ծովում ծով ձայնիդ Գ. Մահարի).

Տարբեր բառային միջավայրերում փոխաբերացվելիս նույն բառի ստացած տարբեր փոխաբերական իմաստները անվանում ենք տվյալ բառի **փոխաբերակներ**: Այսպես՝ վերևում բերված **ամբողջ, ողջ, անհագ,**

շատ, մեծ, վճիտ, անսպառ, բարձր, լայն բառերը ծով բառի փոխաբերակներն են:

Փոխաբերացման գործընթացի հոգելեզվաբանական ուսումնասիրության ժամանակ կարևոր են փոխաբերության, որպես ուրույն, ինքնատիպ բառակապակցության կառուցման, ընկալման առանձնահատկությունները: Այս տեսակետից հետաքրքիր է քննել, թե փոխաբերացված բառի նոր նշանակությունը ինչ հարաբերության մեջ է գտնվում բառի զուգորդային դաշտի հետ: Այս հարցը քննելու համար անհրաժեշտ է զուգորդային գիտափորձի միջոցով որոշել փոխաբերացվող բառերի զուգորդային դաշտերը, դրանք զուգորդելով բառի փոխաբերակներին, նկատի ունենալով, որ «զուգորդային գիտափորձը կարող է ցույց տալ բառերի ինչպես փոխաբերական, այնպես էլ փոխանվանական կապերը» [126, էջ 204]:

Գիտափորձի ժամանակ տրվում են ազդակ բառերը, որոնցից յուրաքանչյուրի դիմաց փորձարկվողները գրում են առաջին իսկ բառը, որ ծագում է նրանց մտքում ազդակ–բառը ընթերցելիս:

Մեր զուգորդային գիտափորձին մասնակցել են տարբեր մասնագիտության 120 ուսանող: Բաժանված թերթիկների վրա **ծով** բառի կողքին փորձարկվողները գրել են իրենց մտածած առաջին իսկ բառը: 116 թերթիկներից 62 տարբեր պատասխան ենք ստացել: **Ծով** ազդակ–բառին 15 մարդ պատասխանել են **կապույտ** հակազդում–բառով, 9 մարդ՝ **ջուր**, 6՝ **գետ**, 5՝ **ալիք**: **Ծով** բառի զուգորդային դաշտի ամբողջական պատկերը հետևյալն է.

ծով, 62 տարբեր պատասխան, 116 թերթիկ

15 կապույտ

9 ջուր

6 գետ

5 ալիք

4 նավ, ծովափ, ծով

3 նավակ, լիճ

2 զով, ափ, լողափ, մարդ, հող, ավազ, արև, անհունություն, օվկիանոս

43 մեկական - նավազնացություն, անսահմանություն, լող, սև, կետ, հով, ձոր, Այվազովսկի, փոթորիկ, մեծ, ծիրան, կոպտություն, աչք, խեղդվել, անթափանց, անդրջրհեղեղյան, սեր, հուր, անապատ, մազեր, լինել, խելք, ծփանք, եղևնի, կյանք, խորություն, բաց, մեղմ, ծիծաղախիտ, ծովահարս, հեռուստացույց, լիություն, աղ, աղի, մարմին, հեքիաթ, Սեվան, մայրամուտ, արհամարհանք, ազատություն, ալեկոծություն, անեզրություն, խորտակում:

Ինչպես տեսնում ենք, **ծով** բառի փոխաբերակների և **ծով** ազդակ–

բառի զուգորդային դաշտի մեջ ընդհանուր է **մեծ** բառը:

Հետաքրքիր է քննել նաև փոխաբերացվող բառի և փոխաբերակների հակադարձ կապը, երբ որպես ազդակ են տրվում բառի իմաստները: Այս դեպքում **ծով** բառը մեկ անգամ որպես հակազդում է հանդես գալիս **լայն** բառի զուգորդային դաշտում, երկու անգամ՝ **անսպառ** բառի դեպքում:

Աղյուսակ 1

Ծով բառի և նրա փոխաբերակների զուգորդային դաշտերի հակադարձ կապը.

ազդակ		ամբողջ	անհագ	շատ	լայն	մեծ	վճիտ	անսպառ	բարձր
հա- կազդում ծով					1			2	

Սեր հաջորդ խնդիրն է քննել, թե ինչ հարաբերության մեջ կարող են լինել բառի փոխաբերակները:

Ինչպես տեսանք, **ծով** բառը քննված փոխաբերություններում հանդես է բերում ամբողջ, անհագ, շատ, մեծ և այլ իմաստները: Ակնհայտ է, որ սրանցից յուրաքանչյուրն ունի իր ուրույն զուգորդային դաշտը: Մեզ հետաքրքրում է այն հարցը, թե զուգորդային գիտափորձի ժամանակ այս փոխաբերակներից որոնք են հանդես գալիս որպես հակազդում մյուսի համար: Դրա մասին պարզ պատկերացում է տալիս հետևյալ աղյուսակը:

Աղյուսակ 2

հակազդում		ամբողջ	անհագ	շատ	լայն	մեծ	վճիտ	անսպառ	բարձր
ազդակ ամբողջ		–	–	1	–	–	–	–	–
անհագ		–	–	–	–	–	–	–	–
շատ		–	–	–	–	1	–	–	–
լայն		–	–	–	–	2	–	–	1
մեծ		–	–	2	2	2	–	–	2
վճիտ		–	–	–	–	–	–	–	–
անսպառ		–	–	1	–	–	–	1	–
բարձր		–	–	–	–	–	–	–	–

Որպես ազդակ տրվում են **ծով** բառի փոխաբերակները (տե՛ս էջ 45):

Ազդակ բառերը գրված են աղյուսակի ուղղահայաց վանդակներում: Յուրաքանչյուր բառի համար որոշվում է զուգորդային դաշտը (ինչպես 62 էջում որոշեցինք **Ժով** բառի համար). այնուհետև բառի զուգորդություններից ընտրվում են **ամբողջ, անհագ, շատ, լայն, մեծ, վճիտ, անսպառ, բարձր** հակազդումները, որոնք աղյուսակում դրված են հորիզոնական վանդակներում: Երբ որպես ազդակ տրվել է **շատ** բառը, **Ժով** բառի փոխաբերակներից 1 անգամ որպես հակազդում ստացվել է **մեծ** պատասխանը, **լայն** բառի դեպքում՝ 2 անգամ որպես հակազդում ստացվել է **մեծ** բառը և 1 անգամ **բարձր** բառը:

Ինչպես երևում է աղյուսակից, ավելի հաճախ մյուս բառերի հետ զուգորդային կապերի մեջ է մտնում **մեծ** բառը, այնինչ **վճիտ, անագ** բառերը բոլորովին չեզոք դիրքում են:

Հետաքրքիր է քննել նաև, թե ինչ ընդհանուր զուգորդություններ ունի այս բառերի յուրաքանչյուր զույգը: Այս կապակցությամբ Ջ. Դիզը առաջ է քաշել «զուգորդային նշանակություն» հասկացությունը [123, էջ 135–145]: Ջուգորդային նշանակություն համարվում է ազդակ բառի առաջացրած հակազդում-բառերի խումբը:

Տեսնենք, թե ինչ հարաբերության մեջ են գտնվում աղյուսակի բառերի զուգորդային նշանակությունները, դրանք խիստ սահմանազատված, տարբեր են, թե՞ մասամբ համընկնում են: Այս հարցը քննենք **մեծ** բառի նյութի հիման վրա:

Մեծ բառի զուգորդային դաշտից ընտրում ենք այն հակազդումները, որոնք հանդիպում են նաև **շատ** բառի զուգորդային դաշտում: Աղյուսակից երևում է, որ **մեծ** և **շատ** բառերի համար ընդհանուր են հետևյալ զուգորդությունները՝ մարդ, կյանք, մեծ, խելք, մեքենա: **Մեծ** ազդակի դեպքում **մարդ** պատասխանն են տվել 9 անգամ, **շատ** ազդակի դեպքում՝ 2 անգամ: **Մեծ** և **շատ** ազդակների դեպքում **մարդ** հակազդումը համընկնում է, այսպիսով, երկու պատասխանում: **Կյանք** հակազդումը **մեծ** ազդակի դեպքում ստացել ենք 4 անգամ, իսկ **շատ**-ի դեպքում՝ 1 անգամ: Այստեղ ընդհանուր է մեկ զուգորդություն: **Մեծ** ազդակին **մեծ** հակազդումով պատասխանել են 2 անգամ, **շատ** ազդակին՝ 1 անգամ: Այստեղ ևս երկու ազդակների համար ընդհանուր է 1 զուգորդություն: **Խելք, մեքենա** հակազդումներով **մեծ** և **շատ** ազդակներին պատասխանել են 1-ական անգամ, ուրեմն և՛ յուրաքանչյուր դեպքի համար ընդհանուր է 1-ական զուգորդություն:

Մեծ և շատ փոխաբերականների ընդհանուր զուգորդությունները

հակազդում					
	մարդ	կյանք	մեծ	խելք	մեքենա
ազդակ մեծ	9	4	2	1	1
շատ	2	1	1	1	1

Համընկնում է 6 զուգորդություն:

Նույն սկզբունքով կառուցված են նաև մյուս աղյուսակները, որոնցում քննվում են **ծով** բառի փոխաբերականներից յուրաքանչյուրի՝ **մեծ** փոխաբերակի հետ ունեցած ընդհանուր զուգորդությունները առանձին-առանձին:

Մեծ և լայն փոխաբերականների ընդհանուր զուգորդությունները

հակազդում			
	մեծ	երկիր	երկար
ազդակ մեծ	2	1	1
լայն	2	1	1

Այսպիսով՝ համընկնում է չորս զուգորդություն:

Մեծ և ամբողջ փոխաբերականների ընդհանուր զուգորդությունները

հակազդում					
	մարդ (իկ)	կյանք	երկիր	վիշտ	աշխարհ
ազդակ մեծ	9	4	1	1	1
ամբողջ	2	2	1	1	4

Ինչպես տեսնում ենք, համընկնում է յոթ զուգորդություն:

Մեծ և բարձր փոխաբերականների ընդհանուր զուգորդությունները

հակազդում ազդակ	շենք	փոքր	սեր	սար
մեծ	1	24	1	1
բարձր	3	1	1	11

Այսպիսով՝ **մեծ և բարձր** ազդակների դեպքում ստացվել է չորս համընկնող զուգորդություն:

Մեծ և անհազ փոխաբերականների ընդհանուր զուգորդությունները

հակազդում ազդակ	մարդ
մեծ	9
անհազ	4

Ընդհանուր է չորս զուգորդություն:

Մեծ և վճիտ փոխաբերականների ընդհանուր զուգորդությունները

հակազդում ազդակ	հոգի	սիրտ
մեծ	4	3
վճիտ	3	1

Այս դեպքում համընկնում է չորս զուգորդություն:

Այսպիսով, քննված բառերի զուգորդային նշանակությունները մոտ են միմյանց, այս բառերը հանդես են բերել ընդհանուր բառ–հակազդումներ: Այսպես՝ **մեծ և ամբողջ** բառերի զուգորդությունների համեմատությունից երևում է, որ այստեղ ընդհանուր է 7 զուգորդություն, **մեծ/շատ** զույգում ընդհանուր է 6 զուգորդություն, իսկ **մեծ/բարձր, մեծ/վճիտ, մեծ/անսպառ, մեծ/լայն, մեծ/անհազ** բառերի համար ընդ-

հանուր են 4-ական զուգորդություն: Այստեղից բխում է, որ **մեծ** և **ամբողջ**, **մեծ** և **շատ** փոխաբերակները ավելի մոտ են միմյանց, իմաստային տեսակետից ավելի հարազատ են և համեմատաբար ավելի շատ ընդհանրություններ ունեն, քան բերված շարքի որևէ այլ անդամը՝ **լայն**, **բարձր**, **վճիտ**, **անհազ**, **անսպառ**: Աղյուսակից ակնհայտ է նաև, որ բերված բառերը ունեն մասամբ համընկնող զուգորդային նշանակություններ:

Այսպիսով՝ **ծով** բառի փոխաբերակները կապված են միմյանց հետ, քանի որ ունեն զուգորդային նշանակության ընդհանուր տարրեր:

Փոխաբերացման ժամանակ տեղի ունեցող իմաստային տեղաշարժերը առավել ակնառու են դառնում մի կողմից՝ զուգորդային գիտափորձի միջոցով բացահայտվող՝ մարդկանց գիտակցության մեջ բառային զուգորդային կապերի (տե՛ս էջ 46), մյուս կողմից՝ սովորական, ոչ փոխաբերական կիրառության ժամանակ լեզվական այլ միավորների հետ բառերի կապակցական հնարավորությունների զուգորդման միջոցով:

Ինչպես արդեն նշել ենք, իմաստաբանության հոգելեզվաբանական ուսումնասիրության ժամանակ մեծ կարևորություն է ստանում բառերի կապակցական հնարավորությունների ուսումնասիրությունը: Դիտարկենք, թե ինչպիսի կապակցելիություն ունի բառը (տվյալ դեպքում՝ **ծով**) ոչ փոխաբերական, սովորական իմաստով գործածվելիս, ինչ բառային միջավայրում կարող է հանդես գալ, ինչպիսի ընդհանրություններ կան բառի և նրա զուգորդությունների միջև:

Այդ նպատակով քննել ենք այն հիմնական բառային միջավայրերը, որոնցում ավելի հաճախ է հանդիպում **ծով** բառը իր սովորական, բառարանային իմաստով գործածվելիս: Դիտարկել ենք հայ դասական և ժամանակակից գրողների ստեղծագործություններից վերցված՝ **ծով** բառի գործածության 200 դեպք (տե՛ս հավելված 6)⁸:

Ծով բառը ավելի հաճախ կապակցվում է հետևյալ բայերի հետ՝ **ծփալ**, **շառաչել**, **աղմկել**, **փոթորկվել**, **տարածվել**, **փռվել**, **լինել**:

Սեռական հոլովով **ծովը** գործածված է գոյականների (արշալույս, ափ, հատակ, ձայն, գույն, եզերք, խորք, խռովք, ալիք, ջուր, ծփանք, ավազ, տարածություն), ինչպես նաև կապերի հետ (նման, մեջ, հետ, վրա, տակ):

Հատկանշական և ուշագրավ է այն հանգամանքը, որ **ծով** բառի հետ լեզվական նորմայում շատ գործածված գոյականների մի մասը (ափ,

⁸ Նյութերը քաղել ենք ՀՀ ԳԱԱ Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի քարտարանից:

ալիք, ջուր, ծփանք, ավազ) համապատասխանում է զուգորդային գիտափորձի միջոցով մեր ստացած հակազդում–բառերին (հմմտ. էջ 46):

Սա մեկ անգամ ևս հաստատում է, որ զուգորդային գիտափորձի ժամանակ տրված պատասխանները օբյեկտիվորեն վեր են հանում բառի իմաստային նկարագրի շատ կողմեր և իմաստային նույն դաշտի կամ մոտ դաշտերի անդամներն են (բացառությամբ անհատական և պատահական զուգորդությունների):

60 փորձարկվողների առաջարկել ենք **ծով** բառով նախադասություններ կազմել: (Նյութերը ներկայացված են 3 հավելվածում, էջ 97): Այդ նախադասություններում ևս նկատելի է **ծով** բառի ավելի հաճախական գործածությունը այնպիսի բառերի շրջապատում, ինչպես՝ ափ, ալիք, ջուր, ծփանք, ալեկոծվել, ծփալ:

(49–54) նախադասություններում **ծով** բառը օգտագործվում է փոխաբերական իմաստով (ծով ալիքներ, մտքերի ծով, ծով աչքեր, ծով աշխարհ և այլն): Կազմված նախադասությունների 15 %-ում փոխաբերական գործածության փաստը մեկ անգամ ևս հաստատում է **ծով** բառի փոխաբերական մեծ պոտենցիալի և իմաստային մեծ տարողունակության մասին:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԲԱՈՎՊԱՇԱՐԻ ՓՈԽԱԲԵՐԱՑՄԱՆ ՕՐԻՆԱԶՎՓՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Փոխաբերացման գործընթացի՝ բառերի փոխաբերական իմաստներ ստանալու օրինաչափությունների ուսումնասիրությունը կատարված է ժամանակակից հայոց լեզվի՝ փոխաբերական իմաստ ունեցող բառերի նյութի հիման վրա: Քարտագրել ենք ԱՅԲԲ-ի փոխաբերական իմաստ ունեցող բառերը՝ նպատակ ունենալով պարզել **բառապաշարի՝** որպես լեզվական ամբողջական համակարգի փոխաբերացման ընդհանրական օրինաչափությունները, փոխաբերացման հետևանքով տեղի ունեցող իմաստային տեղաշարժերը: Բառարանի ընձեռած նյութի վերլուծությունը հոգելեզվաբանական իմաստաբանության տեսանկյունից ենթադրում է որոշակի խմբավորումներ և դասակարգումներ: Մասնավորապես անդրադառնում ենք հետևյալ հարցերին:

1. Դիտարկվում են փոխաբերացման հիմքում ընկած հատկանիշները:

2. Ուսումնասիրվում է, թե ինչ մեխանիզմով է կատարվում իմաստի փոխանցումը փոխաբերացման ժամանակ, որոնք են փոխաբերացման տրամաբանական հիմքերը: Այս տեսակետից կարևոր է մեր առաջարկած իմաստային հետևյալ անցումների դիտարկումը՝ առարկա→առարկա, առարկա→հատկանիշ, հատկանիշ→հատկանիշ, հատկանիշ→առարկա:

3. Փոխաբերացվող բառերն ուսումնասիրվում են նաև հաշվի առնելով փոխաբերացման ժամանակ տեղի ունեցող իմաստային տեղաշարժերը: Այս մոտեցումը ուշագրավ է նրանով, որ փոխաբերական իմաստները քննվում են իրականության տարբեր ոլորտների հետ ունեցած իրենց առնչության տեսակետից: Առանց իմաստային անցումների գոյաբանական հիմքերի այսպիսի հաշվառման հնարավոր չի լինի հոգելեզվաբանական իմաստաբանության տեսակետից սպառնիչ վերլուծության ենթարկել փոխաբերացվող բառապաշարի միավորները: Այսպիսով՝ մի կողմից՝ 2-րդ կետում նշված առարկա←→հատկանիշ սխե-

մաներով քննություն, մյուս կողմից՝ վերոհիշյալ իմաստային տեղաշարժերի ուսումնասիրությունը օժանդակում են փոխաբերացման երևույթի օրինաչափությունների հոգեվեգվաբանական դիտարկմանը:

4. Ուսումնասիրվում են բառերը ըստ փոխաբերական իմաստների մեջ վերաբերմունքային երանգի առկայության:

Այսպիսով՝ աշխատանքում կատարված են փոխաբերական իմաստ ունեցող բառերի հետևյալ դասակարգումները.

1. ըստ փոխաբերացման հիմքում ընկած հատկանիշների.

2. ըստ առարկա←→հատկանիշ սխեմաների.

3. ըստ փոխաբերացման ժամանակ տեղի ունեցող իմաստային տեղաշարժերի (պայմանականորեն կրճատ անվանում ենք՝ ըստ իմաստային տեղաշարժերի).

4. ըստ բառի ստացած փոխաբերական իմաստի մեջ վերաբերմունքային երանգի առկայության:

«Իմաստային անցում» և «իմաստային տեղաշարժ» տերմինները գործածվում են որպես հավասարարժեք արտահայտություններ:

Փոխաբերացման հիմքում ընկած հատկանիշները

Բառերը փոխաբերական իմաստներ ստանում են ըստ տարբեր առարկաների հատկանիշների ընդհանրության: Փոխաբերացման գործընթացում սովորաբար առաջին պլան է մղվում առարկայի հիմնական, ցայտուն հատկանիշը, որը կարող է վերաբերել առարկայի արտաքին տեսքին (առարկայի չափսերը, ձևը, գույնը, փայլը, արծակած ձայնը, շարժման բնույթը) և նրա ներքին, որակական որևէ հատկությանը (հոգեկան, բարոյական որևէ հատկանիշ, ամրություն, կարծրություն, փխրունություն, համ և այլն):

Ա) Փոխաբերացում ըստ գունային հատկանիշի

Ժամանակակից հայերենի՝ փոխաբերական իմաստ ունեցող բառերի մեջ մեծ թիվ են կազմում այն բառերը, որոնց փոխաբերական իմաստներն առաջացել են առարկաների գույնի նմանության հիման վրա: **Մագաղաթ** բառը, որ ուղղակի իմաստով նշանակում է «կենդանիների (առավելապես հորթի, այծի և այլն) հատուկ եղանակով մշակվող մորթի, որ գործածվել է գրելու համար՝ որպես թուղթ», փոխաբերաբար գործածվում է «մագաղաթագույն բան, դեղնած՝ դալուկ բան» իմաստով: Իմաստային անցումն այս օրինակում կատարվում է ըստ առարկաների

գույնի ընդհանրության: Օրինակ՝ Տխուր աղվեսի պես դանդաղ կտողար սանդուղքներից, **մագաղաթի** ճաղատ գլուխը դուրս կհաներ ծակուռից (8, 1, 61):

Նույն հիմքով է կատարված նաև **մարմարափայլ** (փոխաբերաբար նշանակում է «ճերմակ»), **ծյունածեփ** (փխբ. ծյունի պես սպիտակ), **ածուխ** (փխբ. շատ սև), **ածխանալ** (փխբ. սևանալ) բառերի փոխաբերացումը:

Ձյուն, կաթ բառերի փոխաբերական «սպիտակ», «սպիտակ գույն, փայլ, շող» իմաստը, նուռ բառի «նռան գույնի, կարմիր» իմաստը (նուռ շուրթեր) և առաջացել են առարկաների գունային հատկանիշի առանձնացման միջոցով: Օրինակ՝

Իսկ երբ մայրս մագերին իր **ծյուն**

Դնում է ոսկե մուգ հինա (26, 305):

Մի քանի բառերի փոխաբերացումը ըստ գույնի ներկայացնում ենք աղյուսակով:

Աղյուսակ 9

Վարդաշաղ, գմրուխտ, ոսկևորել բառերի փոխաբերացումը

բառերը վարդաշաղ	ուղղակի իմաստը 1. վարդ շաղ տված, վրան վարդեր սփռած 2. որտեղ կամ երբ վարդեր են սփռված 3. վրան վարդաջուր շաղ տված՝ ցանած, ցողած	փոխաբերական իմաստը վարդագույն (վարդաշաղ չենք)
գմրուխտ	վառ կանաչ գույնի թափանցիկ թանկագին քար	1. կանաչ, բուսակա- նություն 2. գմրուխտի գույնի, վառ կանաչ
ոսկևորել	ոսկեզօծել, ոսկեզարդել, ոսկեջրել	1. ոսկեգույն ներկել, ոսկեգույն ցլքե- րով ողողել 2. դեղնել, դեղին գույն ստանալ

Ըստ գունային հատկանիշի հաճախ փոխաբերացվում են թանկարժեք քարերի և ազնիվ մետաղների անվանումները: Այսպես, **ոսկի** բառը փոխաբերացվելով հաճախ ստանում է դեղին, **արծաթ**-ը՝ սպիտակ, **զմրուխտ**-ը՝ կանաչ իմաստները: Օրինակ՝

Ես սիրում եմ արտերը **ոսկի**

Եվ դաշտերը պայծառ (39, 1, 146):

Հաճախ փոխաբերացման հիմքը ցայտուն, խիստ առանձնացած դրսևորում չի ստանում. բառը փոխաբերական իմաստ է ձեռք բերում ըստ առարկաների մի քանի նման հատկանիշների: Ստորև ներկայացնում ենք օրինակներ, որոնք ցույց են տալիս մի քանի ընդհանուր հատկանիշների միաժամանակ հանդես գալու երևույթը:

Այսպես՝ **փղոսկրե** բառը փոխաբերաբար նշանակում է «փղոսկրի նման ողորկ և սպիտակ» (միաժամանակ գունային հատկանիշ և ողորկություն), **վարդաթերթե** փոխաբերաբար նշանակում է «վարդաթերթի նման նուրբ ու կարմրավուն» (միաժամանակ արտահայտվում են և՛ գույնը, և՛ նրբությունը): **Մարմարանալ** բառի փոխաբերական «մարմնի նման դառնալ, սպիտակ ու փայլուն դառնալ» իմաստի ձևավորման հիմքը եղել է առարկայի ողորկությունը, փայլը և գույնը: **Մարմար** բառի փոխաբերական «ողորկ, սպիտակ, փայլուն» իմաստում արտահայտվում են ողորկությունը, գույնը և փայլը:

Պատուհանդ բաց արա, **մարմար** մարմինդ տեսնեմ (Ժող. երգ):

Մետաքսե շորը շրջանակել էր սևազգեստ կնոջ

մարմարե ճակատն ու դեմքը (ԺՂԼԲԲ):

Մեղրամոմ բառն ունի «մեղրամոմի պես նուրբ ու դեղնավուն բան» փոխաբերական իմաստը (նրբություն և գույն): Օրինակ՝

Սատներդ **մեղրամոմ**, ձեռքերդ բամբակ (28, 453):

Բ) Փոխաբերացում ըստ առարկաների տեսքի, ձևի նմանության

Բառերը կարող են փոխաբերացվել ըստ առարկաների ձևի, արտաքին տեսքի ընդհանուր նմանության:

Երբ ջրի կամ անձրևի փոշենման մանր կաթիլները անվանում են «փոշի», նկատի է առնվում փոշու և ջրի, անձրևի կաթիլների արտաքին տեսքի նմանությունը: Այսպես՝ Ուժգին հոսանքը սփռում է երեսիդ, ընդամին ցողելով վրադ ջրի մղեղ **փոշին** (22, 23):

Փոշի բառի նման կարգի փոխաբերացման օրինակներ են նաև Քուրքի միջից կինը հանեց մի սպիտակ աղավնի, որ ծյունի **փոշու** մեջ թայտաց և նորից մտավ տաք բույնը (4, 626): Նա քունքերին արծաթե **փոշի** ուներ և բազմաթիվ մանր կնճիռներով թուխ դեմք (28, 166):

Երբ բույսի (առավելապես ուռենու) սաղարթն ու թարմ ճյուղերը անվանում են «վարս» բառով, նկատի է առնվում այդ երկուսի միջև եղած արտաքին ընդհանուր նմանությունը. ուռենին (կամ որևէ այլ բույս) իր արտաքին տեսքով հիշեցնում է վարսեր, այսպես՝

Քննիչը նայում էր մայթեզրի կեչիների դեղին վարսերին (5, 265): Իսկ ծառը ճշում ու թափում է իր ձյունը, ճերմակ իր վարսերը փետած (32, 265):

Անձրևի, ցողի, վճիտ ջրի, արտասուքի կաթիլը հաճախ «մարգարիտ» են անվանում նրանց ձևի նմանության հիման վրա: Օրինակ՝

Երկրի երեսին ցողեր են ընկնում,—

Մարգարիտ ցողեր՝ արցունք երկնային (11, 1, 281):

Կանաչագարդ դաշտավայրը, ցողված վաղորդյան մարգարիտներով, վառվում էր ծիածանի ամենանուրբ գույներով (41, 7, 43):

Ձեր գալուստն այնքան բերկրալի է, որպես ամառային անձրևն յուր մարգարիտները սփռում է ծարաված երկրի վրա (41, 1, 462):

Թող այս երեխան լինի բախտավոր,

Չհաղթի նրան տխրություն ու սուգ,

Ու լաց լինելիս թե գիշեր թե օր

Մարգարիտ դառնա ամեն արտասուք (32, 179):

Նշված հիմքով են փոխաբերացվում նաև մարգարտանալ (փխբ. մարգարտահատի նման կաթիլների վերածվել), մագաղաթանման (փխբ. մագաղաթի տպավորություն թողնող, խամրած), շատրվան (փխբ. ուժեղ հոսանքով դուրս նետվող՝ ժայթքող որևէ բան) բառերը: Օրինակ՝

Դուրս եկավ ջրվեժի տակից, մարմնին մարգարտացել էին ջրի կաթիլներ (31, 268):

Մագերի տակից աչքի էր զարնում նրա մագաղաթանման գունատ մաշկը (16, 25):

Որոնք (մարդիկ) ծանր մուրճերով կարծես գետնին էին զարկում, և գգվում էր գետինը, կայծերի **շատրվանով** լուսավորում մառախուղը (4, 668):

Ըստ առարկաների ձևի, արտաքին տեսքի փոխաբերացման ժամանակ խոսքիմասային անցումներ քիչ են հանդիպում: Մի առարկայի անվան փոխաբերն գործածվում է մյուսը՝ նրանց ձևի նմանության հիման վրա: Եթե գունային հատկանիշի ընդհանրության հիման վրա կատարվող փոխաբերացման ժամանակ հաճախ առարկա→հատկանիշ անցումն է տեղի ունենում, ապա ըստ արտաքին տեսքի, ձևի նմանության փոխաբերացումը կատարվում է հիմնականում առարկա→առարկա կադապարով:

Մի քանի բառերի՝ նշված հիմքով փոխաբերացման դեպքերը ներկայացնում ենք աղյուսակով:

Աղյուսակ 10

Բառերի փոխաբերացումը ըստ առարկաների արտաքին տեսքի ընդհանրության

բառը	փոխաբերական իմաստը	կիրառության դեպքեր
սարդոստայն	արտաքուստ սարդի ոստայնի նմանություն ունեցող բան, ցանց	հեռագրալարերի, հաղորդալարերի սարդոստայն
ժանիք	ատամնաձև մաս՝ ծայր գանգան բաների վրա	սուր ժանիքներով լեռներ
եղջյուր	նորալուսնի եղջյուրաձև շերտը	հանկարծ նրա աչքին ընկավ լուսնի նորածին եղջյուրը... (40, 382)
էջ	թղթի մեկ թերթի նմանություն ունեցող առարկա	մի էջ լավաշ
ցող	արցունք	Աչքերի ցողը թըրջում է այտերը (ԺՅԼԲԲ):
քարավան	միատեսակ բաների երկարատև ձգվող շարք	մեքենաների, ուխտավորների, լեռների քարավան
բլուր	առարկաների բլրաձև կուտակում	Կրճի վրա մի մեծ բլուր էր գոյացել թղթադրամներից (ԺՅԼԲԲ):

Գ) Փոխաբերացում ըստ որևէ այլ ընդհանուր հատկանիշի

Բառերը փոխաբերական իմաստներ են ստանում մի շարք այլ հատկանիշների ընդհանրության հիման վրա: Բերենք ավելի հաճախ հանդիպող մի քանի դեպք.

Համ.— «Շատ քաղցր, ախորժելի բան, քաղցրություն» իմաստով մեղր բառն օգտագործելիս, «շատ քաղցր- համեղ ուտելիք» իմաստով **շաքար** բառը գործածելիս կատարվում է փոխաբերացում ըստ համային հատկանիշի: Այս կերպ են փոխաբերացվում նաև լեղի (փխբ. դառը), նուռ (փխբ. նռան նման համով, քաղցր, անուշ), մրգածոր (փխբ. որից մրգի քաղցրություն է ծորում, քաղցրածոր), մեղրաբույր (փխբ. քաղցր բուրմունք) և բազմաթիվ այլ բառեր: Օրինակ՝ Բուրբ երիտասարդները այդպես են, ամուրի ժամանակ մեղր ու շաքար են երևում, բայց հենց որ պսակվում են, լեղի ու քացախ են դառնում (22, 283):

Այստեղ առկա է երկաստիճան փոխաբերացում: **Մեղր, շաքար** բառերը ստացել են բարեհամբույր իմաստը:

Աջբերը շարունակ ժպտում են, դեմքից միշտ մեղր է կաթում, ծայրը բարակ է (23, 310): Համբուրեց նրա շրթունքը շաքար (ԺՅԼԲԲ):

Նրբություն, քնքշություն.— Այս հատկանիշի հիման վրա փոխաբերացվում են այնպիսի բառեր, ինչպիսիք են՝ թավիշ (փխբ. նշանակում է «պտուղների՝ բույսերի՝ տերևների և այլն նուրբ աղվամազ» կամ «նուրբ՝ թավշանման վարս», թավշերես (փխբ. թավշի նման նուրբ երես ունեցող, որի երեսի մաշկը թավշի նման քնքուշ է), մետաքսային (փխբ. շատ նուրբ, քնքուշ), ամպեղեն (փխբ. ամպի նման նուրբ, թափանցիկ, եթերային):

Բերենք մի քանի օրինակ, որոնց միջոցով ակնհայտ կդառնան թավիշ (թավշյա, թավշե) բառի փոխաբերական մեծ հնարավորությունները և իմաստային տարողունակությունը:

Պատուհանից դուրս գիշերային **թավիշը** տեղ-տեղ կայծկլտում էր աստղերով (8, 2, 65): Տեսավ Դամասկոսի **թավիշ** աղջիկներին, լուսնկա մարմնով (12, 3, 181): Դա նրանց **թավշյա** մաշկի բույրն էր (37, 297): Դու՛ **թավշե** դեղձ, դու՛ փրփուր հաց (36, 1, 153): Թվում էր, թե հիմա իմ ականջին հնչում է նրա **թավշե** ծայրը (13, 10):

Ամրություն, կարծրություն.— Այս հատկանիշով փոխաբերացվում են **պողպատ, երկաթ, ալմաստ** և այլ բառեր: Օրինակ՝ ոչ բուրբ բնավորությունները լինում են տոկուն: Թեև պատահում են ճշմարիտ **երկաթե** բնավորություններ (41, 9, 461):

Ալմաստ բառի փոխաբերական «շատ կարծր» իմաստը, **մետաղակուռ** բառի «մետաղի նման ամուր» իմաստը, **քարածայռ** բառի «քարածայռի պես անխորտակելի, ամուր, անմատչելի» իմաստը, **լեռնային** բառի «լեռան նման հաստատուն, ամուր, անընկճելի» իմաստը նշված հիմքով են առաջացել: Օրինակ՝ Դու, Արագած, **ալմաստ** վահան Կայծակեղեն թրերի (12, 1, 27):

Կուրծքը կասեմաս մի լանջ է լեռան,
Սեջքը սարաժայռ, կոները՝ գերան (1, 351):

Ձայն.– Նշված հիմքով **քրքիջ** բառն ստացել է «քրքիջի նմանվող ձայն» փոխաբերական իմաստը (օրինակ՝ վառարանի քրքիջ):

Բերենք այլ օրինակներ. **թակոց** բառը, որ նշանակում է «թակելու, բախելու, խփելու ձայն» ստացել է փոխաբերական «խփոց, բաբախում (սրտի)» իմաստը, **ռոնոց** բառը՝ հետևյալ փոխաբերական իմաստները.

ա. որևէ բանի հանած երկարածիզ ու սուր ձայն. շչակի, քանու ոռնոց.

բ. անախորժ ու երկարածիզ լացի ձայն.

գ. լաց.

դ. կատաղի աղմուկ, գոռում-գոչյուն, աղմուկ-աղաղակ:

Ստադիոնից լսվում էր ֆուտբոլիստների կատաղի **ռոնոցը** (ԱՅԲԲ):

Դիտարկենք նաև հետևյալ օրինակները.

1. Արևը զնգում է (ԱՅԲԲ):

2. Ձնգում է օրը ինչպես երգեհոն (26, 120):

3. Ձնգում է վճիտ աղբյուրը (ԱՅԲԲ):

Ձնգալ բայի (1) իմաստը բացատրվում է «փայլել, հուրհրատել»: (2)-նախադասության մեջ՝ «բորբոք՝ եռուն վիճակում լինել, եռալ». (3)-ը՝ կարկաչել, խոխոջել:

Երրորդ փոխաբերական իմաստը առաջացել է ձայնի նմանության հիման վրա. աղբյուրի կարկաչը, խոխոջը հիշեցնում է զանգի, զանգակի ձայնը:

**Բառերի փոխաբերացումը ըստ առարկա→հատկանիշ,
առարկա→առարկա, հատկանիշ→հատկանիշ,
հատկանիշ→առարկա անցումների**

Այժմ դիտարկենք այն կաղապարը, որով կատարվում է իմաստային անցումը փոխաբերացման ժամանակ:

Լեզվի բառապաշարի յուրաքանչյուր միավոր ուրույն իմաստային զարգացում ունի. դա կապված է բառի ներքին ձևի, բառի ընկալման, հասարակական արժեքավորման, ինչպես նաև բազմաթիվ արտալեզվական գործոնների հետ: Այստեղ մենք փորձելու ենք ժամանակակից հայոց լեզվի փաստերի միջոցով դիտարկել բառապաշարի փոխաբերացման ընդհանրական օրինաչափությունները, մասնավորապես, իմաստային այն ուղին, որն անցնում են բառերը փոխաբերացման գործընթացում. այսպիսի քննության միջոցով բացահայտվում են բառերի

փոխաբերական իմաստափոխության ժամանակ հանդես եկող ընդհանուր միտումները, որոնք սխեմատիկ ձևով ներկայացնում ենք այսպես՝ **առարկա→հատկանիշ, առարկա→առարկա, հատկանիշ→հատկանիշ, հատկանիշ→առարկա**: Նշենք, որ սրանք ներքին իմաստային անցումներ են, որտեղ խտանում և ակնառու է դառնում փոխաբերացման գործընթացի դինամիկան. այս անցումները առնչություն չունեն խոսքիմասային անցումներին (կարող են լինել համընկնումներ, բայց խոսքը այստեղ վերաբերում է փոխաբերացման ժամանակ իմաստի անցմանը):

1. **Առարկա→հատկանիշ**

Առարկայի անունն արտահայտում է նրա հատկանիշներից մեկի հասկացությունը: Դիտարկենք մի քանի օրինակ: **Ժայռեղեն** բառի փոխաբերական «ամուր, հաստատուն, անկուն, անհողողոլ (ժայռեղեն կամք)» իմաստում այսպիսի իմաստային անցումը ակնհայտ է:

Փերեզակ ուղղակի իմաստով նշանակում է՝ 1. շրջիկ մանրավաճառ.

Փոխաբերաբար այն նշանակում է՝ «խաբեբա, շահախարդախ»: Ինչպես տեսնում ենք, **փերեզակ** բառի փոխաբերացման ժամանակ գործում է **առարկա→հատկանիշ** մեխանիզմը. առարկայի անունը փոխաբերացվելով ձեռք է բերում առարկայի հատկանիշներից որևէ մեկի իմաստը. **փերեզակ** բառը ստանում է հատկանիշի (խաբեբա) իմաստ:

Նույն տրամաբանական մեխանիզմով է կատարվում նաև խոսակցական լեզվում խիստ տարածված՝ կենդանիների և թռչունների անվանումների փոխաբերացման գործընթացը: Ինչպես՝

Շատ էր զարդարվել, իսկական սիրամարգ էր:

Շատ խոզ աղջիկ է:

Իսկական ոչխար է, ոչինչ չի հասկանում:

Նման օրինակներում առարկայի անվանումը գործածվում է նրա որևէ հատկության արտահայտման համար:

Մատոնց փոխաբերաբար նշանակում է «շատ փոքր բան (անոթների, բաժակի և այլնի մասին)»: Ինչպես տեսնում ենք, առարկայական վերաբերությունը խամրում, կորչում է, և բառը գործածվում է առարկայի որևէ հատկանիշը արտահայտելու համար: **Տղամարդ** բառի փոխաբերական «քաջ, կտրիճ, անվեհեր մարդ» իմաստի, **մեղրամիս** բառի որևէ բանի (համատեղ աշխատանքի, ճանապարհորդության և այլն) հաշտ ու խաղաղ և բարեբաստիկ շրջանը» իմաստի, **երկաթեղեն** բառի «անրապինդ, ամրակուռ», **սգատուն** բառի «շատ տխուր միջավայր, տեղ», **գահ** բառի «բարձր տեղ, բարձունք» փոխաբերական իմաստների ձևավորման հիմքում ընկած է նույն կաղապարը՝ առարկայի անվանումը

գործածված է առարկայի հատկանիշն արտահայտելու համար: Օրինակ՝ Նալբանդյանի առաջին ժամանունի պահին նորամուտ սահմանադրությունն ապրում էր իր մեղրամիսը (21, 46):

Առարկա→հատկանիշ անցման այս ընդհանուր կաղապարը կարելի է ներկայացնել մի քանի իմաստային խմբերով, որոնց միջոցով առավել ցայտուն է արտահայտվում իմաստային անցման բնույթը՝ հատկապես՝ թե ինչպիսի բառախումբ նշանակող առարկաների անվանումների իմաստափոխության ժամանակ է գործում այս օրինաչափությունը: Այսպես՝

ա. Որևէ զբաղմունքի, պաշտոնի, մասնագիտության անունը դառնում է այդ մասնագիտությունը, զբաղմունքն ունեցող մարդու հատկանիշի, հատկության դրսևորման միջոց:

Դահիճ փոխաբերաբար գործածվում է «անգութ, անողորմ մարդ» իմաստով: **Մանկլավիկ** նշանակել է «ազնվատոհմ երիտասարդ, որ ծառայում էր թագավորի կամ ֆեոդալի պալատում և սպասարկում նրան»: Այժմ բառի այդ իմաստը պատմական է, և ժամանակակից գրավոր և բանավոր խոսքում **մանկլավիկ** բառը գործածվում է «մեկին ստրկամտորեն ծառայող մարդ, հաճկատար, պնակալեզ» փոխաբերական իմաստով: Ինչպես՝ Բոլորն էլ գիտեն, որ նա Պողոսյանի մանկլավիկն է:

բ. Անձի անունով արտահայտվում է նրա ունեցած բարոյական հատկության անունը: Այսպես՝ **իշխան** փոխաբերաբար նշանակում է «վեհ՝ մեծահոգի՝ ազնվաբարո՝ լրջմիտ մարդ»:

Փոխաբերացվելիս նույն իմաստն են ստանում նաև **ազնվական, թագավոր, արքա, աղա** բառերը: Օրինակ՝ Նա թագավոր տղա է, մի աչքով չնայես:

Չարսնություն բառի «համեստություն, հեզություն» փոխաբերական իմաստը ևս **առարկա→հատկանիշ** անցման բնորոշ դրսևորումներից է: Այսպես՝ մի-երկու խոսք էլ դու ասեիր, ինչո՞ւ էիր լռում, հարսնությունը բռնե՞լ էր:

Մանուկ բառի «անմեղ, անփորձ» իմաստը ևս ձևավորվել է ըստ վերոհիշյալ առարկա→հատկանիշ կաղապարի: Օրինակ՝ Օրիորդի մանուկ սրտում թաքնված էր մի կայծ (ԱՅԲԲ):

2. Առարկա→առարկա

Մի առարկայի անվան փոխաբերացման միջոցով անցում է կատարվում մի այլ առարկայի:

Երբեմն սերտորեն կապված, հաճախ միասին հանդես եկող, միասին գործածվող առարկաներից մեկը ստանում է մյուսի նշանակությունը:

Գերեզման փոխաբերաբար օգտագործվում է «մահ» նշանակությամբ: Օրինակ՝ Մարդը խանձարուրից մինչ գերեզման անպարտելի հույսերով ձգտում է երջանկության, սակայն առանց իմանալու, թե ի՞նչ է այն (ԱՅԲԲ):

Բերված նախադասության մեջ առարկա→առարկա անցման օրինակ է նաև **խանձարուր** բառի գործածությունը (նշանակում է ծննդից, կյանքի սկզբից, մանկությունից):

Առարկա→առարկա անցման օրինակներ են հիմնականում ըստ առարկաների արտաքին տեսքի, ձևի նմանության փոխաբերացվող բառերը:

3. Հատկանիշ→հատկանիշ

Այս խմբում ընդգրկվում են այն բառերը, որոնց փոխաբերացման ժամանակ տեղի ունի որևէ հատկանիշից մեկ ուրիշին անցման երեվույթը: Ընդ որում **հատկանիշ** բառը գործածվում է լայն իմաստով. նրա բովանդակությունն ընդգրկում է նաև առարկայի գործողությունը, այսպիսով, հատկանիշա→հատկանիշ անցման մեջ է դիտվում նաև բայերի փոխաբերական իմաստափոխության երևույթը:

Այս խմբի մեջ նշանմանում են այն բառերը, որոնց փոխաբերացման ժամանակ օբյեկտիվ, չեզոք հատկանիշը վերածվում է բացասական (հաճախ՝ հոգեկան) հատկանշի: Պարզաբանենք վերը ասված մի շարք օրինակների դիտարկումով: **Մծեղային** բառի ուղղակի իմաստն է «մծեղին հատուկ»: Բառը ձեռք է բերել փոխաբերական «չնչին, աննշան» նշանակությունը: **Սարդոստայնային** բառը «սարդոստայնին հատուկ, սարդոստայնի» ուղղակի իմաստից բացի ունի նաև «խորամանկ, խարդախ, նենգավոր» փոխաբերական իմաստը, որի ձևավորման մեջ բացասական հոգեկան հատկանիշի առկայությունն ակնհայտ է: Օրինակ՝

... Իջել է այնտեղ մի ծույլ լռություն

սարդոստայնային,

Որ հորանջում է՝ ականջ դնելով,

Թե ե՞րբ կշտացած գայլերը գոնե պիտի զկռտան (34, 225):

Սիապաղաղ բառը ուղղակի իմաստով նշանակում է՝ 1. մի զանգված կազմող, միաձույլ. 2. միօրինակ, առանց փոփոխությունների, միանման: Փոխաբերական իմաստով այն նշանակում է «ձանձրալի, միալար»: Օրինակ՝

Թեև Գեորգի Անանովիչը հաճելի ուղեկից էր..., բայց **միապաղաղ** էր այն աստիճան, որ դառնում էր ձանձրալի (14, 401):

Գորշ բառի փոխաբերական «մռայլ, անհյուրընկալ», «վատ, տհաճ, տգեղ», սարդային բառի «խորամանկորեն հրապուրող, խարդախ» իմաստներն այս անցման բնորոշ դրսևորումներից են: Օրինակ՝

իր աղքատ և **գորշ** կյանքում մի պայծառ կետ ուներ Խատուտը (3, 7): **Գորշ** օրերի տաղտկությունը երգեցի (26, 13):

Միայն և միշտ այդ մարդն է երևում մեջտեղ, իր **սարդային** արյունոտ ճիրաններով (43, 584):

Այս օրինակներում ակնհայտ է օբյեկտիվ, չեզոք հատկանիշից բացասական հոգեկան հատկանիշի անցման երևույթը:

4. Հատկանիշ→առարկա

Համեմատաբար քիչ հանդիպող կաղապար է սա, որի դեպքում որևէ հատկանիշի անվանման փոխաբերական կիրառությունը ստանում է առարկայի, երևույթի նշանակությունը, արտահայտում է տվյալ առարկայի հասկացությունը: Դիտարկենք մի քանի օրինակ:

Մեծականջ բառի ուղղակի իմաստն է՝ «մեծ ականջներ ունեցող»: Փոխաբերաբար այդ բառը նշանակում է «էշ»: Էշ կենդանու մի հատկանիշը (մեծ ականջներ ունենալը) դառնում է այդ կենդանու հասկացության անվանման հիմք:

Նույն տրամաբանական մեխանիզմն է գործում նաև **մոխրաթավալ** բառի փոխաբերական կիրառության ժամանակ: Բառն ուղղակի իմաստով նշանակում է «մոխրի մեջ թավալվող՝ թավալված»: Փոխաբերաբար գործածվելով՝ այն ձեռք է բերում էշ իմաստը: Օրինակ՝ Նա յուր մոխրաթավալի կողքին կանգնած ամբաստանող անցվորներին ասում է. «Ես չեմ արել, բայց սագում է» (11, 9, 54): Չէ, ինչպես տեսնում եմ, Քրիստոսի մոխրաթավալը մեր Ջեյրան խանումի սրտովը չէ(2, 69):

Ձեռնածալ բառը նշանակում է «ձեռքերը ծալած»: Փոխաբերաբար գործածվելով այն նշանակում է «պարապ, անգործ», այսպիսով երևույթին հատուկ հատկանիշով նշվում է երևույթի անունը:

Շալվարավոր բառը ուղղակի իմաստով նշանակում է «շալվար հագած»: Այդ հատկանիշի հիման վրա բառը փոխաբերաբար նշանակում է «տղամարդ»:

Տրեխավոր բառը ուղղակի իմաստով նշանակում է տրեխ հագած, փոխաբերաբար՝ գյուղացի: Նույն ձևով՝ հատկանիշի միջոցով առարկան է անվանվում նաև **սևաբեղ** բառի փոխաբերական «երիտասարդ» իմաստի ձևավորման ժամանակ:

Մարդ←→չրջապատող աշխարհի իմաստային տեղաշարժերը փոխաբերացման ժամանակ

Փոխաբերացման գործընթացի ուսումնասիրության առանցքային խնդիրներից մեկն է փոխաբերացման ժամանակ տեղի ունեցող իմաս-

տային տեղաշարժերի դիտարկումը: Իմաստային անցման ժամանակ բառիմաստի՝ իրականության որևէ ոլորտից մի այլ ոլորտի անցումը հետաքրքիր և ուսումնասիրության կարոտ ասպարեզ է և՛ լեզվաբանի, և՛ հոգեբանի համար: Ավելացնենք նաև, որ հետազայում մի շարք լեզուների նույն երևույթի ուսումնասիրության տվյալների զուգադրման հիման վրա հնարավոր կլինի ձեռնարկել զուգադրական-տիպաբանական ուսումնասիրության:

Փոխաբերացվող բառապաշարի քննությունը մեզ բերում է այն համոզման, որ իմաստային տեղաշարժերը հիմնականում կատարվում են **շրջապատող աշխարհ–մարդ** առանցքով: Դա կարելի է ներկայացնել գծապատկերի ձևով, որտեղ սլաքների միջոցով ցույց են տրվում հայերենի բառապաշարում փոխաբերացման ժամանակ տեղի ունեցող իմաստային անցումները. շրջապատող աշխարհ ↔ մարդ:

Շրջապատող աշխարհ անվանման տակ հասկանում ենք.

1. Մարդու կողմից ստեղծված առարկաները (հետագա շարադրանքում, աշխատանքային բանաձևերում և գծապատկերներում պայմանականորեն նշանակվում՝ **առարկայական աշխարհ**):

2. Այսպես կոչված «մաքուր բնությունը» (հետագա շարադրանքում գործածում ենք՝ **բնություն**):

Ներկա աշխատանքում բնություն տերմինը գործածված է նեղ իմաստով, այն «նշանակում է հասարակությանը հարաբերականորեն հակադրվող բնությունը: Այդ իմաստով բնությունը հոմանիշ է բնական միջավայրին (երկրագնդի վրա՝ աշխարհագրական միջավայրին)» [55]:

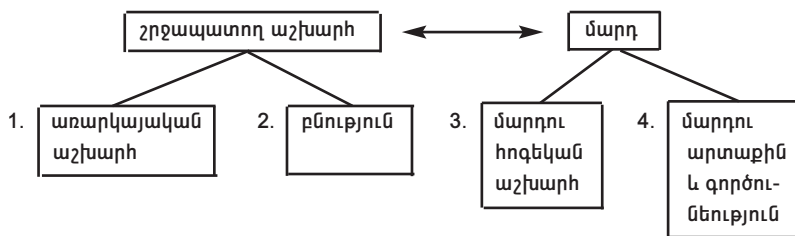
Մարդ բաժանումն ուսումնասիրության մեջ դիտարկում ենք երկու մեծ խմբով.

1. մարդու հոգեկան աշխարհին վերաբերող բառեր,

2. մարդու արտաքինին և գործունեությանը, հասարակական կյանքին և հարաբերություններին վերաբերող բառեր:

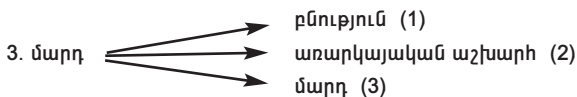
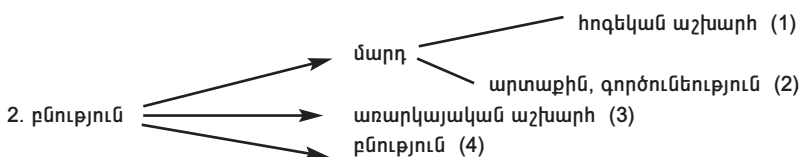
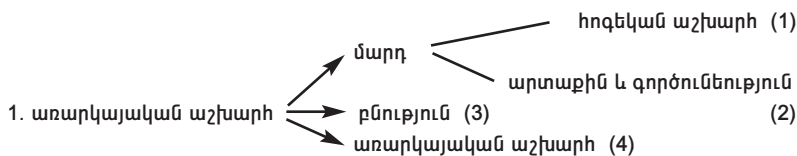
Մարդու հոգեկան աշխարհին վերաբերող բառերը առանձնացնում և դիտարկում ենք մեկ խմբում, երկրորդ խմբում ընդգրկում ենք մարդուն վերաբերող բոլոր մնացած բառերը, որոնք հոգեկան աշխարհին չեն վերաբերում (այս խմբում են դիտարկվում մարդու արտաքինին, գործունեությանը, ինչպես նաև հասարակական կյանքին և հարաբերություններին վերաբերող բառերը): Այլ կերպ ասած, մարդ բաժանումը քննում ենք երկու խմբով՝ մարդու հոգեկան և ոչ հոգեկան:

Այսպիսով՝

Նշված 1, 2, 3, 4 բաժանումներից յուրաքանչյուրի ներսում ևս կարող են տեղի ունենալ իմաստային անցումներ (այսպես՝ բնության մի երևույթի անվանումը փոխաբերացվելով նշանակում է մեկ այլ երևույթ և այլն):

Փաստական նյութը ներկայացնում և քննում ենք հետևյալ աշխատանքային բանաձևերով, որոնք անխուսափելիորեն պայմանական բնույթ ունեն:

1.1. Առարկայական աշխարհին վերաբերող բառերի իմաստների անցումը մարդու հոգեկան գործունեության ոլորտներին

Թվական զգալի գերակշռություն են կազմում առարկայական աշխարհից, նրան վերաբերող առարկաներից, երևույթներից, գործողություններից մարդու հոգեկան աշխարհին, զգացմունքներին, տրամադրությանը առնչվող ոլորտներին կատարվող իմաստային տեղաշարժերը: Պայմանականորեն դրանք անվանենք **առարկայական աշխարհ-մարդու հոգեկան աշխարհ** իմաստային տեղաշարժ կամ անցում և բերենք մի քանի օրինակ այս իմաստային տեղաշարժը բացատրելու նպատակով:

Մաշել բառը սովորաբար գործածվում է իրերի, զգեստների անվանումների հետ: Փոխաբերաբար այն նշանակում է «տանջել, հոգեկան չարչարանք պատճառել»: Օրինակ՝ Բայց այն ինչ անընկճելի, սիրտը կեղեքող զգացմունք էր, որ մաշում էր նրա սիրտը (23, 302):

Տապակել բառը ուղղակի իմաստով հայտնի է որպես «յուղի մեջ առանց ջրի եփել»: Փոխաբերական իմաստով այն նշանակում է «1. հոգեկան տանջանք՝ տառապանք պատճառել, տոչորել, այրել, 2. մեծ վիշտ՝ ցավ պատճառել (չարիք գործելով), լացացնել»:

Փոթոթել նշանակում է բերանն այրել (կծու՝ դառն՝ տտիպ նյութերի մասին): Փոխաբերաբար **փոթոթել** բառը նշանակում է «կսկծացնել, կսկիծ՝ վիշտ պատճառել, վառել»: Օրինակ՝ Նոր խնձորեսկը երախտագիտությամբ էր հիշում մայր խնձորեսկը և փոթոթող կարոտով (ՍԳ, 1975, 2, 91):

Նույն ձևով **խարակել** բառը ուղղակի իմաստով նշանակում է «խեցեղեն ամանները ուժեղ տաքացնելով ախտահանել», իսկ փոխաբերաբար՝ «ջերմացնել, այրել, կիզել»: Ինչպես՝ խարակիր հոգիս ջերմ գզվանքներով (ԱՅԲԲ):

Նման օրինակներ շատ կարելի է բերել, երբ մարդուն շրջապատող առարկայական աշխարհին վերաբերող երևույթներից, գործողություններից փոխաբերացման հետևանքով անցում է կատարվում հոգեկանի ոլորտը:

Խարտել բառի «ներքին ցավ պատճառել, սղոցել», **մղել** բառի «տրամադրել, ձգտում՝ մղում առաջացնել», **նեցուկ** բառի «պաշտպան հովանավոր, սատար, մեկին մի բանի մեջ հուսադրող, սատարող մարդ», **տոգորել** բառի «որևէ զգացումով մեկին վարակել՝ լցնել՝ համակել՝

պատել», **խարտոց** բառի՝ «մարդու ջղերի՝ զգացմունքների վրա ազդող բան (նրա լեզուն մի անտանելի խարտոց է մարդու համար), **դող** բառի «վախ, երկյուղ» իմաստները վերաբերում են մարդկային զգացմունքներին, հոգեկան ապրումներին, այն դեպքում, երբ այդ բառերի ուղղակի իմաստները վերաբերում են մարդուն շրջապատող առարկայական աշխարհին: Բերենք մի օրինակ:

Ով է հավատում...

Երբ մարդիկ իրար

– սիրելուց առաջ

–իրար ծննդյան վայրկյանն են ատում,

Բոցեղեն խարտով թշնամոց, նաև

Բարեկամների նյարդերն են **խարտում** (7, 279):

1.2. Առարկայական աշխարհին վերաբերող բառերի գործածությունը մարդու արտաքինի, գործունեության, հասարակական կյանքի, հարաբերությունների վերաբերությամբ

Սանդուղք բառի փոխաբերական «որևէ բանի հաջորդականորեն դեպի վեր կամ դեպի ցած ընթացող աստիճանների ամբողջություն, աստիճաններ» **սանդղամատ** բառի «զարգացման հաջորդական աստիճաններից՝ փուլերից յուրաքանչյուրը» փոխաբերական իմաստների ձեւավորման ժամանակ առկա է առարկայական աշխարհից դեպի մարդը, հասարակական կյանքի երևույթներն ու հարաբերությունները կատարվող իմաստային տեղաշարժը: Աստիճանավորները . . դժվարությամբ բարձրացել էին չինովնիկության սանդուղքով (ԺՂԼԲԲ):

Նրա ձայնը արտահայտության մեջ **երերալ** բառը գործածված է «դողդողալ, թրթռալ» փոխաբերական իմաստով: **Խլյակ** բառը փոխաբերաբար նշանակում է «անկամք մարդ», **զնդակ** բառը «թռչկոտող՝ ոստոստող՝ անընդհատ շարժման մեջ եղող մարդ՝ երեխա»:

Բերված օրինակներում առկա է **առարկայական աշխարհ–մարդ, հասարակական կյանք, հարաբերություններ** իմաստային տեղաշարժը: Օրինակ՝ Գինին զանազան ձևերով է ազդում մարդկային ուղեղի վրա, ոմանց դարձնում է ինքնամփոփ ու մռայլ, ոմանց թուլացնում ու անկամք խլյակ դարձնում (42, 109):

1.3. Առարկայական աշխարհին վերաբերող բառերի իմաստների անցումը բնությանը

Այս իմաստային տեղաշարժը համեմատաբար քիչ է հանդիպում: Դիտարկենք մի քանի օրինակ:

Թավշածածկ փոխաբերաբար նշանակում է «թավշանման կանաչով ծածկված՝ պատված, **մոխրափոշի** փոխաբերաբար նշանակում է «մոխրային փոշու նման ամպ՝ մշուշ»: Այսպես՝ երբեք չեն մոռանա ծննդավայրիս թավշածածկ սարերն ու սառնորակ աղբյուրները:

Աղջամուղջին մոխրափոշին պատեց լեռների կատարները:

Ամպերը ծրարեցին լեռնագագաթները և ձյունեղեն գորգ արտահայտություններում **ծրարել** և **գորգ** բառերը փոխաբերաբար են գործածված և համապատասխանաբար նշանակում են «պատել, ծածկել, քողարկել, սքողել» և «գետնի վրա տարածված և գետինը համատարած կերպով ծածկող զանգված՝ շերտ»:

1.4. Առարկայական աշխարհ→առարկայական աշխարհ

Մարդուն շրջապատող առարկայական աշխարհի բազմազան իրերի, երևույթների, գործողությունների անվանումները հաճախ փոխաբերացվելիս ստանում են որևէ այլ առարկայի, գործողության նշանակություն: Այսպես՝ ձավարով և զանազան համեմունքներով պատրաստվող ջրիկ կերակուրը՝ ապուրը (մսով կամ առանց մսի), կոչվում է **մախոխ**: Այդ բառը փոխաբերաբար գործածվում է «ոչ սննդարար և անհամ կերակուր» իմաստով: **Մթերանոց**, որ ուղղակի իմաստով նշանակում է «մթերքների պահեստ», փոխաբերաբար նշանակում է «շտեմարան»: **Դարբնոց** նշանակում է «արհեստանոց կամ արտադրամաս, որտեղ դարբներով իրեր են պատրաստում»: Փոխաբերաբար նշանակում է «տեղ՝ վայր՝ հաստատություն, որ ստեղծում, պատրաստում է որևէ կարևոր բան»: Օրինակ՝ Քննում էր գեմքերի **մթերանոցները** և ամեն ինչ յուր տեղումն էր գտնում (71, 7, 405): Այդ բախտավոր փորը, լավ է ևս ասել, այդ ամեն ապականության **մթերանոցը** (41, 2, 10): Կաճառներ, որ գիտական օջախներ լինելուց բացի, եղել են թարգմանական դարբնոցներ (ՍԳ, 1965, 12, 127):

Առարկայական աշխարհ→առարկայական աշխարհ տեղաշարժը ներկայացնող մի քանի օրինակ բերվում են ստորև:

Բառերի փոխաբերացումը ըստ առարկայական աշխարհի→
առարկայական աշխարհի գծապատկերի

բառ	ուղղակի իմաստ	փոխաբերական իմաստ
ախոռ	շենք, կամ շենքի մաս, որտեղ պահվում են անասունները	շատ կեղտոտ տուն՝ բակ և այլն
ալյուր	աղալով փոշենման դարձած հացահատիկ	նուրբ՝ ալյուրանման փոշի
աղբանոց	1. այն տեղը, որտեղ կիտում են անասունների աղբը 2. այն տեղը, որտեղ թափում են աղբը՝ աղտեղությունները	կեղտոտ՝ անկարգ սենյակ՝ բնակարան և այլն
քացախ	1. քացախաթթվի լուծույթ, որ գործածվում է բժշկության և տեխնիկայի մեջ 2. քացախած գինի, որ գործածվում է որպես կերակուրների ամոքանք	վատ՝ թթվահամ՝ անախորժ գինի
կարկատան	զգեստի՝ կոշիկի և այլն մաշված մասերը նորոզելու համար վրան կցված նոր նյութ (կտոր, կաշի և այլն):	որևէ գործի՝ ստեղծագործության անհաջող կերպով նորոգած՝ փոխած հատված, մաս

Քննության առարկա տեղաշարժը հաճախ տեղի է ունենում բայերի փոխաբերացման ժամանակ: Այսպես՝

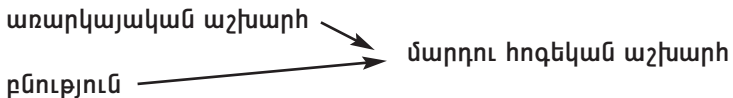
Բայերի փոխաբերացումը ըստ առարկայական աշխարհ–
առարկայական աշխարհի գծապատկերի

բայ	ուղղակի իմաստ	փոխաբերական իմաստ
զլորել	1. որևէ առարկա իր առանցքի շուրջը պտտելով տեղից տեղ շարժել՝ տեղից տեղ տանել 2. մի բան կանգնած տեղից գետին տապալել, վայր գցել	կործանել, տապալել
խարսխել	խարհիսխ գցելով կանգնել (նավի մասին)	բնակության համար մի վայրի հետ կապել՝ ամրացնել
մաքրաջրել	նույնն է՝ պարզաջրել	մաքրել

2.1. Բնությանը վերաբերող բառերի անցումը մարդու հոգեկան աշխարհին

Բնությանը վերաբերող հասկացություններից դեպի մարդու հոգեկան աշխարհը կատարվող իմաստային տեղաշարժը 1.1.-ում ներկայացված **առարկայական աշխարհ→մարդու հոգեկան աշխարհ** իմաստային անցման հետ միասին կազմում է փոխաբերացվող բառերի հիմնական մեծ խումբը, կարելի է ասել՝ միջուկը:

Փոխաբերացման ժամանակ տեղի ունեցող այդ երկու հիմնական իմաստային տեղաշարժերը ներկայացնենք գծապատկերով՝

Դրանք տարբերվում են բառագործածության ոլորտներով: Արտաքին աշխարհին վերաբերող առարկաներից, գործողություններից, հատկություններից (օր.՝ սղոց, խարտոցել, փակ) մարդու հոգեկան աշխար-

հին կատարվող անցումները առկա են լեզուն կրողների առօրյա-խոսակցական ոճում, ամենօրյա խոսքային գործունեության մեջ: **Բնություն→հոգեկան աշխարհի** անցման ժամանակ բառերը ավելի մեծ հուզական լիցք են ստանում և շատ հաճախ գործածվում են ոչ թե առօրյա հաղորդակցության ժամանակ, այլ գեղարվեստական խոսքում՝ խոսքին հաղորդելով բանաստեղծականություն և պատկերավորություն (բացառություն են կազմում կենդանիների անունները, որոնց մասին կխոսվի առանձին):

Վերոհիշյալ իմաստային տեղաշարժերի գերակշռությունը հանդիպող մյուս կաղապարների նկատմամբ պայմանավորվում է լեզվի հիմնական ֆունկցիաների բնույթով:

Ինչպես հայտնի է, լեզվին հատուկ են արտահայտչական և հաղորդակցական ֆունկցիաներ: Լեզուն մարդկային հաղորդակցման կարևորագույն միջոցն է: Լեզվի միջոցով մարդիկ միմյանց են հաղորդում իրենց մտքերը: Լեզվի միջոցով է կատարվում մարդու կողմից զգացմունքների, ապրումների, ցանկությունների արտահայտման բարդ գործընթացը:

Չոգեկանի ուլորտին պատկանող երևույթների, մարդկային զգացմունքների, ապրումների, տրամադրությունների արտահայտման համար ժամանակակից հայոց լեզվում գործուն, խիստ տարածված լեզվական միջոց է արտաքին աշխարհին վերաբերող առարկաների, երևույթների, գործողությունների և բնությանը վերաբերող հասկացությունների փոխաբերական գործածությունը: Մարդը առօրյա հաղորդակցման գործընթացում շատ հաճախ որևէ հուզական վիճակ, ապրում, տրամադրություն արտահայտում է շրջապատող աշխարհից փոխառյալ որևէ բառի, ծանոթ, հայտնի որևէ առարկայի, երևույթի փոխաբերական գործածության միջոցով: Անծանոթ հոգեկան տանջանքը, տառապանքն արտահայտելու համար մարդիկ գործածում են առօրյա կյանքում ծանոթ, տարածված **տապակվել, խորովել, վառվել, այրվել** բառերը: **Նա ինձ սառը ընդունեց, հայացքը մեխվեց այդ նկարին** միավորներում, **սառը, մեխվեց** բառերի փոխաբերական գործածության միջոցով ևս արտահայտվում են հոգեկանին, տրամադրությանը առնչվող որակներ: Այսպիսով՝ լեզուն ծառայում է իբրև հոգեկան ապրումների, տրամադրության, զգացմունքների արտահայտման միջոց, այդ նպատակով ծանոթ, տեսանելի, շոշափելի, զգայությամբ դյուրին ընկալելի, հայտնի առարկաների, երևույթների, գործողությունների անվանումները օգտագործվում են փոխաբերական իմաստով, հոգեկանի ուլորտին դասվող երևույթների վերաբերությամբ:

Արդեն նշել ենք, որ բնության երևույթների անվանումների փոխաբերացումը խիստ մեծ տարածում ունի:

Դիտարկենք **փոթորիկ** բառի փոխաբերացումը, այն փոխաբերաբար նշանակում է «հոգեկան մեծ հուզմունք, տազնապ», օրինակ՝

Հետո, երբ դուրս ելանք, թվաց թե նա

Շրջազգեստ չի հագել, այլ՝ **փոթորիկ** (36, 2, 160):

Բարդվելիս և ածանցվելիս ևս այդ բառը փոխաբերաբար արտահայտում է մարդու հոգու խռովքը, հուզմունքը, տազնապը: Այսպես՝ **փոթորկել** փոխաբերաբար նշանակում է «հուզվել, բորբոքվել, վրդովվել» փոթորկաշունչ՝ «բուռն զգացմունքներով՝ հուզումներով տոգորված, հուզումնալից», **փոթորկահույզ**՝ «հուզումնալից, խռովահույզ», **փոթորկածուփ**՝ «բուռն հուզմունքի մեջ գտնվող, խռովահույզ, հուզումնալից», **փոթորկալի, փոթորկալից** բառերը փոխաբերաբար նշանակում են «խռովահույզ, հուզված, բուռն ապրումներ ունեցող»:

Բերենք մի քանի օրինակ.

Եվ գուցե քեզ տեսնում է նա

Փոթորկաշունչ քո երգերում (9, 126):

Դու էլ, այ սիրտ, **փոթորկահույզ** ժամերին

Երգ ես ծնում, մարգարտի պես թանկագին (18, 269):

Ահ, աստված, աստված, իմ **փոթորկալի**

Հոգին տանջվում է այսքան ձայներից (11, 1, 468):

Այսպիսով՝ մարդկային հոգու բուռն հուզմունքը արտահայտվում է բնության տարերքի՝ փոթորկի հետ համեմատելու միջոցով: Համանման նշանակությամբ գործածվում են նաև բնության խռովք արտահայտող մյուս բառերը և՛ ալեծփել, ալեկոծել, ամպրոպանալ, ալեծփանք, ալեբախել, մրրիկ, մրրկածուփ, շանթ, ալեխռով, ամպրոպահույզ, մակընթացություն, բազմածուփ և այլն: Օրինակներ՝

Հոգին լցված գալիքի հմայքներով, ցատումնալի **շանթեր** է արծակում անցյալի դեմ (45, 12):

Այո, դժվար է նկարագրել այն բոլոր լացը, արտասուքը, այն անսահման ուրախությունը, այն հոգեկան սաստիկ **մրրիկը**, որ փոթորկում է մեր սրտերը (41, 6, 21):

Մռայլության, տխրության տրամադրություն արտահայտվում է ամպ, ամպոտ, ամպոտել, ամպամած, մշուշ, մշուշոտ, մշուշոտել, մթնել, մառախուղ, մառախլապատ, մառախլաղեմ, թուխպ, թխպել, թխպոտ, թխպոտել բառերի փոխաբերական գործածության միջոցով: Օրինակ՝

Լռեց ծերունին, տխրության **ամպը** աչքերը պատեց (11, 4, 78):

Սրտիս վրա իջնի թող մութ մի **ամպի** քուլա (26, 33):

Նրան ուղեկից էր մի ջլապինդ, **ամպամած** վարդապետ (17, 61):

Ու հետո, հետո մի տրտում աղջիկ

Երգերիս գրքին լուռ չէր կռանա,

Դանդաղ չէր սրբի արցունքը աչքից

Ու **ամպած** հոգին չէր թեթևանա (19, 451):

Միհրան Վեքիլյանի աչքերը **ամպոտ** էին, և ասես ուր որ է կանձրևեին,
կհորդային արցունքները (38, 467):

Եվ զարդարեցիր քո անուշ ստով

Իմ տխուր կյանքի **մշուշները** չար (39, 59):

Հիշեց, որ այն գիշեր նա հոգեկան **մշուշի** մեջ էր (8, 160):

Երբեք ու երբեք **չմթնի** թող հոգին քո բարի (6, 252):

Ձորն իջնելու պահին

Ետ նայեցի մի պահ...

Սարերն անտեր էին,

Մթնած սրտիս վրա

Մթնած ամպեր էին (ՍԳ, 1980, 18, 5):

Անուրջ օրերի լույսը չեմ հիշում,

– Ինձ ո՞վ է մատնել այս **մառախուղին** (39, 33):

2.2. Բնություն→մարդու արտաքին և գործունեություն

Հաճախ բնությանը վերաբերող բառերը փոխաբերացվելիս գործածվում են մարդու արտաքինի, հասարակական կյանքի և հարաբերությունների որևէ կողմի նշանակությամբ:

Այս խմբում կարելի է տարբերել.

ա) բուսական աշխարհին վերաբերող բառերի փոխաբերացում.

բ) կենդանական աշխարհին վերաբերող բառերի փոխաբերացում.

գ) բնության երևույթներին, բնությանը վերաբերող այլ բառերի փոխաբերացում:

Ա) **Մոլախոտ, որոմ** բառերը գործածվում են «մարդկանց՝ հասարակության համար վնասակար մարդ» իմաստով, **անդաստան**, որ նշանակում է «դաշտ, հանդ», գործածվում է «գործունեության ասպարեզ՝ բնագավառ» իմաստով:

Հաճախ ծառատեսակների անվանումները (չինարի, նոճի, կաղնի, բարդի) գործածվում են մարդու վերաբերությամբ: Այսպես՝ **չինարի** գործածվում է «բարձր ու ճկուն, սլացիկ հասակով, վայելչակամ» փոխաբերական իմաստով, հիշենք ժողովրդական երգերի տողերը՝

Զինար ես, կեռանալ մի:

Իմ չինարի յարը, իմ չինարի յարը, գովական յարը:

Կաղնի գործածվում է «դիմացկուն, ջլապինդ, հաղթանդամ» փոխաբերական նշանակությամբ, **նոճի, բարդի** բառերը՝ «բարձր՝ սլացիկ ու նրբագեղ հասակ» իմաստով:

Բերված բառերի փոխաբերական իմաստները **բնություն→մարդու արտաքին և գործունեություն** իմաստային տեղաշարժի Ա ենթակետի վկայություններ են:

Բ) Կենդանական աշխարհին վերաբերող բառերի փոխաբերացման քննությունը կատարված է աշխատանքի սկզբունքների շարադրման ընթացքում և «Վերաբերմունքի դրսևորումը բառերի փոխաբերացման մեջ» հատվածում: Ավելացնենք, որ կենդանիների և թռչունների անվանումների փոխաբերական կիրառությունները, փոխաբերացման հետեւանքով նրանց վերագրվող հատկանիշները մարդկանց լեզվազգացողության մեջ խիստ ամրակայված են. դրա վառ ապացույցն է Ժողովրդական ավանդությունների, հեքիաթների մեջ կենդանիների նշված հատկանիշների առկայությունը (հեքիաթներում նապաստակը վախկոտ է, աղվեսը՝ խորամանկ, գայլը՝ հանդուգն ու անզգամ, մրջյունն ու մեղուն՝ աշխատասեր, սկյուռը՝ բարի, ագռավը՝ չարագուշակ, կաչաղակը՝ բամբասկոտ, հնդկահավը՝ ինքնահավան, աքաղաղը՝ պարծենկոտ և այլն):

Թվենք փոխաբերացման մի շարք այլ դեպքեր:

Այծյամ բառն ունի «արագավազ, թեթևաշարժ մարդ» փոխաբերական իմաստը: **Բաշ** նշանակում է «որոշ կենդանիների վզի երկար խուրձը», ինչպես՝ առյուծի բաշ: **Փոխաբերաբար** նշանակում է՝ «տղամարդու երկար և խիտ մազեր»: **Բառաջել** գործածվում է «սաստիկ ցավից՝ զայրությանից ուժգնորեն աղաղակել՝ գոռալ» փոխաբերական իմաստով: Օրինակ՝ Մեռած չոբանի պառավ նանն է նա, Ցավից խելագար բառաչում, լալիս (11, 66):

Գ) Բնության երևույթներին, բնությանը վերաբերող մի շարք այլ բառեր ևս գործածվում են մարդու վերաբերությամբ:

Չողմ բառը փոխաբերաբար գործածվում է «հասարակական կյանքի բուռն ալեկոծում՝ հեղաշրջում», **որոտ** բառը՝ «ուժգին գոռոց, գոչյուն» իմաստով, **ամպրոպել**՝ «ամպրոպածայն գոռալ, ահեղածայն գոչել», **եղյամ**՝ «ճերմակ մազեր» իմաստով:

Փրփուր բառի փոխաբերական «փրփուրի նման սպիտակ» իմաստի ծնավորումը ևս կատարվում է բնություն→մարդ սխեմայով: Այսպես՝

Այն ժամանակ պիտի հազիվ արծակեր տեգն իր Բակուր
Որ ճեղքե թիկն ասպետին, և հարձին լանջքը **փրփուր** (33, 4, 7):

Յրաբուխ բառի «հասարակական կյանքի մեծ՝ հուզումնալից իրա-
դարձություն, ապստամբություն» փոխաբերական իմաստի ձևավորման
ժամանակ ևս հանդես է գալիս **բնություն**→**մարդ** իմաստային տե-
ղաշարժը: Օրինակ՝ Վառ մնաց մայիսյան **հրաբուխը** իմ ժողովրդի
սրտում (ԱՅԲԲ):

Գեղուղեշ, որ նշանակում է «գեղեցիկ երկար ճյուղերով», փոխաբե-
րաբար գործածվում է մարդու հասակի, կազմվածքի վերաբերությամբ՝
«գեղեցիկ ու բարձր, սլացիկ» նշանակությամբ:

Օրինակ՝ Երեկվա գեղուղեշ տղամարդն այնպիսի զգեստի մեջ էր, որ
դժվար էր ասել տղամա՞րդ էր, թե կին (15, 284):

... Ասադի երևակայության մեջ վառվում էր Նիզյարի գեղուղեշ հա-
սակը (8, 1, 466):

Դեռածաղիկ բառը, որ նշանակում է «նոր ծաղկած, դեռաբողբոջ»,
փոխաբերաբար գործածվում է «ծաղկահասակ, մատաղ» իմաստով:
Ինչպես՝

Վահագնատիպ իմ ամուսին Արան թողնում է ինձ և մեր դեռածաղիկ
որդուն դեռածիլ (9, 112):

Նույն ձևով **դեռածիլ**՝ «նոր ծլած, նորածիլ» իմաստով բառը փո-
խաբերաբար նշանակում է «ծաղկահասակ, մատաղ, դեռահաս»:

2.3. Բնությանը վերաբերող բառերի գործածությունը առարկայական աշխարհի վերաբերությամբ (բնություն–առարկայական աշխարհ)

Նշված իմաստային անցումը համեմատաբար քիչ է հանդիպում: Դի-
տարկենք մի քանի օրինակ: **Ճյուղավորվել** բառը, որ նշանակում է
«ճյուղեր արծակել, վրան ճյուղեր բուսնել», փոխաբերական շատ գոր-
ծածություններ ունի. այսպես՝ ճանապարհը ճյուղավորվում է, ճյուղա-
վորվում են նաև գետը, գերդաստանը, լեզուները և այլն:

Ճյուղավորվել բառը գործածվում է նաև այլ փոխաբերական նշա-
նակությամբ՝ «տարբեր նյութերի անդրադառնալ»: Ինչպես՝ Զրույցը ին-
չի վրա ասես, որ չէր ճյուղավորվում (ԱՅԲԲ):

Այս վերջին փոխաբերական կիրառության մեջ առկա է բնություն→
առարկայական աշխարհ իմաստային տեղաշարժը:

Յեղեղել բառը նշանակում է «գետինը ողողել՝ ջրով ծածկել (վարա-
րած գետի, հեղեղի)»: Բառը փոխաբերաբար գործածվում է «մեծ քա-

նակությամբ լցնել՝ թափել, սփռել, ողողել» և «հեղեղի պս հեղել՝ հոսեցնել՝ թափել» նշակամություններով:

Վերջալույս բառը նշանակում է «արևի մայր մտնելու և մթնշաղմ իջնելու պահը»: Փոխաբերաբար գործածվում է «վերջ, վախճան» իմաստով:

Դիզել բառի փոխաբերական իմաստն է՝ «հարստություն, դրամ հավաքել՝ կուտակել»: Օրինակ՝ Դրանից այնպես լավ օգուտ են քաղում վաշխառուները, որ մեծամեծ հարստություններ են **դիզում** և բազմաթիվ գյուղեր ավերակ դարձնում (44, 231):

Ստորև բերվում են մի քանի բառերի այս կարգի փոխաբերական կիրառությունները:

Սղուսակ 13

Բառերի փոխաբերացումը ըստ բնության→
առարկայական աշխարհի գծապատկերի

բառը	ուղղակի իմաստ	փոխաբերական իմաստ
լեռ	երկրի մակերևույթից վեր ձգված բնական բարձրություն, սար	իրերի մեծ կույտ
հուն	1. գետի և ընդհանրապես ջրի հատակը 2. այն տեղը, որով հոսում է ջուրը, ջրի ճանապարհ 3. ցամաքած ջրի (գետի, ծովի, հեղեղի և այլն) հոսած տեղը 4. ծանծաղուտ	1. ուղի, ուղղություն 2. ընթացք, գործունեություն՝ կյանքի զարգացման ուղղություն
մակաղել	հանգստի, շոգից պատըսպարվելու և կթվելու համար մակաղատեղ գալ՝ հավաքվել	գտնվել, տարածվել, փռվել (Լեռնահովտում մակաղել էր գյուղը):

2.4 Բնությանը վերաբերող բառերի գործածությունը բնության այլ երևույթների վերաբերությամբ (բնություն–բնություն)

Հաճախ բնության որևէ երևույթ նշանակող բառը փոխաբերացվելիս գործածվում է բնության մեկ այլ երևույթի վերաբերությամբ:

Մթազնել բառի ուղղակի իմաստն է՝ 1. մթնել, խավարել, 2. մութով պատվել՝ ծածկվել: Փոխաբերաբար **մթազնել** բառը նշանակում է՝ «ամպել՝ մշուշով պատվել»:

Բաշ փոխաբերաբար նշանակում է «զլուխ, գազաթ, կատար»: Օրինակ՝ Արարատի բաշին սպիտակ ամպ է նստել (ԱՅԲԲ):

Սերմանել բառի ուղղակի իմաստն է՝ «սերմը ցանել, շաղ տալ արտի մեջ, ցանել»: Փոխաբերաբար **սերմանել** նշանակում է «շաղ տալ, ցրել՝ սփռել (ծյան՝ անձրևի և այլնի մասին): Օրինակ՝ Երկինքը ծյուն էր սերմանում գյուղի վրա (ԱՅԲԲ):

Սքնել փոխաբերաբար նշանակում է «ամպել, ամպերով պատվել (երկնքի՝ եղանակի մասին)»:

Հիշատակենք նաև **մառախուղ** բառի հետևյալ փոխաբերական կիրառությունը, որտեղ առկա է բնություն→բնություն անցումը:

Արդեն երեկո էր: Անասունների նախիրը բառաչելով, թռչկոտելով դառնում էր արոտից, բարձրացնելով փոշու թանձր մառախուղ (41, 3, 258):

Բերենք բնություն→բնություն իմաստային տեղաշարժը ներկայացնող մի քանի օրինակ ևս:

Ալեծածանում բառի ուղղակի իմաստն է՝ ալեծփանք: Փոխաբերական իմաստով այդ բառը գործածվում է հասկերի, արտերի վերաբերությամբ: Այսպես՝

Կանգնել էր անշարժ, հայացքը չէր կարողանում կտրել ցորենի անծայրածիր արտերի ալեծփանքից:

Մլար բառի ուղղակի իմաստն է մեզ, մառախուղ: Փոխաբերաբար գործածվում է «խավար, մութ» իմաստով:

Օրինակ՝ Երբ ծառերը նոր կոկոնած կամ ծաղկած ժամանակը պարզկա սառը զիշերներ էին լինում և ցրտահարության վտանգ – նա այգում զանազան կողմերում աթար ու անցյալ տարվա խոնավ տերևների կույտեր էր վառում և այգին լցնում թանձր ծխի մլարով (10, 428):

Մազլցել բառի փոխաբերացման ժամանակ ևս առկա է բնություն→բնություն իմաստային տեղաշարժը:

Օրինակ՝ Հագիվ նկատելի կածանը մագլցում էր դեպի վեր (ԱՅԲԲ):
Հուզվում են, հոսում հեղեղները մեծ, մագլցում վերև և թավալվում
ցած (39, 39):

3.1. Մարդուն վերաբերող բառերի գործածությունը բնության վերաբերությամբ (մարդ→բնություն)

Մարդուն վերաբերող հասկացություններից, գործողություններից
երբեմն տեղի է ունենում տեղաշարժ դեպի բնությանը վերաբերող հաս-
կացությունը: **Մարդ→բնություն**, ինչպես նաև **մարդ→առարկայական
աշխարհ** տեղաշարժերը քիչ են հանդիպում: Հայոց լեզվի բառապա-
շարի համար, ինչպես արդեն նշվել է, բնորոշ է հակառակ միտումը՝
բնություն→մարդ, առարկայական աշխարհ→մարդ, իմաստային
անցումները:

Բերենք **մարդ→բնություն** անցումը ներկայացնող մի քանի օրինակ:
Սափրել բառը գործածվում է մարդու վերաբերությամբ: Երբ այդ բառը
փոխաբերաբար գործածվում է «տակից քաղել, հնձել» իմաստով (խո-
տի, հացահատիկի և այլնի վերաբերյալ), կատարվում է նշված **մարդ→
բնություն** իմաստային տեղաշարժը: **խարազանել** ուղղակի իմաստով
նշանակում է «խարազանով հարվածել՝ խփել՝ ծեծել», **խարազանող
անձրև** արտահայտության մեջ բառը գործածված է փոխաբերական
«շեշտակի և ուժգնորեն հարվածել» իմաստով բնության երևույթի վե-
րաբերությամբ:

Ուռենու շիվերն ամեն քայլիս շոյում են դեմքս այնպես քույրորեն
(ԱՅԲԲ): Այս նախադասության մեջ **շոյել** բառը, որ ուղղակի իմաստով
նշանակում է «1. ձեռքը մեղմ՝ քնքշաբար քսել, ձեռքով փայփայել՝ փա-
յել. 2. փաղաքշել, գուրգուրել», գործածված է փոխաբերական «մեղ-
մորեն կպչել» նշանակությամբ:

Մարդ→բնություն իմաստային տեղաշարժն առկա է նաև «համբու-
րել» բայի հետևյալ փոխաբերական կիրառության մեջ.

Ողջունում են ջրերը դեմից,
Համբուրում է հով (26, 40):

Մարդ→բնություն իմաստային տեղաշարժն առկա է նաև **վարս** բառի
և **վարս** բառով կազմված բաղադրությունների փոխաբերացման
ժամանակ. Այսպես՝

Խորհրդավոր է երկինքն երազուն,
Վարսաթափ ուռի, դողդոջուն եղեգ (39, 19):

Իսկ երկու սզավոր ուռենիներ իրանց **վարսագեղ** ճյուղերով հովա-
նավորում էին նրան (40, 5, 239):

3.2. Մարդուն վերաբերող բառերի գործածությունը առարկայական աշխարհի վերաբերմամբ (մարդ→առարկայական աշխարհ)

Մարդ→առարկայական աշխարհ իմաստային անցումը դիտարկենք **ճչալ**, **մերկանալ**, **սանրել** բայերի օրինակով: **Ճչալ** փոխաբերաբար նշանակում է «աչք ծակել, անսովորությամբ՝ խայտաբղետությամբ չափազանց աչքի ընկնել», **մերկանալ**՝ «բացել, հայտնի դառնալ, բացահայտվել», **սանրել** բառը՝ «տեղանքն ամենայն մանրամասնությամբ հետազոտել՝ հետախուզել»: Օրինակ՝

Երազներն անցել են, առեղծվածները՝ **մերկացել**, մնացել է կոպիտ, դաժան իրականությունը (45, 40):

Սենք այս գյուղերը չէ՞ որ **սանրեցինք** 3 օր առաջ (ԱՅԲԲ):

Մի քանի բառերի փոխաբերական կիրառություններ ներկայացվում են հետևյալ աղյուսակով (ԱՅԲԲ):

Աղյուսակ 14

Բառերի փոխաբերացումը ըստ մարդ→
առարկայական աշխարհ գծապատկերի

բառը	փոխաբերական իմաստ	օրինակ
մերկ	անզարդ, անպաճույճ	Մերկ սենյակի մեջ աչքի էր ընկնում... Գարիբալդիի պատկերը:
ցմփոր	լայն՝ մեծ փոր ունեցող	ցմփոր անոթ, ցմփոր շիշ
ցեղակից	հիմնական հատկանիշ-ներով՝ բնութով շատ նման՝ մերձավոր	ցեղակից լեզուներ
օրապակաս	<ol style="list-style-type: none"> 1. թույլ, զարգացման՝ աճի բնականոն վիճակը չներկայացնող 2. թերի, կիսակատար, նպատակադրված լուծման՝ արդյունքի չհասած 3. լավ՝ բազմակողմանիորեն չկշռադատված, քննության չառնված, թեթև մոտեցումով որոշված՝ ձեռնարկված 	օրապակաս որոշում բանաձև

Մարդ→առարկայական աշխարհ, ինչպես նաև **մարդ→բնություն** բաժանումների մեջ է մտնում նաև մարմնի մասերի անվանումների փոխաբերացման խնդիրը, որ քննվում է հետագա շարադրանքում:

3.3. Մարդուն վերաբերող բառերի գործածությունը մարդու որևէ այլ հատկանիշի, գործողության վերաբերությամբ (մարդ→մարդ)

Հաճախ մարդուն վերաբերող շատ բառերի փոխաբերացման հետևանքով որևէ գործողությունից, հասկացությունից իմաստային տեղաշարժ է կատարվում դեպի մեկ այլ գործողություն, հասկացություն, որը նույնպես վերաբերում է մարդուն:

Քննենք այս երևույթը առավել մանրամասնորեն:

Վիրավորել ուղղակի իմաստով նշանակում է «վերք հասցնել (խոցելով, հարվածելով, գնդակով ևն)», փոխաբերաբար գործածվում է «խոցել, խոր վիշտ պատճառել» իմաստով: **Համբուրել** փոխաբերացվում է «խրախուսել, քաջալերել, ճակատը համբուրել» իմաստով, **գինովանալ**՝ «հրապուրվել, արբենալ» իմաստով, **դող** բառը՝ «երկյուղ, վախ» իմաստով: Այս բառերի ուղղակի իմաստները վերաբերում են մարդու ֆիզիկականին, մարմնականին: Փոխաբերաբար գործածվելիս կորչում է այդ վերաբերությունը, բառերը գործածում են հոգեկան ոլորտի երևույթների արտացոլման համար:

Մարդ→մարդ սխեմայով կատարվող իմաստային տեղաշարժերի մեջ առանձնանում են հետևյալ անցումները.

ա) որևէ մասնագիտության, զբաղմունքի, պաշտոնի անվանման փոխանցումը մյուսին: Այսպես՝ վատ, անտաղանդ նկարչին անվանում են «ներկարար», **դարբին** բառը գործածում են փոխաբերական «որևէ բան (վիճակ, ապագա ևն) նախապատրաստող՝ ստեղծող» իմաստով: Տգետ բժշկին անվանում են «հեքիմ», հեքիմ՝ փոխաբերաբար գործածվում է առհասարակ «իբր արհեստին ոչ հմուտ արհեստավոր» իմաստով: Վերոհիշյալ օրինակներում, ինչպես տեսնում ենք, առկա է փոխաբերական կիրառության հետևանքով մի մասնագիտության, զբաղմունքի անվանման՝ մեկ այլ մասնագիտության անվանման փոխանցման երևույթը:

բ) Մի զգայարանի, զգայության անվանման փոխանցումը մյուսին:

Սուր ցավերը **խլացան** (ԱԴԲԲ) օրինակում **խլանալ** բառը նշանակում է «թուլացան, բթացան, թույլ կերպով արտահայտվեցին»: Բառը գործածված է այլ զգայություն անվանելու համար:

Ախորժակ բառի փոխաբերական հետևյալ իմաստներում ևս ակըն-
հայտ է վերոհիշյալ իմաստային անցումը: 1. Որևէ բանի (օր.՝ քնելու)
պահանջ՝ ցանկություն, 2. հաճույք, հաճելի զգացում. ինչպես՝

Ուրիշների վրա ծիծաղելու մեծ **ախորժակ** ունեն (11, 5, 155):

Նույն ձևով **խմել** բառը գործածվում է հետևյալ փոխաբերական
իմաստներով. 1. տեսողությամբ ընդգրկել՝ կլանել, 2. լսել, ականջներով
ընկալել: Օրինակ՝

Արևն է սառել երկնքի ափում.

Աչքերս ճամփիդ, **խմում եմ** ուղին,

Կարծես այսօրվա շուքն էլ չի աճում.

Քեզ եմ սպասում (ՍԳ, 1964, 6, 82):

խմում եմ հիմա բուրավետ քամի

Իմ շրթունքներով արդեն չորացած,

խմում եմ հիմա բուրավետ քամի (36, 2, 278):

Վերաբերմունքի դրսևորումը փոխաբերացման ժամանակ

Բառի ստացած փոխաբերական իմաստի մեջ կարող է արտահայտ-
վել խոսողի վերաբերմունքը, և կամ փոխաբերական իմաստը կարող է
կրել չեզոք բնույթ՝ չարտահայտելով խոսողի, հեղինակի վերաբերմուն-
քային դրսևորում խոսքի առարկայի նկատմամբ: Փոխաբերացվող բա-
ռի նշանակությանը զուգարկող վերաբերմունքային տարրը կարող է
լինել դրական և բացասական: Այստեղից էլ՝ փոխաբերացման ենթակա
բառապաշարի միավորների մեջ կարելի է առանձնացնել դրական վե-
րաբերմունքային լիցք պարունակող և բացասական վերաբերմունքա-
յին լիցք պարունակող բառախմբեր: Փոխաբերացման հետևանքով կա-
րող են արտահայտվել ամենատարբեր վերաբերմունքային երանգներ՝
ժաղրական, նվաստական, անարգական, հայիոյական, դրվատական,
զռեհկական, հեզմական, կատակային, փաղաքշական և այլն:

Այսպես՝ խոսակցական լեզվում խիստ տարածված երևույթ է կենդա-
նիների և թռչունների անվանումների փոխաբերական գործածությունը:
Դրանք մեծ մասամբ մարդ հասկացության հետ (կամ փոխարեն) են
գործածվում, ցույց են տալիս այս կամ այն հատկությունը: Կենդանու
հետ համեմատության միջոցով ավելի ընդգծվում, խտացվում է հատ-
կանիչը և խոսքի առարկայի նկատմամբ խոսողի վերաբերմունքը
(հմմտ. «Նարինեն նախանձ է» և «Նարինեն օձ է»․ մի դեպքում խոսողը
միայն արծանագրում է փաստը, մյուս դեպքում արտահայտվում է նաև
խոսողի բացասական վերաբերմունքը խոսքի առարկայի նկատմամբ):

Կենդանիների և թռչունների անվանումների փոխաբերացման ժամանակ մեծ մասամբ նկատելի է բացասական վերաբերմունքային երանգի դրսևորում. այսպես՝ աղվես, խոզ, ոչխար, կով, եզ, տավար, էշ, կաչաղակ, օձ, շուն և այլ բառերի փոխաբերական գործածության ժամանակ բացասական իմաստի առկայությունն ակնհայտ է:

Դիտարկենք, օրինակ, **շուն** բառի փոխաբերական իմաստները:

Ինչ անխիղճ **շան** ասես չի տալիս գյուղի ամենալավ բեռնածին (ԱՅԲԲ):

Շունը այս օրինակում գործածված է «անհամակրելի՝ հարգանք ու վստահություն չառաջացնող մարդ» փոխաբերական իմաստով:

Շուն բառի մյուս փոխաբերական իմաստներն են՝

ա. անառակ, շնացող մարդ.

բ. խորամանկ՝ վարպետ՝ հնարամիտ մարդ, օրինակ՝ Հիմա ո՞ւմ կարող ես խաբել, բոլորն էլ շուն են (ԱՅԲԲ):

գ. անարգ՝ չարագործ մարդ: Օրինակ, Եկ, դժոխքի շուն դու, դարձիր դեպի ինձ... արյունախում շուն դու (ԱՅԲԲ):

Շուն բառը համեմատությունների մեջ գործածվելիս կարող է ձեռք բերել դրական իմաստ (Շան պես հավատարիմ է) [93, էջ 101]:

Կան նաև դրական իմաստով գործածվող անուններ՝ սոխակ, գառ, ջեյրան, մարալ, արծիվ, առյուծ, մեղու, եղնիկ: Փաղաքշական երանգ ունեն՝ փիսիկ, շնիկ, արջուկ, ծիտիկ և այլն:

Լեզվի զարգացման տարբեր փուլերում միևնույն բառը կարող է ստանալ տարբեր հասարակական-վերաբերմունքային երանգներ: Այսպես՝ **տիրացու** բառը անցյալում փոխաբերաբար գործածվել է որպես հարգական մակդիր, որով կոչել են գրագետ մարդկանց: Այժմ **տիրացու** փոխաբերաբար գործածում են արհամարհական «իր բնագավառի՝ զբաղմունքի մեջ հետամնաց՝ հին հայացքներով և մեթոդներով առաջնորդվող մարդ» իմաստով: Օրինակ՝ Նա ոչ թե ուսուցիչ է, այլ տիրացու (ԱՅԲԲ):

Փոխաբերացվելիս բացասական երանգ են ձեռք բերել նաև վարժապետ, տերողորմյա, մանկավիկ բառերը: Ինչպես՝

Վերցնենք մեր դպրոցը, մեր մամուլը, ամեն տեղ սարսափելի տիրացություն (24, 313):

Բայց իմացած եղեք, որ էս լեզուն աղքատ, չոր ու ցամաք բառերի մի տերողորմյա է, անոճ ու անկենդան (11, 4, 113):

Փոխաբերացվող բառերի իմաստաթեմատիկ խմբերը

Առավել հաճախ փոխաբերացվող բառերը ներկայացնում ենք իմաստաթեմատիկ խմբերով: Այս բառերի փոխաբերական գործածությունների առավել տարածվածությունը ապացուցվում է նրանով, որ դրանք հայտնի են բոլոր լեզվակիրներին, առանց բառարանի օգնությանը դիմելու մարդիկ հասկանում և գործածում են այս բառերը փոխաբերական իմաստներով:

Դիտարկենք հետևյալ խմբերը.

Ա. մարմնի մասերի անվանումների փոխաբերական գործածություն.

Բ. թանկարժեք քարերի և ազնիվ մետաղների անվանումների փոխաբերական գործածություն.

Գ. կենդանիների ու թռչունների անվանումների փոխաբերացում.

Դ. գունանվանումների փոխաբերական գործածություն.

Ե. այլ բառեր

Ա. Մարմնի մասերի անվանումներ

Մարմնի մասերի անվանումների փոխաբերացումը խիստ մեծ տարածում ունի: Սովորական են դարձել աթոռի ոտք, սեղանի ոտք, աթոռի մեջք, պահարանի աչք, մահճակալի ոտք, սեղանի երես արտահայտությունները:

Դիտարկենք պոեզիայից քաղած մի շարք օրինակներ:

Նստել են մեր տան պատի տակ,

Մեջքը մաշված քարին (30, 2, 124):

Ամեն մի **քարափի կոպի** տակ

Մի ծվեն երկինք է ծվարել (30, 2, 170):

Քամին քարայրն է մտել,

Փշաքաղվել է,—

Քարայրի հոնքը ծռվել,

Աչքը շաղվել է (30, 2, 38):

Մի պուտ քրտինք է փնտրում

Ցախաքլորը խեղճ

Թմբին չոքած **հացենու**

Ծնկի ծալի մեջ (30, 2, 54):

Հաճախ այսպիսի անհատական–բանաստեղծական փոխաբերությունները ստեղծվում են լեզվի մեջ եղած, վաղուց ամրակայված, սովորական դարձած ու չնկատվող փոխաբերությունների համաբանությամբ: Հմմտ. քարափի կոպ, քերժի հոնք և աթռռի ոտք, պահարանի աչք:

Մարմնի մասերի անվանումներով կազմված փոխաբերություններով հարուստ է հատկապես Հ. Սահյանի լեզուն՝ քամու ձեռքեր (30, 2, 197), քարափի կոպ (30, 2, 179), կամուրջի հոնք (30, 2, 56), քարայրի աչք (30, 2, 38), քարայրի հոնք (30, 2, 43), քարափի հոնք (30, 2, 39):

Մարմնի մասերի անվանումներով կազմված են հետևյալ ծավալուն փոխաբերական բառակապակցությունները՝ հացենու ծնկի ծալ (30, 2, 54), քարանձավի կուրացած աչքի խռռոչ (30, 2, 54), կճուճի չեչոտ այտեր (30, 2, 237), պորտը քարերին մաշած կածան (30, 1, 90):

Շիրազի բանաստեղծություններում օգտագործված է թոնրի բերան (25, 3, 236), հույսի աչքեր (25, 3, 249), վշտի աչքեր (25, 3, 25), սրտի աչքեր (25, 3, 28), լեզվի ոտ (25, 3, 180), ծաղկի սիրտ (25, 3, 47) և այլն:

Աթռռի մեջք և «նա լավ մեջք ունի» արտահայտությունների մեջ «մեջք» բառի «հենարան» և «պաշտպան, հովանավոր» փոխաբերական իմաստների ծագումը մանրամասն հետազոտել է էդ. Աղայանը [3, էջ 257–260]:

Բոլոր դեպքերում չէ, որ հնարավոր է համաժամանակյա ուսումնասիրությամբ պարզել և մեկնաբանել այս կամ այն բառի տվյալ փոխաբերական գործածության հիմքը: Նոր իմաստի առաջացումը հաճախ պատկերավոր մտածողության արդյունք է լինում: **Շուշան ամպ, տերևների ոսկի, մարմար ուսեր** օրինակներում առկա փոխաբերությունը պատկերավոր մտածողության արդյունք է: Արտաքին նմանության հիման վրա են փոխաբերացվում նաև բառերը **շղարշ ամպ, ձյունեղեն երազ, կամար հոնք** փոխաբերություններում:

Սակայն բառիմաստի փոփոխությունները ճիշտ ըմբռնելու և ստույգ մեկնաբանելու համար անհրաժեշտ է լեզվական երևույթները դիտել նրանց պատմական զարգացման գործընթացում:

Այս առթիվ էդ. Աղայանը իրավացիորեն նշում է, որ «խոսելով պատկերավոր մտածողության մասին, մենք պետք է կարողանանք գտնել դրա պատմա-հասարակական հիմունքը և ոչ թե ամեն ինչ բացատրենք մեր այսօրվա գիտակցությամբ, պատկերացումների այն զուգորդություններով, որ մեր զարգացած, այժմյան ճանաչողությամբ են պայմանավորված» [3, էջ 259]:

Բ. Թանկարժեք քարերի և ազնիվ մետաղների անվանումներ

Ոսկի, արծաթ, հակիմթ, զմրուխտ, գոհար, մարգարիտ և այլ բառերով կազմված բանաստեղծական փոխաբերություններում վերոհիշյալ բառերի միջոցով ընդգծվում է մեծ մասամբ առարկայի գույնը և կամ որևէ այլ հատկանիշ (փայլը, թանկարժեքությունը, հազվադեպությունը, թափանցիկությունը և այլն):

Նշենք, որ ռուսերենի համանման փոխաբերություններում ևս նկատելի է թանկարժեք քարերի և ազնիվ մետաղների միջոցով առարկայի գույների, երանգների ու նրբերանգների արտահայտման գերակշռությունը [114, էջ 63–66]:

Այսպես՝

(1) Հիշում եմ ինչպես այն ուշ

Աշունն էր **ոսկևորում** (39, 1, 236):

(2) Եղյամն էր սունկի գլուխն **արծաթում**,

Մրսում էր կարծես վայրի նշենին (30, 1, 195):

(3) Խաղաղ ջրերի վճիտ **ալմաստում**

Դողում էր **ոսկե** ամպերի հեռուն (39, 89):

(4) Երբ տխուր գգվանքով արեգակը մեռնող

Սարերի **արծաթե** կատարներն է վառում (39, 1, 23):

(5) Օ, ինչ պահեր են կորել, ինչ վայրկյաններ **մարգարիտ** (25, 2, 49):

(6) **Ջմրուխտ** անտառներ, լեռներ... (30, 1, 12):

(7) Արևելքից մի հավք եկավ

Ոսկի հակիմթ թևերով (12, 1, 86):

(8) **Գոհար** կաթիլներ գարնան անձրևի. (30, 1, 340):

(9) **Ոսկեհանդերձ** երկար և միգասքող,

Տխուրաչյա աշուն, սիրած աշուն.

Տերևներիդ դանդաղ թափվող **ոսկով**,

Մետաքսներով քնքշաշրշյուն (39, 2, 15):

(1, 2) օրինակներում առկա է ԳԲ փոխաբերություն, (3, 4)-ում՝ ԱԳ, (5, 6, 7, 8)-ում՝ Գ_{նլ}Գ_{նլ}, (9)-ում՝ Գ_սԳ_{նլ} կառույց ունեցող փոխաբերություն: Ակնհայտ է, թե որքան ազատ և ճկուն են այս բառերը փոխաբերացվելիս, հանդես են գալիս նշված բոլոր կառույցներում՝ Գ_սԳ_{նլ}, Գ_{նլ}Գ_{նլ}, ԱԳ: (1, 2, 3, 4) օրինակներում առկա են խոսքիմասային հետևյալ անցումները:

1. գոյական→ածական

արծաթ→արծաթե,

ոսկի→ոսկե

2. գոյական→բայ

արծաթ→արծաթել

4 և 5 հավելվածներում ներկայացված են **արծաթ** և **ոսկի** բառերով 55 փորձարկվողների կազմած նախադասությունները: Այս գիտափորձն անցկացնելիս մեզ հետաքրքրում էին հետևյալ խնդիրները.

1. Կազմած նախադասություններում կլինե՞ն **ոսկի** և **արծաթ** բառերի փոխաբերական կիրառություններ: Դա հետաքրքիր հարց է, քանի որ այս կամ այն բառի փոխաբերական համեմատաբար հաճախ կիրառությունները խոսում են այդ բառի փոխաբերական պոտենցիալի, նրա՝ փոխաբերացման հարուստ հնարավորությունների մասին:

Ներկայացված 55 նախադասություններից 15-ում այս բառերը գործածվում են փոխաբերական իմաստով (նախադասությունների 27 %-ում):

Ոսկի բառը գործածված է հետևյալ կապակցություններում՝ ոսկի մարդ, արեգակը ոսկի է թափում, ոսկի է մեր հույսի կրակը, ոսկե երազ, ոսկի աշուն, տերևները ոսկի են շաղել, ոսկի են հազել տերև ու ծառ, ոսկի օրեր, արտս ոսկուն է, աշունը ոսկի է սփռում, ոսկի մազեր, ոսկի ժամանակ, ոսկի ցորեն, ոսկի միջին:

Արծաթ բառով կազմված փոխաբերական կապակցություններն են՝ մազերի արծաթ տխրություն, արծաթե ծյունափայլք, արծաթ մազեր, ծյան արծաթե գորգը, արծաթե լուսին, արծաթափայլ լիճ, արծաթե ծամեր, արծաթ ծյուն, արծաթ առու:

Ինչպես տեսնում ենք, ոսկի և արծաթ բառերը հիմնականում փոխաբերացվում են ըստ գունային հատկանիշի: Այսպես՝ բացի **արծաթ առու** կապակցությունից, որտեղ **արծաթ** բառը գործածվում է «ամլի կարկաչ, խոխոջյուն, ձայն» իմաստով, մյուս բոլոր դեպքերում **արծաթ** գործածված է «սպիտակ, ճերմակ» իմաստով: Այսպես, **արծաթ մազեր** նշանակում է «ճերմակ մազեր», **արծաթ ծյուն**՝ «սպիտակ ծյուն»:

Ոսկի գործածված է հիմնականում դեղին իմաստով, իսկ **ոսկի մարդ, ոսկե երազ, ոսկի օրեր, ոսկի ժամանակ, ոսկի միջին, արեգակը ոսկի է թափում, ոսկի է մեր հույսի կրակը** կապակցություններում ունի նաև այլ փոխաբերական իմաստներ:

Գ. Կենդանիների և թռչունների անվանումներ

Կենդանիների և թռչունների անվանումների փոխաբերական գործածությունը խիստ տարածված է առօրյա–խոսակցական լեզվում: Այս փոխաբերությունները հիմնականում բառային արտահայտություն ունեն:

Դ. Գունանվանումներ

Այս խմբի բառերի փոխաբերական գործածությունը մեկնաբանելիս հարկ է անդրադառնալ այն խորհրդանշական արժեքներին, որ ունեն գույները մարդու կյանքում: Սև գույնի միջոցով արտահայտվում է տխուր, մռայլ տրամադրությունը, սուգը, գորշ գույնով՝ ձանձրույթը, միօրինակությունը, միապաղաղությունը, կարմիրը՝ ուրախության, կանաչն ու վարդագույնը՝ ջահելության, զարթոնքի, սպիտակը՝ մաքրության, անմեղության գույներն են:

Գույների անվանումները փոխաբերացվում են հիմնականում նշված նշանակություններով [30], [138], [32]:

Այսպես՝ Գորշ օրերի տաղտկությունը երգեցի (26, 13):

Կարմիր օրս երբ սևացավ (11, 1, 7):

Գորշ, անարև, անմխիթար մանկություն (26, 12):

Պոեզիայում կապույտ գույնի անվանումը հաճախ հանդես է գալիս որպես երազի, ցնորքի, երազայինի, անրջական որևէ զգացումի խորհրդանիշ, իսկ կարմիր գույնի միջոցով արտահայտվում է հաղթական, խրոխտ տրամադրություն, զուգորդվում է հեղափոխության գաղափարին, ինչպես՝ կարմիր հոկտեմբեր:

Բերել են **կարմիր սիրտը** Նաիրի (26, 26, 7):

Օրինակներ՝

(Նա) պարզել է ձեռքը այդ դողդոջ

Դեպի **ցնորքն** այդ **կապույտ** (26, 109):

Ջրնգում էր **կանաչ քամին**

Դաշտում լայնատարած,

Իմ **մանկության կանաչ երգը**

Բերանացի արած (29, 54):

Ե. Այլ բառեր

Ժողովրդախոսակցական լեզվում բավական տարածված երևույթ է ուտելիքների, մրգերի, բանջարեղենի անվանումների փոխաբերական գործածությունը: Ռուսաց լեզվում համեմատաբար շատ են փոխաբերացվում մրգերի անվանումները, իսկ բանջարեղենի անվանումների փոխաբերական գործածությունը քիչ նկատվող երևույթ է [47]: Հայերենում, ընդհակառակը, խոսակցական լեզվում բանջարեղենի անվանումները հաճախ կիրառվում են փոխաբերական իմաստներով, մինչ-

դեռ մրգերի անվանումներից փոխաբերաբար գործածվում են մի քանիսը միայն՝ խնձոր, նուռ, խաղող և այլն: Բանջարեղենի անվանումների փոխաբերական գործածության ժամանակ գռեհկական երանգը ակընհայտ է հետևյալ օրինակներում՝ դդում (հիմար, բութ), եմիշ (ապուշ), լոբի (անշնորիք, անճարակ):

Քաղաքացին ասավ— ով հիմար դդում,

Ոչ խաղաղ կյանք ունիք, ոչ մի կեր ու խում (28, 743):

Հաճախ փոխաբերացվող բառերից են՝ աղ, հաց, ճաշ, շաքար, մեղր: Այսպես՝ **աղ** փոխաբերաբար նշանակում է համ, էություն: Օրինակ՝ Նրանք են աղը, աղը կյանքի, նրանք են փայլը աշխարհի (ԺՅԼԲԲ):

Մեծ իմաստային տարողունակությամբ և փոխաբերական պոտենցիալով աչքի է ընկնում հատկապես **հաց** բառը: Տարբեր մասնագիտության, տարիքի, տարբեր կենսափորձ ունեցող մարդկանց կողմից **հաց** բառի տարբեր իմաստավորման՝ անձնային իմաստի խնդրին անդրադարձել է Ա. Ա. Լեոնտևը [85]:

Հայոց լեզվում ևս «հաց» բառը ներկայանում է որպես կենսական մեծ լիցք կրող բառ, հանդես է գալիս բազմաթիվ դարձվածքների կազմում (հացի կարոտ, հացի խնդիր, հացը հարամ անել, հացի փող և այլն):

Հաց բառը փոխաբերացվելիս կարող է ձեռք բերել շատ իմաստներ ու նրբիմաստներ: Բերենք մի քանի օրինակ.

Նա վաստակում է յուր հացը արդար քրտինքով (22, 2, 411):

Մարդուն հաց էր հարկավոր, և ահա այդ հացը ձեռք բերելու համար նա ընտրել է քահանայությունը (22, 4, 77):

Կերակրատեսակների անվանումներից երկրորդային ֆունկցիայով գործածվում են հատկապես՝ աջաբսանդալ, տոլմա, քյուֆթա, շիլափլավ, փլավ և այլն: Այսպես՝

Ամեն ինչ խառնեց իրար, շիլափլավ սարքեց:

Նույն իմաստով գործածվում է նաև աջաբսանդալ բառը: Օրինակ՝ Հո ելույթ չէր, ամեն ինչ խառնեց իրար, աջաբսանդալ սարքեց:

Տոլմա բառը շատ հաճախ գործածվում է «տոլմա քիթ» (մսեղ, մեծ քթի մասին) արտահայտության մեջ: Այսպես՝ Բարձրահասակ, նուրբ աղջիկ է, միայն ափսոս, քիթը տոլմա է:

Գերազանցիկ դառնալը փլավ չի:

Երեխա պահելը փլավ ուտել չի, ամեն բոլոր պիտի զգոն լինել:

Կենցաղային առարկաների, հագուստի, կտորեղենի անվանումներից հաճախ փոխաբերացվում են տուն, վարագույր, թաշկինակ, սոսիմ, ծամոն, մկրատ, շալվար, բամբակ, մետաքս, թավիշ, թավշյա, սղոց, սղոցել, խարտել բառերը:

Շատ ենք խորհում, քիչ քնում,
Որովհետև «անքնություն» բառը դարձել է սոսիմձ
Եվ ուզում է մեր քրքրված ջղերն իրար կպցնել (35, 228):

Եվ ամեն գիշեր սոսիմձ սաների
Կպչուն խնդրանքով և աղաչանքով
Խեղճ Նախո քեռին կամա-ակամա

Դառնում էր կրկին Սասուն-Մոկս-Շատախ (34, 183):

Բնությանը վերաբերող բառախմբից նշենք ձյուն, սառույց, ամպ,
լույս, կրակ, բոց, հուր, ամպրոպ, փոթորիկ, ալեկոծվել, մրրիկ, ճահիճ,
անտառ բառերը, ինչպես նաև տարվա եղանակների անվանումները:
Այսպես՝ գարուն կյանք, կյանքի գարուն:

Ձմեռ իջավ իմ գլխին և ցուրտ, և խոր, և անդորր (39, 1, 162):

Ինչպես տեսնում ենք, փոխաբերացման ժամանակ բառի իմաստա-
յին ծավալի ներքին հնարավորությունները ընդլայնվում են:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Լեզվաբանության տեսանկյունից փոխաբերությունը ստեղծվում է անսովոր բառային միջավայրում բառերի գործածությամբ, իսկ հոգեբանության տեսանկյունից փոխաբերության գոյությունը պայմանավորված է զուգորդության տարրի առկայությամբ: Խոսքային գործունեության մեջ փոխաբերությունը գիտակցվում է, քանի դեռ նրա ընկալման ժամանակ զուգորդություն է կատարվում: Երբ սովորույթի ուժով տվյալ փոխաբերական գործածության մեջ զուգորդման անհրաժեշտությունը մարում է, փոխաբերական իմաստը որպես այդպիսին այլևս չի ընկալվում, բառի ուղղակի իմաստը տվյալ համատեքստում «մոռացվում է», իսկ փոխաբերական իմաստը դառնում է նրա սովորական, հանրության կողմից ընդունված իմաստներից մեկը:

Բառերի փոխաբերական գործածությունը փոխաբերական իմաստների առաջացման հիմքն է: «Փոխաբերական կիրառություն» տերմինի համար աշխատանքում առաջարկել և գործածել ենք **փոխաբերակ** տերմինը:

Փոխաբերության արտահայտչականությունը, թարմությունը և գեղարվեստական լիցքը հակադարձ համեմատական են նրա տարածվածությանը, գործածության հաճախականությանը: Այսինքն՝ որքան շատ է գործածվում բառը անսովոր բառային միջավայրում, այնքան ավելի սովորական է դառնում՝ դրանով իսկ կորցնելով թարմությունը. պակասում է նրա գեղագիտական ազդեցությունը:

Գեղարվեստական գրականությունից, բացատրական բառարաններից քաղած հարուստ նյութի ուսումնասիրությունը, ինչպես նաև հոգեբանական գիտափորձերի տվյալների վերլուծությունը բերում է այն համոզման, որ անհատական-բանաստեղծական փոխաբերական բառակապակցությունը ստեղծվում է իմաստային տեսակետից միմյանցից հեռու բառերի մերձեցումով: Փոխաբերական բառակապակցության մեջ փոխաբերացվող անդամը դժվար է կանխորոշել, իսկ անհատական-բանաստեղծական փոխաբերության մեջ կանխորոշման աստիճանը հավասարվում է զրոյի: Այս եզրակացությունը հիմնավորվում է հոգեբանական գիտափորձով:

Աշխատանքում կիրառվում են փոխաբերացման գործընթացի լեզվական առանձնահատկությունները առավել համակարգված ներկայացնելու օժանդակող կառուցվածքային ԳԲ, ԳԳ, ԱԳ բանաձևերը:

Հոգելեզվաբանական տեսակետից ուշագրավ է նույն բառի տարբեր փոխաբերական կիրառությունների դիտարկումը: Նշված երևույթը հետաքրքիր է ոչ միայն լեզվական միավորների հնարավոր իմաստային փոխանցումները բացահայտելու առումով, այլև բառի գործառնության վրա բառային միջավայրի և արտալեզվական գործոնների ազդեցությունը բացահայտելու հայեցակետից:

Մասնավորապես ուսումնասիրվում է **ծով** բառի վարքը տարբեր համատեքստերում: Որոշվում են այդ բառի փոխաբերակները (ամբողջ, անհագ, շատ, մեծ, վճիտ, անսպառ, բարձր, լայն): Այնուհետև զուգորդային գիտափորձի միջոցով որոշվում է **ծով** բառի զուգորդային դաշտը, որից հետո զուգորդվում են **ծով** բառի զուգորդները (ասոցիատները) և նրա փոխաբերակները: Ընդհանուր է **մեծ** բառը: Ուսումնասիրվում են **ծով** բառի փոխաբերակների փոխհարաբերությունները, մասնավորապես քննվում է, թե զուգորդային գիտափորձի ժամանակ որ փոխաբերակներն են հանդես գալիս որպես հակազդում մի այլ փոխաբերակի համար: Արդյունքները ներկայացված են 2 աղյուսակում (էջ 47):

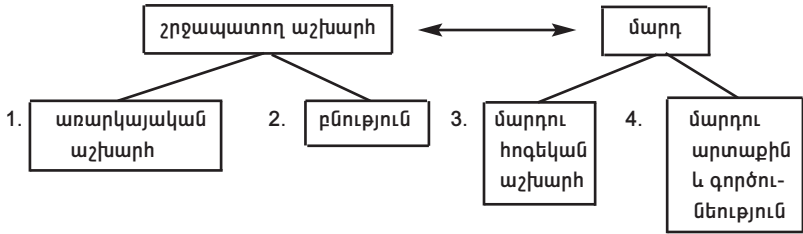
Ուսումնասիրվում են **ծով** բառի յուրաքանչյուր փոխաբերակի՝ **մեծ** բառի զուգորդների հետ ունեցած ընդհանուր զուգորդությունները: Արդյունքները ամփոփված են 66–68 էջերում բերված վեց աղյուսակներում, որոնցից ակնհայտ է դառնում, որ **ծով** բառի փոխաբերակները ունեն մասնակիորեն համընկնող զուգորդային նշանակություններ:

Բառերը կարող են փոխաբերական իմաստ ստանալ ըստ նրանց նշանակած առարկաների տարբեր հատկանիշների ընդհանրության (զույն, ձև, չափսեր, առհասարակ արտաքին տեսք, համ, արծակած ձայն, շարժման բնույթ և այլն):

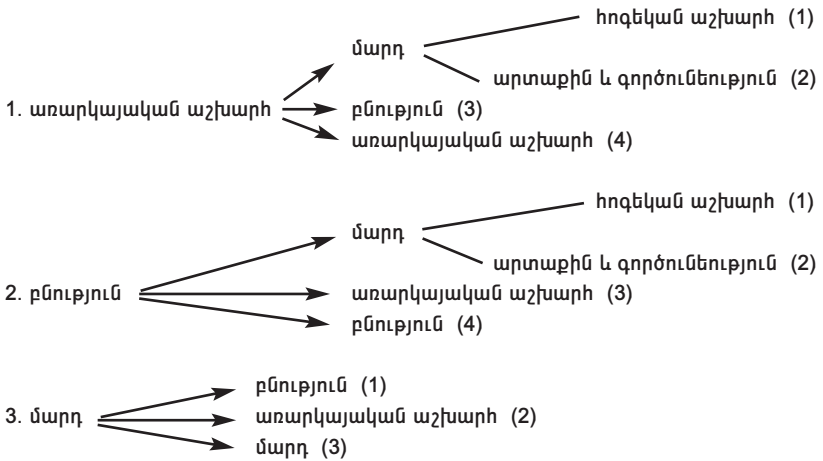
Փոխաբերացման ժամանակ կատարվում են հետևյալ իմաստային անցումները. առարկա→առարկա (առարկայի անվանումը փոխաբերացվելով նշանակում է մի այլ առարկա), առարկա→հատկանիշ (առարկայի անվանման փոխաբերացման միջոցով արտահայտվում է նրա որևէ հատկանիշը), հատկանիշ→հատկանիշ (որևէ հատկանիշի անվանում, գործածվելով փոխաբերական իմաստով, ձեռք է բերում մեկ այլ հատկանիշի նշանակություն), հատկանիշ→առարկա (որևէ հատկանիշի անվանում փոխաբերացվելով նշանակում է առարկայի հասկացությունը):

Փոխաբերացման ժամանակ իմաստային տեղաշարժերը տեղի են ունենում շրջապատող աշխարհ—մարդ առանցքով:

Իմաստային տեղաշարժերը ուսումնասիրվում են ըստ հետևյալ գծապատկերի.

Փաստական նյութը ներկայացվում է և վերլուծվում ըստ հետևյալ աշխատանքային բանաձևերի.

Գերակշռում են առարկայական աշխարհ→հոգեկան աշխարհ և բնություն→հոգեկան աշխարհ իմաստային տեղաշարժերը:

Համեմատաբար քիչ են հանդիպում մարդ→առարկայական աշխարհ և մարդ→բնություն իմաստային տեղաշարժերը⁹:

⁹ Աշխատանքը 1985 թ. ներկայացվել և պաշտպանվել է որպես թեկնածուական ատենախոսություն: Տպագրվում է որոշ կրճատումներով:

Փորձարկվողների կազմած նախադասությունները «աղվես» բառով

1. Աղվեսի նման մարդիկ շատ կան մեր շարքերում:
2. Նա աղվես չէ, բայց խորամանկ է:
3. Աղվեսը, ճիշտ է, խորամանկ է, բայց մարդուն չի հասնի:
4. Աղվեսի դունչն անգամ հիշեցնում է խորամանկության մասին:
5. – Երբեք միայնակ մի քայլիր,– ասաց աղվեսը և խորամանկ ժպտաց:
6. Սիրում եմ հեքիաթները, որտեղ աղվեսը գործող դեմք է:
7. Լավ է լինել աղվես բեմի վրա, քան թե կյանքում:
8. Աղվեսը դարանակալել էր նապաստակին:
9. Գայլն ավելի խորամանկ է, քան աղվեսը:
10. Աղվեսը խորամանկ կենդանի է:
11. Ինչո՞ւ հենց անպայման աղվես բառով կազմել նախադասություն:
12. Աղվեսը իր պոչին է վկա բերում:
13. Աղվեսը վիրավոր թաթը բերանն էր առնում:
14. Աղվեսը խորամանկ կենդանի է:
15. Աղվեսը շեշտակի արագությամբ անցավ հավանոցի մոտով:
16. – Պետք է լինել աղվես,– ասում էր հարևանուհին:
17. Աղվեսի դունչը խաղողին չհասավ, ասաց՝ խակ է:
18. Աղվեսի պոչը խիստ գեղեցիկ է:
19. Աղվեսի նման խորամանկ մարդիկ շատ կան:
20. Ես խորշում եմ աղվեսատիպ մարդկանցից:
21. Աղվեսի նման երկյուղալի ու խաբեբա:
22. Թփի միջից երևաց աղվեսի դունչը և կորավ:
23. Գյուղի մոտակայքում աղվեսներ էին գնացել:
24. Գյուղի մոտակայքում աղվեսներ էին գնացել:
25. Խորամանկ աղվես:
26. Աղվեսը վայրենի կենդանի է:
27. Խորամանկ է աղվեսը:
28. Աղվեսը փախավ:
29. Աղվեսը խորամանկ կենդանի է:
30. Երևաց խորամանկ աղվեսը:
31. Աղվեսը փախավ անտառ:
32. Աղվեսը խորամանկ կենդանի է:
33. Ընդհանրապես աղվես չեմ սիրում:
34. Նրա աչքերը աղվեսի աչքերի էին նման:
35. Աղվեսը փախչում է ծխից և սպանվում բացատում:
36. Մի լինիր աղվեսի պես խորամանկ:

37. Աղվեսը վայրկենապես դուրս եկավ թփուտներից:
38. Աղվեսը հազիվ ազատվեց որսորդի հետապնդումից:
39. Աղվեսը խորամանկ կենդանի է գեղեցիկ մորթով:
40. Աղվեսի մորթը հիանալի էր:
41. Աղվեսը իր պոչը քաշեց սուսուփուս:
42. Աղվեսը խորամանկ կենդանի է:
43. Աղվեսին չհաջողվեց փախչել:
44. Աղվեսը խորամանկ կենդանի է:
45. Աղվեսը շատ խորամանկ է:
46. Աղվեսը հնարամիտ կենդանի է հեքիաթներում:
47. Աղվեսը հյուր գնաց նապաստակին:
48. Աղվեսի մորթին լավն է:
49. Աղվեսը նման է ցարական սպայի:
50. Մեր անտառում շատ կան աղվեսներ:
51. Աղվեսը խորամանկ կենդանի է:
52. Խորամանկ աղվես:
53. Աղվեսը շատ խորամանկ կենդանի է:
54. Աղվեսի մորթին շատ օգտակար է:
55. Աղվեսը խորամանկ կենդանի է:

Հավելված 2

Փորձարկվողների կազմած նախադասությունները «արջ» բառով

1. Արջը իմ ընկերն է:
2. Արջը մեղր շատ է սիրում:
3. Կուզեի լինել արջի պես ուժեղ:
4. Իմ կարոտի լքված պահին արջին ընկեր կդառնամ:
5. Ավին փորձեց հրացանի փողը խրել արջի բերանը:
6. Ես չեմ հավատում, որ արջը ընկերներից մեկի ականջին փսփսա հավատարմության մասին:
7. Արջը սպանեց վայրի խոզին:
8. Բուլոր հեքիաթներում արջը հանդես է գալիս որպես բարի հոգու տեր:
9. Արջը ապրում է մեմակ:
10. Վտանգավոր է արջին անտառում հանդիպել:
11. Արջը մոտեցել է մեղվի փեթակին:
12. Արջը հետաքրքիր կենդանի է:
13. Արջը գնաց դեպի մոշի թուփը:
14. Ասում են՝ արջի միսը շատ համով է:
15. Ես կուզեի արջի մսի խորոված ուտել:
16. Իմ տեսած արջը սպիտակ էր:

17. Արջը չի կծի, եթե նրան հասկանաս:
18. Արջը գազան է:
19. Արջը մեղր շատ է սիրում:
20. Արջը կենդանի է, ո՞նանց համար կերակուր, ո՞նանց համար գազան:
21. Ես սիրում եմ արջ որսալ:
22. Ես չեմ պատկերացնում ջունգլիներ առանց արջի:
23. Կուզեմայի ունենալ արջի մորթուց մուշտակ:
24. Սարսափելի վախենում եմ արջից:
25. Արջը բարի խեթ-խեթ նայեց:
26. Արջի միսը հաճելի է:
27. Արջը անտառի գեղեցկությունն է:
28. Վարժեցրած արջը արդեն արջ չէ:
29. Մեր անտառների արջերը բարի են:
30. Արջը խորհրդանշում է ուժեղություն:
31. Արջի ճանկերը շատ մեծ են:
32. Արջուկն ավելի լավ է, քան արջը:
33. Արջը ձմեռը չի ուտում:
34. Արջի մորթուց մուշտակ գնեցիմք:
35. Արջը հոգեբանության տեստում վտանգի սիմվոլ է:
36. Արջի դենքը ցավից մռայլվել էր:
37. Չմռանը արջը մտնում է քուն:
38. Արջը բարձրացավ ծառը:
39. Երազում հանդիպում եմ արջի հետ:
40. Արջի մորթին օգտագործում եմ մուշտակներ կարելու համար:
41. Անտառում արջի մռթմռթոց լսվեց:
42. Ես վախենում եմ արջից:
43. Արջը բարի կենդանի է:
44. Արջից վախենում եմ:
45. Այդ օրը սպանել էին ծեր արջին:
46. Կուզեմայի արջ տեսնել անտառում, ոչ թե կրկեսում:
47. Արջը մոտեցավ, նայեց և հեռացավ:
48. Փնթփնթում ես, ինչպես մի արջ:
49. Ես երբեք չէի ուզեմ տեսնել վիրավոր արջին:
50. Արջը բարձրացրեց իր թաթերը և ահավոր գոռոցով հարձակվեց որսորդի վրա:
51. Անտառի եզրին տեսա մի մեծ արջ:
52. Արջը արջին արջի ծառայություն էր մատուցում:
53. Արջուկը զարմացնում է մեզ:
54. Արջը շատ է սիրում մեղր ուտել:

Փորձարկվողների կազմած նախադասությունները «ծով» բառով

1. Անեզր ծովում խաղաղ էր ու հանգիստ:
2. Ծովի մեջ կնոջ քնքշություն կա:
3. Գերում է ինձ ծովը իր հմայքով, թովիչ ժպիտով և ալեկոծմամբ խենթ:
4. Ծիծաղախիտ Վանա ծովի ափին նստած՝ մտածում է ծերունին իր տխուր անցյալի մասին:
5. Ծովն իմ երազների ակունքն է:
6. Եվ լողում էր նավակը հանդարտ ծովի վրա:
7. Ծփում էր կապուտակ ծովը:
8. Ծով ալիքները ափ էին նետել մի դիակ:
9. Իմ առջև բացվում է կապուտակ ծովը:
10. Ծփում էր ծովը ծիրանի:
11. Ծովը ալեկոծվել է:
12. Ծփում են ծովի ալիքները:
13. Ծովը ալեկոծվում է:
14. Հմայիչ է ալեկոծված ծովի կտավները դիտել:
15. Երազիս մեջ ծովը տեսա:
16. Ծովի ծփանքը ինձ տանում է երազանքների աշխարհը:
17. Ծփում էին ծովի երկնագույն ալիքները:
18. Կապույտ երկնքի տակ ծովը երևում է ավելի զեղեցիկ:
19. Տղամարդը ծովի պես ծանր պիտի լինի և ծովի պես խոր:
20. Ալեկոծվում է ծովը:
21. Ծովում երևացին առազաստները:
22. Ծովն է մեզ կանչում:
23. Ծովի խաղաղ ալիքներ:
24. Ծովի փրփրած ալիքները ինձ շատ են դուր գալիս:
25. Կապույտ ծովը ալիք տվեց:
26. Հմայված նայում են ծովի ծածանքին:
27. Հեռվում երևաց ալեկոծ ծովը:
28. Իմ ծննդավայրը գտնվում է ծովի ափին:
29. Ծփում է ծովը:
30. Ծովը ծով է, բայց նայած ում ծովն է:
31. Նավաստին նստած էր ծովի ափին:
32. Ես սիրում եմ ծովի ծփանքը:
33. Մեր տունը գտնվում է ծովի ափին:
34. Մեր ծովերը զեղեցիկ են:
35. Ես լողում եմ ծովում:

36. Ծովի ալիքներ:
37. Ծովը փոթորկվեց, մի ալիք բախվեց մոտակա լեռան ստորոտին:
38. Ծովը ձգեց մի նավակ:
39. Ծովը շառաչում էր:
40. Բնության ահռելի երևույթներից է ծովի ալեկոծումը:
41. Ծովը մոլեգնեց, և շուրջը մթնեց:
42. Ծովի ալիքները կարծես կատաղել են:
43. Ծովը ալեկոծվում էր ու աղմկում:
44. Ծովի ալիքները իմ հուշերը տարան հեռուներ:
45. Ծովի արծաթափայլ ալիքները ուժգնորեն խփում էին նավի կողքին և կարծես սպառնում էին խորտակել:
46. Մրդկահույզ ծովի մեջ ճոճվում էր մի խարխուլ մակույկ:
47. Անսահման ծովը ինձ մեծ հաճույք է պատճառում:
48. Ծովը ալեկոծվել, զայրացել է:
49. Այս ծով աշխարհում մտքերս են լողում:
50. Ծով աչքերը վառվեցին:
51. Ծով են աչքերը:
52. Սիրտս ծով, դու մեջը կղզի:
53. Ծովը կարոտիս մրմունջն է հիշեցնում:
54. Ծով աչքերում փայլեց անգույն կյանքի հույսը:

Հավելված 4

Փորձարկվողների կազմած նախադասությունները «ոսկի» բառով

1. Ոսկին ոչ մեկին պետք չէ:
2. Ոսկին ազնիվ մետաղ է:
3. Ոսկի է մեր հույսի կրակը:
4. Ամեն փայլող բան ոսկի չէ:
5. Ոսկին մարդուն կուրացրել է իր փայլով:
6. Ոսկին թանկարժեք մետաղ է:
7. Ոսկին բեռ է, ոմանք սիրում են այդ բեռը շալակած ման գալ և ցուցադրել:
8. Հայաստանում գտնվել են շատ ոսկու հանքեր:
9. Ոսկին գին չունի:
10. Չեմ հավատում, որ կան ոսկի մարդիկ:
11. Արեգակը ոսկի էր թափում:
12. Հաճախ մեր ոսկին արհամարհում, ուրիշի արծաթով ենք գերվում:
13. Ոսկին թափված էր գետնին:
14. Ես ոսկի շատ եմ սիրում:
15. Ոսկին թանկարժեք մետաղ է:
16. Ոսկին կարող է կյանքը խորտակել:

17. Ընկերոջս մատանին ոսկուց է:
18. Խանութում ոսկի ժամացույց էին վաճառում:
19. Ոսկին գանձ է, բայց ոմանց համար անարժեք:
20. Ոսկին թանկարժեք մետաղ է:
21. Ոսկին մետաղ է, դուրս է գալիս հողից:
22. Նա տարված էր ոսկե երազներով:
23. Ոսկի աշունը թևերը փռեց:
24. Ոսկու նման փայլող ատամները գեղեցիկ են:
25. Մետաղի փայլը նման էր ոսկու:
26. Վարպետի ամեն խոսքը ոսկի արժե:
27. Մեր հրաշալի անտառներում ոսկի աշուն է:
28. Ոսկին միջազգային դրամ է:
29. Մկները շատ են սիրում ոսկի:
30. Պուրակում տերևները ոսկի են շաղել:
31. Ոսկին հաց չէ:
32. Ոսկի սափորով նա ինձ գինի մատուցեց:
33. Ոսկին մոդայից դուրս է եկել:
34. Նոր տարվա օրը նրան նվիրեցին ոսկե մատանի:
35. Ոսկի են հագել տերև ու ծառ:
36. Ոսկու միջոցով զողանում են շատերի սիրտը:
37. Շատ են սիրում ոսկե մատանի:
38. Ոսկի օրերս անցան:
39. Այս մարդը ոսկի սիրտ ունի:
40. Արտս ոսկուն է, նման բոցերու:
41. Աշունը ոսկի է սփռում:
42. Ոսկեզօծ բաժակ:
43. Ոսկին դարձել էր նրա կյանքի իմաստը:
44. Նա հիասքանչ ոսկեզանգուր մազեր ունի:
45. Նրա ոսկի մազերը հմայում էին ինձ:
46. Ոսկի ժամանակ, դու մի շտապիր:
47. Ոսկու հրապույրով շատերն են պարտվում:
48. Ոսկու փայլը կուրացրեց:
49. Ոսկին պատկանում է ազնվագույն մետաղներին:
50. Արծաթն ու ոսկին ոչինչ են, եթե կա մարդկություն:
51. Մի հասուն արտում ոսկի ցորենի իմ հարսանիքը թող այսօր լինի:
52. «Ոսկի միջինը» անփոխարինելի է:
53. Ոսկու շլացուցիչ փայլը կուրացրել է բոլորի աչքերը:
54. Նա ոսկի սիրտ ունի:
55. Եկավ ոսկի աշունը:

Փորձարկվողների կազմած նախադասությունները «արծաթ» բառով

1. Արծաթի հանքերը հեռու են:
2. Ինձ նվիրեցին արծաթյա գավաթ:
3. Արծաթի պես ազնիվ էին նրա խոսքերը:
4. Ես չհասկացա, մայր, թե մազերիդ սև քնքշությունը ինչպես փոխվեց արծաթ տխրության:
5. Մորս արծաթված ժպիտը կախված էր ալիքված դեմքից:
6. Արգենտինան հարուստ է արծաթով:
7. Ինձ թվում է արծաթը ազնվություն, բարություն է խորհրդանշում:
8. Արծաթե ձյունափայլքը ծածկեց մարդկանց:
9. Նրա մազերի գույնը նման էր արծաթի:
10. Արծաթը փայլուն է:
11. Արծաթյա իրեր չեմ սիրում:
12. Սկուտեղի վրա դրված էր մի սրվակ՝ անուշահոտ գինով, իսկ կողքին՝ արծաթյա բաժակ՝ բացված զանգակածաղկի նման:
13. Արծաթը սպիտակ մետաղ է:
14. Վեհափառ ձյունները արևի կիզիչ ճառագայթների տակ փայլում էին արծաթի նման:
15. Արծաթից պատրաստված մատանին ինձ շատ է դուր գալիս:
16. Նրա գլխին երևում են արծաթ մազեր:
17. Արծաթը թանկ է քան այլումինը:
18. Արծաթով երբեք մարդ չես դառնա:
19. Արծաթը թանկարժեք մետաղների թվին է պատկանում:
20. Ես արծաթից մատանի պատրաստեցի:
21. Արծաթը գանձ է ոմանց համար:
22. Արծաթով է օծվել սար ու ձոր:
23. Արծաթը արծաթ է, ոսկի է պետք:
24. Լուսնի շողերի տակ ծովը նման էր մի մեծ արծաթի կտորի:
25. Փռվեց ձյան արծաթե գորգը:
26. Լուսինն արծաթե թեքվեց լճի մեջ:
27. Արծաթագույն իրերը շողշողում էին նրա ձեռքին:
28. Օրհնված արծաթի փոքրիկ կտորը:
29. Արծաթ գարդերի գինն իմացող է:
30. Նա վերցրեց արծաթե շղթա:
31. Արծաթը համարվում է ազնիվ մետաղ:
32. Մեր առջև փռվեց արծաթափայլ լճակը:
33. Սիրում եմ հորս արծաթե մազերը:

34. Արծաթը էժան է ոսկուց:
35. Նա ինձ նվիրեց արծաթյա մատանի:
36. Արծաթը ազնիվ մետաղ է:
37. Արծաթե զարդերը գեղեցկացնում են կնոջը:
38. Սիրում եմ հին արծաթե ամանները:
39. Իմ արծաթյա մատանին կորել է:
40. Արծաթե թասով նրան ջուր տվեցին:
41. Արծաթից զարդարանքներ պատրաստել են դեռ հին ժամանակ:
42. Տատիկի մազերը արծաթ են պատել:
43. Փայլում էին ծով ծամերը արծաթե:
44. Արծաթյա գոտին փայլում է արևի տակ:
45. Արծաթե մատանի:
46. Նրա մազերը արծաթի գույն էին ստացել:
47. Արծաթ ձյուն է մաղում:
48. Հողի մեջ թաղված էին բազմաթիվ արծաթյա իրեր:
49. Ժպիտղ նման արծաթյա փայլի:
50. Ինձ ակեկոծում են քո արծաթե մազերը, մայր:
51. Արծաթը հազվագյուտ մետաղ է:
52. Արծաթից կարելի է պատրաստել ավելի գեղեցիկ իրեր:
53. Արծաթ առուն խոխոջում է, արծաթ ձյունն է երբ որ հալչում:
54. Կարկաչուն առուն արծաթ է ծնում:
55. Հեռվից լսվում էր արծաթի հաճելի զրնգոցը:

Հավելված 6

**Հայ դասական և ժամանակակից գրականությունից քաղված
բառակապակցություններ և նախադասություններ «ծով» բառով¹⁰**

1. Մոլորվեցավ խավար ծովում:
2. Առավոտյան ծովը ծփաց:
3. Դաշտը ծավալվեցավ ծովի նման:
4. Ինչպես մի սև ծով:
5. Լայնատարած այս ծովում:
6. Ծովը մինչև ծունկն է հասնում
7. Ծովն է մտնում առանց նավակ:
8. Ծփում է ծովն ալեծածան:
9. Գոռում է ծովն ահեղածայն:
10. Ծովի խավար ափին կանգնեց սև-սև մի ստվեր:
11. Մինն ակեկոծ ծովն է մտնում:

¹⁰ Նյութերը քաղված են ԳԱԱ Հր. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի քարտա-րանից:

12. Ծովն անցնում է գիշերով:
13. Ամեհի ծովն է գոռում:
14. Ծովի անդունդ:
15. Կանգնած է ծովի ափին:
16. Ծովերն անցկացանք:
17. Երգում էին ծովերից:
18. Լույսի ծովի մեջ անփույթ լողում:
19. Ծովն է մտնում գաղտագողի ամեն գիշեր մի տղա:
20. Նա ծովի աստծու փեսան է:
21. Գնացել է ծովը ծուկ որսալու:
22. Սաստիկ ցանկացավ վերադառնալ նորից ծովի հատակը:
23. Մարգարիտները, (որ) հանում են ծովերից:
24. Տղին տանում են ծովի ափը:
25. Ապրենք կապույտ ծովի հատակին:
26. Կրիան կրկին զցում է ծովը:
27. Թիակն առավ ծովի թագավորի աղջիկը:
28. Հասան ծովի տակի վիշապների ապարանքը:
29. Բնակվում է ծովի աստվածը:
30. Ես ծովի թագավորի աղջիկն եմ:
31. Ապրում եմ ծովի հատակին:
32. Իմ հայրը, ծովի աստվածը ուղարկել է ինձ:
33. Կապույտ ծովն է մեղմ ծփում:
34. Ինչպես անձեր ծփում մի ծով:
35. Չվերադարձավ դեպի ծովը:
36. Ծովում սաստիկ ալեկոծություն է:
37. Ծովը պստիկ է եղել:
38. Կապվեց ծովի հետ:
39. Կանչում էր նրան ծովի ծայրը:
40. Կանգնեցրեց ծովի եզերքին:
41. Իմ արյունը մի թափիր ծովը:
42. Ծովը կիռզվի, կելնի ալեկոծ:
43. Ծովի էն ափից:
44. Մտիկ կանես դատարկ ծովին:
45. Ես կողջունեմ ծով ու երկինք:
46. Ծովը գոռում է:
47. Ծովի խորքում:
48. Սլանանք ծովի վրա փրփրադեզ:
49. Փոթորիկն ելավ ծովից կապույտ:
50. Անցավ ծովեր:
51. Կանգնեց ծովի ափին:
52. Ծովերն անտակ ստեղծել ես:
53. Երկիրն իր խոր ծովերով:
54. Ծովի խորքում:
55. Ահեղ ծովերի արքա:
56. Ծովի ահագին խորքերը:
57. Ծովն ինձ նշանի մատանի բերեց:
58. Հարսնևորվեց խռովքը ծովի:
59. Անհարսնացու խորքը ծովի:
60. Կապույտ ծովի հեղհեղուկ ալիք:
61. Ծովն էն ափին:
62. Ծովը խառնված, շանթ, հողմ ու կարկուտ:
63. Ծովը կածի:
64. Ծովի զույնի մորթ:
65. Ծովից փչում էր խոնավ ու սառը քամի:
66. Բանալիները նետեց ծովը:
67. Արտերը ծփում էին ծովի նման:
68. Սառույցները ծովի խորքը տարան դիակը:
69. Գորշ կապարագույն ծովի վրա:
70. Նավը զնում է ծովի հեռուն:
71. Ինչպես ծովի սև ալիքները:
72. Ծովեր անցավ:
73. Ծովը ափ էր շարտում:
74. Ծովի ափին:
75. Կապուտակ ծովի ափին:
76. Ծովը ծփում է:
77. Ծփում է ինչպես ծովը:
78. Ծովը տարուբեր է լինում:
79. Աշխարհը թվաց լայնարձակ մի ծով:
80. Սիրտը ծուլվեց ծովի հետ:
81. Գետը հասնում է ծովին:
82. Ծովը ծփում է:
83. Հարթավայրը նման էր ծովի:

84. Գնուն էր դեպի անեզր ծովը:
85. Սուլթանա ծովում ձվի մեծության կարկուտ է եկել:
86. Ժայռը ցցվել է ծովի մեջ:
87. Փոթորկվել է ծովը:
88. Բրինձը լցրել էին ծովի խորքը:
89. Բազմությունը ծովի նման ծփում էր:
90. Մի այլ աշխարհ, որը ոչ ծով է:
91. Արտը ծովի նման ծփում էր:
92. Բազմությունը ծովի նման ծփում էր:
93. Ճամփա ընկան դեպի ծով:
94. Վանքը ծովի եզերքին է:
95. Ծովը գոռում է:
96. Հնազանդ են և ցամաք, և ծով:
97. Ծովը դիտող կապիտան:
98. Ծովը կիսվում է թրի հարվածով:
99. Ծանոթ ծովերի կապուտակ ծղփանքներ:
100. Ծփում է կապույտ ծովը:
101. Ծովերի ջրերը տաքանում են:
102. Ծովեր ու գետեր:
103. Դեպի ծովի հատակը:
104. Ծովը թանաքի գույն էր ստանում:
105. Ծովը ծփում է:
106. Սիրուն է ծովը:
107. Ծովը փոթորկից տրաքում է:
108. Կատաղի ծով:
109. Ծովի ալիքներ:
110. Ծովի տարածություն:
111. Ծովի ալիքներ:
112. Ծովի վրա փոթորիկի ժամանակ:
113. Ծովերում ու ցամաքներում:
114. Ծովեր կարծես:
115. Ծովեր կարծես:
116. Խփում է ծովը ափերին:
117. Մոտենում են ծովին:
118. Քայլում են դեպի ծովը:
119. Ծովը շառաչում էր:
120. Ծովից ելել է:
121. Լաստը մղեցին դեպի ծովը:
122. Հանեցեք, ձգեցեք ինձ ծովը:
123. Ծովի արևելյան ափը:
124. Խռովյալ ծովի կերպարանք:
125. Ծովը նետեցին:
126. Ծովը ձգեցեք:
127. Ծովի խորքերից:
128. Ծովում, կղզու վրա:
129. Ծովն աղմկում էր:
130. Ծովը ծփում էր:
131. Ծովի ամենավատ տեղը:
132. Ծովից հանել:
133. Ծովը գցել:
134. Ծովի ափին:
135. Ծովի ափին:
136. Ծովի տակ:
137. Ծովից հանել:
138. Ծովի ափ:
139. Ճայը ծովում ճչում է:
140. Ծովը գիշերվա մթնում:
141. Անհուն ծով:
142. Անթիվ ծովեր:
143. Անտառներ, ծովեր տեսավ:
144. Ծովում լողացներ:
145. Ծովի մեջ գցել:
146. Ծովի ափերը:
147. Ծովում լողալ:
148. Պատշգամբները ծովին են նայում:
149. Ծովը թափել:
150. Նայեց ծովի կողմը:
151. Փռված էր լայն ու ազատ ծովը:
152. Բաղերը սուզվում էին ուռչող ծովի մեջ:
153. Նավթը խողովակով կհաննի ծով:
154. Նրանք դիմադրում են ծովի տարերքին:
155. Ջրերը քշել դեպի ծովը:
156. Մի քանի քայլի վրա ծովն էր:
157. Ծովի կողմը նայեց:
158. Ծովից փչում էր. ... ծանր հոտ:

159. Փոթորիկ է ծովում:
160. Սա ժայռ է ծովի մեջ:
161. Ծովի մեջ լողացող հեքիաթային
նավակ:
162. Ծովեր պատռել:
163. Հովեն, թե ծովեն:
164. Մինչև ծով:
165. Ծովում սարսափելի ալեկոծում,
մրրիկ եղավ:
166. Ձգել ծովը:
167. Նետեց ծովի խորքը:
168. Ծովն ընկնել:
169. Ծովեր և լճեր:
170. Թե ցամաք, թե ծով:
171. Ձգել ծովը:
172. Ծիրանի ծովից ծագող արեգակ:
173. Ծովն իջնել:
174. Ցամաքի և ծովի ջրերը:
175. Ծովեր ու լճեր:
176. Կապույտ ծովի ափին:
177. Անհատակ ծովի խորքերը:
178. Դիրդաց ծովը:
179. Ծովի հարավային կողմը գտնվող
անտառներ:
180. Թշնամին ծովի վրա է:
181. Ծովն իջնել:
182. Ծովի դատարկ տարածության
մեջ:
183. Ծովի միջից վանել:
184. Նավակը իջեցնել ծովը:
185. Ծովի կապույտ ջրերը:
186. Ծովը շառաչում էր:
187. Ծովի ավազ:
188. Ծովն ընկած առագաստ:
189. Ծովը տարածվել էր:
190. Ծովը աղմկում էր:
191. Ծովը փռվել էր իմ դեմ:
192. Ծովի ջրեր:
193. Գտնվել ծովում:
194. Ծովը խաղաղ է լինում:
195. Ծովն ընկնել:
196. Ծով էին աչքերը:
197. Անցավ ծովեր ու լճեր:
198. Ապրում էր ծովի ափին:

ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Արեղյան Մ., Հայոց լեզվի տեսություն. Երևան. Միտք, 1965.– 699 էջ
2. Արրահամյան Ս. Գ., Առաքելյան Վ. Դ., Քոսյան Վ. Ա. – Հայոց լեզու, 2-րդ մաս.– Երևան, Լույս, 1975.– 480 էջ
3. Աղայան Է. Բ., Լեզվաբանության ներածություն.– Երևան. Միտք, 1967.– 638 էջ
4. Աղայան Է. Բ., Արդի հայերենի բացատրական բառարան. Երևան, Հայաստան, 1976.– 1616 էջ, ԱՅԲԲ
5. Աթայան Է. Ռ., Լեզվական աշխարհի ներքին կերպավորումը և արտաքին վերաբերությունը.– Երևան, ԵՊՀ հրատ. 1981
6. Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան. Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., հ. 1–4, 1969–1980, ԺՂԼԲԲ
7. Խլղաթյան Ֆ. Օ., Ոճաբանական տերմինների տեղեկատու-բառարան, Երևան, Լույս, 1976.– 111 էջ
8. Հայոց լեզու, 1-ին մաս, Ա պրակ (Ջահուկյան Գ. Բ., Աղայան Է. Բ., Առաքելյան Վ. Դ., Քոսյան Վ. Ա.), Երևան, Լույս, 1980, 528 էջ
9. Հոբ Դ. Ս., Իմաստավոխությունը հայերենում, Միջազգային հայերենագիտական գիտաժողով, Երևան, ԳԱ հրատ., 1982
10. Պետրոսյան Հ. Զ., Գալստյան Ս. Ա., Ղարազյուլյան Թ. Ա., Լեզվաբանական բառարան.– Երևան, ԳԱ հրատ., 1975, 320 էջ
11. Ջահուկյան Գ. Բ., Հայոց լեզվի զարգացումը և կառուցվածքը.– Երևան, Միտք, 1969.– 281 էջ
12. Ջահուկյան Գ. Բ., Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները.– Երևան, ԳԱ հրատ., 1974.– 587 էջ
13. Ջահուկյան Գ. Բ., Խլղաթյան Ֆ. Օ., Հայոց լեզու, Ընդհանուր գիտելիքներ, Ոճաբանություն. Երևան, Լույս, 1976.– 166 էջ
14. Քոսյան Վ. Ա., Ժամանակակից հայերենի բառակապակցությունները. Երևան, ԳԱ հրատ., 1975.– 488 էջ
15. Античные теории языка и стиля.: М.-Л.: ОГИЗ-СОЦЭКГИЗ, 1936. – 344 с.
16. Апресян Ю. Д. О понятиях и методах структурной лексикологии. – В кн.: Проблемы структурной лингвистики. – М., 1962, с. 141–162.
17. Арнольд И. В. Трактровка проблемы изменения значений слов в работах русских ученых XIX в. – Уч. зап. 2-ого АГПИИЯ, т. I, 1956, с. 5–30.
18. Арутюнова Н. Д. Синтаксические функции метафоры. – Известия АН СССР. Серия лит. и яз., т. 37, № 3, с. 251–262.

19. **Арутюнова Н. Д.** Функциональные типы языковой метафоры. – Известия АН СССР. Серия лит. и яз., т. 37, № 4, 1978. с. 333–343.
20. **Аспекты семантических исследований.** – М.: Наука, 1980. – 356 с.
21. **Атаян Э. Р.** Аспекты организации и функционирования языковой сферы (цикл лекций). – Ереван: Изд-во Ереванского ун-та, 1976. – 191 с.
22. **Атаян Э. Р.** Коммуникация и раскрытие потенциалов языкового сознания (цикл лекций). Ереван: Изд-во Ереванск. ун-та, 1981. – 60 с.
23. **Ахманова О. С.** Очерки по общей и русской лексикологии. – М.: Учпедгиз, 1957. – 295 с.
24. **Ахманова О. С.** Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. энциклопедия, 1966. – 607 с.
25. **Балли Ш.** Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М.: Изд. иностр. лит., 1955. – 416 с.
26. **Балли Ш.** Французская стилистика. – М.: Изд-во иностр. лит., 1961. – 394 с.
27. **Банникова И. А.** Зависимость эмоционального слова от контекста. – Уч. зап. гос. пед. ин-та им. А. И. Герцена, т. 491. – Л.: Ленингр. пед. ин-т им. Герцена, с. 23–41.
28. **Басилая Н. А.** Семасиологический анализ бинарных метафорических словосочетаний. – Тбилиси: изд. Тбилисского ун-та, 1971. – 80 с.
29. **Бельский А. В.** Метафорическое употребление существительных. – Уч. зап. I МГПИИЯ, т. УШ, изд. Моск. ун-та, 1954, с. 279–298.
30. **Брагина А. А.** “Цветовые” определения и формирование новых значений слов и словосочетаний. – В кн.: Лексикология и лексикография. – М.: Наука, 1972, с. 73–104.
31. **Будагов Р. А.** Некоторые спорные вопросы современной семасиологии. – Вестник МГУ, Серия Ю, Философия, 1966, № 6, с. 3–15.
32. **Василевич А. П.** К проблеме отбора материала для лексико-семантического описания группы слов. – В кн.: Психолингвистические проблемы семантики. – М.: Наука, 1983, с. 97–113.
33. **Виноградов В. В.** Основные типы лексических значений слова. – ВЯ, 1953, № 5, с. 3–30.
34. **Виноградов В. В.** О языке художественной литературы. – М.: Гослитиздат, 1959. – 654 с.
35. **Виноградов В. В.** Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 255 с.
36. **Вопросы лексикологии, стилистики и грамматики в аспекте общего языкознания.** Межвуз. темат. сб. – Калининград: Калининград. ун-т, 1977. – 162 с.
37. **Вопросы лексической и грамматической семантики.** Владимирский гос. пед. ин-т им. П. И. Лебедева-Полянского. Владимир, 1976. – 33 с.

38. Вопросы семантики (Калинингр. гос. ун-т). – Калининград, 1978. – 160 с.
39. **Выготский Л. С.** Избранные психологические исследования. – М.: Изд-во АН РСФСР, 1956. – 529 с.
40. **Выготский Л. С.** Психология искусства. Изд. 2-е. – М.: Искусство, 1968. – 576 с.
41. **Гак В. А.** К проблеме гносеологических аспектов семантики слова. Научн. конференция "Вопросы состояния лексико-семантической системы языка". – М.: Изд. МГПИИЯ им. Тореца, с. 95–98.
42. **Гак В. Г.** К проблеме общих семантических законов. – В кн.: Общее и романское языкознание. – М.: Изд. Моск. ун-та, 1972, с. 144–157.
43. **Гальперин И. Р.** Очерки по стилистике английского языка. – М.: Изд. лит. на иностр. яз., 1958. – 459 с.
44. **Джаукян Г. Б.** О некоторых теоретических вопросах языкознания. Изв. АН СССР, серия лит. и яз., т. 33, вып. 2, 1974. – с. 119–128.
45. **Ельмслев Л.** Можно ли считать, что значения слов образуют структуру. – В кн.: Новое в лингвистике. Вып. 2. – М.: Изд. иностр. лит., с. 117–136.
46. **Ермилова Е. В.** Метафоризация мира а поэзии XX века. – В кн.: Контекст, 1976. Литературго-теоретические исследования. – М.: Наука, 1977, с. 160–177.
47. **Ефимов А. И.** Стилистика художественной речи. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1975. – 448 с.
48. **Жоль К. К.** Мысль. Слово. Метафора. Проблемы семантики в философском освещении. – Киев : Наукова думка, 1984. – 303 с.
49. **Забродченко В. П.** К вопросу о разграничении метафоры и аллегории. – Уч. зап. Кишиневского ун-та. – Вопросы русского и общего языкознания, т. 114. Кишинев, 190, с. 43–51.
50. **Залевская А. А.** Проблемы организации внутреннего лексикона человека. Уч. пособие. – Калинин: Калинингр. гос. ун-т, 1977. – 83 с.
51. **Залевская А. А.** Межъязыковые сопоставления в психолингвистике. Уч. пособие. – Калинин: Калинин. ун-т, 1979. – 84 с.
52. **Зарецкий В. А.** Семантика и структура словесного художественного образа. Автореф. дис. ... канд. филол. наук, 1966. – 23 с.
53. **Звегинцев В. А.** Очерки по общему языкознанию. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1962. – 384 с.
54. **Звегинцев В. А.** История языкознания XIX–XX вв. в очерках и извлечениях, изд. 3-е, доп., Ч. 1–2. М.: Просвещение, 1964–1965. – 466 с.
55. **Зинченко В. П.** Восприятие. Общая психология. Под ред. А. В. Петровского. – М.: Просвещение, 1976, с. 249–282.
56. **Золян С. Т.** О соотношении языкового и поэтического смыслов в поэ-

- тическом тексте. – Автореф. дисс. ... канд. философ. наук. Ереван, 1982. – 19 с.
57. **Ильинская И. С.** О языковых и неязыковых стилистических средствах. – ВЯ, 1954, № 5, с. 84–89.
58. Исследования по семантике. Межвузов. науч. сб. (Башк. гос. ун-т им. 40-летия Октября). – Уфа: УГУ, 1980. – 234 с.
59. **Каплан А. А.** Актуальные вопросы теории и практики метафоры. – В кн.: Стилистика художественной речи, Л., 1973, тp 54–74.
60. **Капельсон С. Д.** Содержания слова, значение и обозначение. – М.-Л: Наука (Ленингр. отд-е), 1905. – 110 с.
61. **Квятковский А. П.** Поэтический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1966. – 375 с.
62. **Клименко А. П.** Психоллингв. изучение семантики и уровни лингв. анализа. – В кн.: Уровни языка и их взаимодействие. – М.: МГПИИЯ, 1967, с. 74–77.
63. **Клименко А. П.** Ассоциативный эксперимент и изучение семантики. – В кн.: Актуальные проблемы лексикологии. Тез. докл., 2, ч. 1. Новосибирск: Новосиб. гос. ун-т, 1969, с. 4–6.
64. **Клименко А. П.** Вопросы психоллингв. изучения семантики. – Минск: Высшая школа, 1970. – 206 с.
65. **Клименко А. П.** Некоторые вопросы психоллингв. анализа Семантики. – В кн.: Проблемы лексикологии. – Минск, 1973, с. 38–47.
66. **Клименко А. П.** Психоллингвистические методики исследования значений. – В кн.: Методы изучения лексики. – Минск: Изд-во БГУ им. В. И. Ленина, 1975, с. 52–56.
67. **Клименко А. П.** Об изучении семантических групп посредством направленного ассоциативного эксперимента. – В кн.: Романо-германская и славянская филология. – Минск: МГИИЯ, 1975, с. 232–248.
68. **Клименко А. П.** Семантика и грамматика в результатах свободного ассоциативного эксперимента. – В кн.: Методы анализа текстов. – Минск: МГПИИЯ, 1975, с. 6– 44.
69. **Клименко А. П.** Психоллингвистическая оценка смысловой близости слов. – В кн.: Автоматический анализ текстов. – Минск: МГПИИЯ, 1976, с. 14–24.
70. **Клименко А. П.** Проблемы лексической системности в психоллингвистическом освещении. Автореф. дисс. ... доктора филол. наук. Минск, 1980. – 41 с.
71. **Кодухов В. И.** Введение в языкознание. – М.: Просвещение, 1979. – 351 с.
72. **Котелова Н. З.** Значение слова и его сочетаемость (к формализации в языкознании). – Л.: Наука, Ленингр. отд-ие, 1975. –164 с.

73. **Кубрякова Е. С.** Семантика производного слова. – В кн.: *Аспекты семантических исследований*. – М.: Наука, 1980, с. 81–155.
74. **Курилович Е. Р.** Заметки о значении слова. – ВЯ, 1955, № 3, с. 73–81.
75. **Курилович Е. Р.** Очерки по лингвистике. – М.: Изд-во иностр. лит., 1962. – 252 с.
76. **Левин Ю. И.** Структура русской метафоры. – Труды по знаковым системам, П. Уч. зап. ТГУ, вып. 181. Тарту, 1965, с. 293–294.
77. **Левин Ю. И.** Русская метафора: синтез, семантика, трансформации. – Труды по знаковым системам, IV. Уч. зап. ТГУ, вып. 236. Тарту, 1969, с. 290–305.
78. **Левицкий В. В.** Изучение коннотативного значения слова в междисциплинарном аспекте. – В кн.: *Психолингвистические исследования в области лексики и фонетики*. – Калинин, 1983, с. 73–81.
79. **Лендзел Л.** "Переносное значение" или "образное употребление" слов? – В кн.: *Лексикология и лексикография*. – М.: Наука, 1972, с. 48–72.
80. **Леонтьев А. А.** Слово в речевой деятельности. – М.: Наука, 1965. – 245 с.
81. **Леонтьев А. А.** Психолингвистика. – М.: Наука, Ленингр. отделение, 1967. – 118 с.
82. **Леонтьев А. А.** Психолингвистическая значимость трансформационной модели. – В кн.: *Психология грамматики*. – М.: Изд. Моск. ун-та, 1968, с. 5–49.
83. **Леонтьев А. А.** Психолингвистический аспект языкового значения. – В кн.: *Принципы и методы семантических исследований*. – М.: Наука, 1976, с. 46–72.
84. **Леонтьев А. А.** "Словарь стереотипных ассоциаций русского языка", его теоретические основы, задачи и значение для обучения русскому языку иностранцев. – В кн.: *Вопросы учебной лексикографии*. – М.: Изд. Моск. ун-та, 1969, с. 114–127.
85. **Леонтьев А. А.** Смысл как психологическое понятие. – В кн.: *Психологические и психолингвистические проблемы владения и овладения языком*. – М.: Изд. Моск. ун-та, 1969, с. 56–66.
86. **Леонтьев А. Н.** Проблемы развития психики. Изд. 4-ое. – М.: Изд. МГУ, 1981. – 584 с.
87. **Литвиненко А. С.** Термин и метафора. – Уч. зап. 1-го МГПИИЯ, т. VIII. Экспериментальная фонетика и психология речи. – М.: Изд. Моск. ун-та, 1954, с. 253–277.
88. **Лосев А. Ф.** Символ. – В кн.: *Философская энциклопедия*, т. 5. М.: Изд. Сов. энциклопедия, 1971, с. 10–11.
89. **Лурия А. Р. и Виноградов О. С.** Объективное исследование динамики

- семантических систем. – В кн.: Семантическая структура слова. – М.: Наука, 1971, с. 27–62.
90. **Марузо Ж.** Словарь лингвистических терминов. – М.: Изд-во иностр. лит., 1960. – 436 с.
91. **Миллер Дж.** Речь и язык. – В кн.: Экспериментальная психология. Под ред. С. С. Стивенса. Пер. с англ., т. 2. – М.: Изд. иностр. лит., 1963, с. 348–376.
92. **Муминов Т. А.** Проблемы вторичной номинации в лексике (образование переносных значений). Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. М., 1978. – 36 с.
93. **Никитин М. В.** О семантике метафоры. – ВЯ, 1979: № 1, с. 91–102.
94. **Никифорова О. И.** Восприятие метафоры. Уч. зап. 1 МГПИИЯ, т. VIII. – М.: Изд. Моск. ун-та, 1954, с. 293–318.
95. Новое в зарубежной лингвистике, вып. X. Лингвистическая семантика. – М.: Прогресс, 1981. – 568 с.
96. Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка (отв. ред. чл.-корр. АН СССР Б. С. Серебренников). – М.: Наука, 1970. – 604 с.
97. Общее языкознание. Внутренняя структура языка (отв. ред. чл.-корр. АН СССР Б. С. Серебренников). – М.: Наука, 1972. – 565 с.
98. Общее языкознание. Методы лингвистических исследований. (отв. ред. чл.-корр. АН СССР Б. С. Серебренников). – М.: Наука, 1973. – 318 с.
99. О принципах и методах лингвистического исследования. Ахманова О. С., Натан Л. И., Полторацкий А. И., Фатюшенко В. И. – М.: Изд. Моск. ун-та, 1960. – 184 с.
100. **Османов М.-Н. О.** Стиль персидско-таджикской поэзии IX–X вв. – М.: Наука, 1974. – 269 с.
101. Основы теории речевой деятельности. – М.: Наука, 1974.
102. **Петрищева Е. Ф.** Стилистически окрашенная лексика русского языка. – М.: Наука, 1984. – 222 с.
103. **Петрова И. А.** О лингвистическом определении метафорического значения. – Уч. зап. Горьковского гос. пед. ин-та. Мерия филол. наук., вып. 128. – Горький, 1971.
104. **Потебня А. А.** Из записок по русской грамматике. Т. 1–2. – М.: Учпедгиз, 1958. – 536 с.
105. **Потебня А. А.** Полное собрание сочинений. – Харьков. Гос. изд. Всеукр. акад. наук, т. 1 (Мысль и язык), 1926. – 205 с.
106. Принципы и методы лексикологии как социолингвистической дисциплины. Уч. пособие. Под ред. О. С. Ахмановой. – М.: Изд. Моск. ун-та, 1971. – 172 с.

107. Принципы и методы семантических исследований. – М.: Наука, 1976. – 379 с.
108. Проблемы контекстной семантики. – Ростов н-Д, РГПИ, 1982 – 146 с.
109. Психолингвистическая и лингвистическая природа текста и особенности его восприятия. – Киев: Изд-во при Киев. ун-те, 1979. – 248 с.
110. Психолингвистические исследования в области лексики и фонетики. – Сб. науч. тр. – Калинин: КГУ, 1983. – 159 с.
111. Психолингвистические проблемы семантики. – М.: Наука, 1983. – 285 с.
112. **Разинкина Н. М.** О некоторых специфических чертах метафорической образности в стиле совр. англ. науч. прозы. – В кн.: Научно-техническая революция и функционирование языков мира. – М.: Наука, 1977. с.198–204.
113. **Рипинская Л. В.** Синтаксический окказионализм как лингвистическая основа метафоры. – В кн.: Язык и стиль английского художественного текста. – Л.: Изд. ЛГПИ им. Герцена, 1977, с. 96–102.
114. **Рыньков Л. И.** Типы метафорических словосочетаний в языке художественной литературы. – Русский язык в школе, 1975, № 1. – М.: Просвещение, с. 63–67.
115. **Рябова Т. В.** Виды нарушений многозначности слова при афазии. – сб.: Теория речевой деятельности (Проблемы психолингвистики). – М.: Наука, с. 234–244.
116. **Рябцева Э. Г.** Лингвистическая природа и стилистические функции метонимических тропов (на мат. англ. яз.). – Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Л., 1973. – 15 с.
117. **Ряховская Л. С.** Метафоризация субстантивных уменьшительно-ласкательных образований как одно из средств ботанической номинации (на мат. словарей XVIII века). – Уч. зап. Рязанского пед. ин-та, т. 40. – Труды кафедры русского языка. – М.: Просвещение, 1967, с. 17–31.
118. **Сазонова И. К.** Семантический фактор в формировании вторичного лексического значения слова. – ВЯ, 1971, № 6, с. 99–108.
119. Семантическая структура слова. – М.: Наука, 1971. – 216 с.
120. Семасиологическая исследования. – Межвуз. сб. науч. тр. – Ростов н-Д, РПИ, 1983. – 140 с.
121. **Серебренников Б. А.** О материалистическом подходе к явлениям языка. – М.: Наука, 1983. – 319 с.
122. **Скаличка.** Асимметрический дуализм языковых единиц. – В кн.: Пражский лингвистический кружок. – М.: Прогресс, 1967, с. 119–127.
123. **Слобин Д., Грин Дж.** Психолингвистика. – М.: Прогресс, 1976. – 352 с.

124. Словарь ассоциативных норм русского языка под ред. А. А. Леонтьева. – М.: Изд. Моск. университета, 1977. – 192 с.
125. **Слюсарева Н. А.** Проблемы лингвистической семантики. – ВЯ, 1975, № 5, с. 13–24.
126. **Супрун А. Е., Клименко А. П.** Исследование лексики и семантики. – В кн.: Основы теории речевой деятельности. – М.: Наука, 1974, с. 188–220.
127. **Телия В. Н.** Семантический аспект сочетаемости слов и фразеологическая сочетаемость. – В кн.: Принципы и методы семантических исследований. – М.: Наука, 1976, с. 244–267.
128. **Телия В. Н.** Вторичная номинация и ее виды. – В кн.: Языковая номинация (Виды наименований). – М.: Наука, 1977, с. 129–222.
129. Теория речевой деятельности (проблемы психолингвистики) (под ред. А. А. Леонтьева). – М.: Наука, 1968. – 272 с.
130. **Тимофеев Л. И.** Основы теории литературы. – М.: 1968.
131. **Томашевский Б. В.** Стилистика и стихосложение. – Л.: 1953, – 240 с.
132. **Убин И. И.** Выражение параметра Мади в русском языке. – В кн.: Машинный перевод и прикладная лингвистика. Вып. 11. – М.: Моск. пед. ин-т. ин. яз. им. Тореза, 1969, с. 60–105.
133. **Узнадзе Д. Н.** Психологические исследования. – М.: Наука, 1966. – 451 с.
134. **Уфимуева А. А.** Опыт изучения лексики как системы (на мат. англ. яз.). – М.: Изд. АН СССР, 1962. – 287 с.
135. **Уфимцева А. А.** Семантика слова. – В кн.: Аспекты семантических исследований. – М.: Наука, 1980, с. 5–80.
136. **Уфимцева А. А.** Слово в лексико-семантической системе языка. – М.: Наука, 1968. – 272 с.
137. **Федоров А. И.** Семантическая основа образных средств языка. – Новосибирск: Наука, Сиб. отд-ие, 1969. – 92 с.
138. **Фрумкина Р. М.** Психолингвистические методы изучения семантики. – В кн.: Психолингвистические проблемы семантики. – М.: Наука, 1983. – с. 46–86.
139. **Фридрих С. А.** Принципы структурно-семантической классификации метафор. – Уч. зап. МОПИ им. Крупской, т. 268, вып. 27, М., 1970, с. 82–98.
140. **Хромых Г. С.** Переносные значения в лексических микросистемах (закономерности развития и организации). – Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Киев, 1979. – 20 с.
141. **Черкасова Е. Т.** Очерк лингвистической интерпретации тропов (метафора). – ВЯ, 1968, № 2, с. 28–38.
142. **Черкасова Е. Т.** О метафорическом употреблении слов (по мат.

- произв. Л. Леонова и М. Шолохова). – В кн.: Исследования по языку советских писателей. – М.: Изд. АН СССР, 1959, с. 5–89.
143. **Шафф А.** Введение в семантику. – М.: Изд. иностр. лит., 1963. – 376 с.
144. **Шведова Н. Ю.** Об активных потенциях, заключенных в слове. – В кн.: Слово в грамматике и словаре. – М.: Наука, 1984, с. 7–15.
145. **Шмелев Д. Н.** Очерки по семасиологии русского языка. – М.: Просвещение, 1964. – 244 с.
146. **Шмелев Д. Н.** Проблемы семантического анализа лексики (на мат. русск. яз.). – М.: Наука, 1973. – 280 с.
147. **Щерба Л. В.** О тройном аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании. – В кн.: Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях, ч. II. М., 1965, с. 301–312.
148. Языковая номинация. Общие вопросы. – М.: Наука, 1977. – 359 с.
149. Языковая номинация. Виды наименований. – М.: Наука, 1977. – 358 с.
150. **J. Molino**, Anthropologie et métaphore. – Langages, Juin, 1979, Paris, Didier–Larousse, p. 103–126.
151. **Molino J.**, Métaphores, modeles et analogies dans les sciences. – Langages, Juin, 1979, Paris, Didier–Larousse, p. 83–103.
152. **Molino J., Soublin F., Tamine J.** Présentation: Problèmes de la métaphore, – Langages, Juin, Paris, 1979, Didier–Larousse, p. 2–40.
153. **Soublin F.**, 13–30–3. – Langages, Juin, 1979, Paris, Didier–Larousse, p. 41–64.
154. **Tamine J.**, Métaphore et syntaxe. – Langages, Juin, 1979, Paris, Didier–Larousse, p. 65–82.

Ա) Գրքեր

1. **Աղայան Ղ.** – Երկերի ժողովածու 3 հատորով, հ. 1, «Հայաստան» հրատ., Երևան, 1973
2. **Աղավնի** – Երկեր երկու հատորով, հ. 2, «Սովետական գրող» հրատ., Երևան, 1982
3. **Արմեն Մ.** – Վարդավաճ. վիպակներ. Երևան, Հայպետհրատ, 1962
4. **Բակունց Ա.** – Երկեր, Երևան, Հայպետհրատ, 1955
5. **Գալշոյան Մ.** – Մարութա սարի ամպերը, Երևան, Սովետական գրող, 1981
6. **Դավթյան Վ.** – Ամառային ամպրոպ, Երևան, Հայպետհրատ, 1964
7. **Դավոյան Ռ.** – Տաք սալեր, Երևան, Սովետական գրող, 1978
8. **Դեմիրճյան Դ.** – Երկերի ժողովածու 6 հատորով, Երևան, Հայպետհրատ, 1955–1963
9. **Զարյան Ն.** – Արա Գեղեցիկ, Երևան, Հայպետհրատ, 1946
10. **Զորյան Ս.** – Երկերի ժողովածու 10 հատորով, հ. 1, Երևան, Հայպետհրատ, 1960
11. **Թումանյան Հ.** – Երկերի ժողովածու, Երևան, Հայպետհրատ
12. **Իսահակյան Ավ.** – Երկերի ժողովածու, Երևան, Հայպետհրատ, 1950
13. **Խանգաղյան Ս.** – Կարմիր շուշաններ (պատմվածքների և նովելների ժողովածու), Երևան, Հայպետհրատ, 1958
14. **Խանգաղյան Ս.** – Քաջարան, Երևան, Հայաստան, 1965
15. **Խանգաղյան Ս.** – Թագուհին հայոց, Երևան, Սովետական գրող, 1978
16. **Խեչումյան Վ.** – Գիրք լինելիության. վիպասանություն առաջին, Երևան, Հայաստան, 1966
17. **Խեչումյան Վ.** – Ջվարթնոց (պատմվածքներ), Երևան, Հայպետհրատ, 1945
18. **Ծատուրյան Ալ.** – Երկեր, Երևան, Հայպետհրատ, 1948
19. **Կապուտիկյան Ս.** – Յոթ կայարաններ, Երևան, Հայաստան, 1966
20. **Կապուտիկյան Ս.** – Երկերի ժողովածու 2 հատորով, հ. 1. Բանաստեղծություններ, Երևան, Հայաստան, 1974
21. **Հովհաննիսյան Ա.** – Նալբանդյանը և նորա ժամանակը. հ. 1, Երևան, Հայպետհրատ, 1955
22. **Մուրացյան** – Երկերի ժողովածու 5 հատորով, հ. 2, Երևան, Հայպետհրատ, 1951
23. **Նար-Ղոս** – Երկերի ժողովածու 3 հատորով, հ. 2, Երևան, Հայպետհրատ, 1955

24. **Շահումյան Ա.** – Երկեր 3 հատորով, հ. 2, Երևան, Հայպետհրատ, 1955
25. **Շիրազ Յ.** – Քնար Հայաստանի, Երևան, Հայպետհրատ, գ. 1– 1958, գ. 2-րդ– 1964, գ. 3-րդ– 1974
26. **Չարենց** – Ընտիր երկեր, Երևան, Հայպետհրատ, 1954
27. **Պայազատ Ա.** – Երկերի ժողովածու 5 հատորով, հ. 3, Երևան, Հայպետհրատ, 1958
28. **Ջիվանու քնարը** – Երևան, Հայպետհրատ, 1959
29. **Սահյան Յ.** – Մայրամուտից առաջ, Երևան, Հայպետհրատ, 1964
30. **Սահյան Յ.** – Երկերի ժողովածու 2 հատորով, Երևան, Հայաստան, 1975–76
31. **Սարգսյան Մ.** – Երկեր, Երևան, Սովետական գրող, 1976
32. **Սարյան Գ.** – Երկերի ժողովածու 2 հատորով, հ. 2, Երևան, Հայպետհրատ, 1961
33. **Սիմանյնթ, Վարուժան** – Երկեր, Երևան, Սովետական գրող, 1979
34. **Սևակ Պ.** – Եղիցի լույս, Երևան, Հայաստան, 1959
35. **Սևակ Պ.** – Անլռելի զանգակատուն, Երևան, Հայաստան, 1966
36. **Սևակ Պ.** – Երկերի ժողովածու 6 հատորով, հ. 1, 2, Երևան, Հայաստան, 1972
37. **Վաղարշյան Վ.** – Ընկերներս, բարեկամներս և ես, Գիրք Ա, Երևան, Հայպետհրատ, 1959
38. **Վերդյան Բ.** Լեռների որդին, Երևան, Հայպետհրատ, 1962
39. **Տերյան Վ.** – Երկերի ժողովածու, հ. 1, Երևան, Հայպետհրատ, 1960
40. **Րաֆֆի** – Երկերի ժողովածու 10 հատորով, հ. 7, Երևան, Հայպետհրատ, 1950
41. **Րաֆֆի** – Դավիթ-Բեկ, Երևան, Հայպետհրատ, 1941
42. **Փափազյան Վ.** – Իմ Օթելլոն, Երևան, Հայպետհրատ, 1964
43. **Փափազյան Վրթ.** – Ընտիր երկեր, Երևան, Հայպետհրատ, 1951
44. **Փափազյան Վրթ.** – Երկերի ժողովածու 5 հատորով, հ. 3, Երևան, Հայպետհրատ, 1958
45. **Քոչար Յ.** – Սպիտակ գիրքը, Երևան, Հայաստան, 1965

Բ) Թերթեր և ամսագրեր

Բ – Բանբեր Երևանի համալսարանի

ՍՀ – «Սովետական Հայաստան» թերթ

ՍԳ – «Սովետական գրականություն» ամսագիր

ԳԱԼՍՏՅԱՆ ԱՆԱԳԻՏ ՍԵՐՊԵՅԻ

**ՓՈՒՆԱԲԵՐԱՑՄԱՆ ՀՈԳԵԼԵԶՎԱԲԱՆԱԿԱՆ
ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ**

GALSTYAN ANAHIT

**PSYCHOLINGUISTIC ANALYSIS
OF METAPHORIZATION**

ГАЛСТЯН АНАИТ

**ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ
МЕТАФОРИЗАЦИИ**

Տեխն. խմբագիր՝ **Վ. Զ. Բրդյան**
Համակարգչային շարվածքը
և ձևավորումը՝ **Թ. Շ. Վարդանյան**

Ստորագրված է տպագրության 10.03.08 թ.: Չափսը՝ 60x84 1/16:
Թուղթը՝ օֆսեթ: Հրատ. 6.8 մամուլ, տպագր. 7.25 մամուլ=5.8 պայմ. մամուլի:
Տպաքանակ՝ 150: Պատվեր՝ 12:

ԵՊՀ հրատարակչություն, Երևան, Ալ. Մանուկյան 1

ԵՊՀ տպագրատուն, Երևան, Արվյան 52